

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Joseph R. Strayer

Çeviren: Eraslan Candan

Modern Devletin Kökenleri

say

Modern Devlet, yani kuvvetler ayrılığı ile laiklik ilkelerini temel alan siyasal yönetim aygıtı İngiliz ve Fransızların yaklaşık 500 yıllık deneyimleri sonucunda ulaştıkları, başka milletlerce de kısmen veya tamamen benimsenmiş bir yönetim modelidir.

Princeton Üniversitesi'nin duayen tarih profesörü Joseph R. Strayer'ın bir ömür boyu yürüttüğü araştırmalarının özeti niteliğindeki bu eser Modern Devletin Avrupa'da 1100 ila 1600 yılları arasında şekillenmeye başladığını vurguluyor; bugünkü yargı, yasama ve yürütme organlarının feodal devlet içerisindeki hangi yapılardan evrilerek geliştiğini, mutlakiyetçi monarşiler içinde hangi biçimleri aldığını inceliyor. Askeri, siyasal ve dinsel örgütlenmeler arasındaki ilişkilere ışık tutuyor.

Devletin dünü, bugünü ve geleceğine ilişkin tartışmalara katkı yapacak bu tarih klasiğini okurlarımıza sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

internet satış
saykitap.com

15^{TL}

ISBN 978-605-02-0760-6

9 786050 207606

SAY YAYINLARI

- 🌐 sayyayincilik.com
- f facebook.com/sayyayinlari
- t twitter.com/sayyayinlari
- 📷 instagram.com/sayyayincilik

Joseph R. Strayer

(1904–87) Princeton Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yaptı *The Middle Ages; Western Europe in the Middle Ages* ve *Feudalism* adlı kitapları kaleme aldı.

Charles Tilly

(1929–2008) Columbia Üniversitesi'nde sosyal bilimler profesörü olarak görev yaptı.

William Chester Jordan

Princeton Üniversitesi'nde tarih profesörüdür. *From England to France: Felony ve Exile in the High Middle Ages* adlı kitapların yazarıdır.

Eraslan Candan

Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirmiştir. Halen araştırma görevlisi olarak çalıştığı Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı'nda doktora yapmaktadır. İngilizcenin yanı sıra, Almanca ve Rusça da bilmektedir. Akademik çalışmaları için Giessen Justus Liebig Üniversitesi'nde ve DAAD bursuyla Berlin IIK'de bulunmuştur.

Modern Devletin Kökenleri

JOSEPH R. STRAYER

İngilizceden çeviren:
Eraslan Candan

say

Say Yayınları

Tarih

Modern Devletin Kökenleri / Joseph R. Strayer

Özgün adı: *On the Medieval Origins of Modern State*

© 1970, 1998, Princeton University Press

Charles Tilly ve William Chester Jordan'ın öndeyişleri © 2005, Princeton University Press

Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla © Say Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0760-6

Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Eraslan Candan

Yayın koordinatörü: Levent Çeviker

Editör: Sinan Köseoğlu

Son okuma: Duygu Ergün

Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Assum Basım ve Mücellit

Zeytinburnu-İstanbul

Tel.: (0212) 612 00 01

Matbaa sertifika no: 42010

1. baskı: Say Yayınları, 2020

Say Yayınları

Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş I • 7
Öndeyiş II • 19
Önsöz • 27
Bölüm I • 29
Bölüm II • 73
Bölüm III • 97
Notlar • 117

Joe Strayer'ın özenli anlatımını tekrar okumak ne büyük zevk. Kapsamlı şekilde tekrar düzenlenen bu ders notları ve makaleler toplamında, merkezi devletlerin nereden geldiğini açıklamak için Strayer'ın engin Batı Avrupa tarihi bilgisinden sabırla, açıklıkla ve bilgece yararlandığını görüyoruz. Strayer, konuyu ilginç örnekler veya çarpıcı hikâyelerle değil ortaçağ Avrupa'sında ne olduğuna dair isabetli açıklamalarla güçlendiriyor. Bu kısa sayılabilecek çalışmada, Avrupa'da devlet teşekkülünün yeni bir yorumunu sergiliyor.

Hatta Strayer, neyi izah etmeye çalıştığını açıkça ifade ediyor ve,

- zaman içinde devamlılık gösteren,
- bir yerde tam yerleşik olan,
- daimi, kişiler üstü kurumlara sahip olan,
- iktidar sahibi bir otoriteye duyulan ihtiyaç konusunda uzlaşmış olan,
- nihai kararlar veren ve
- halkın bu otoriteye bağlılık göstermesi gerektiği düşüncesinin kabul edildiği

siyasi birliklerin kökenini araştırma işine girişiyor.

Onun anlayışına göre, bu özelliklere sahip olan siyasi birlikler modern devlet olarak sınıflandırılır. Çin ve Japonya'ya dair iddialarını bir kenarda tutarak Antik Yunan *polis*'ini (şehir devletini) ve Roma İmparatorluğu'nu selefleri olarak kabul ederken Strayer'ın temel iddiası, bu tarz siyasi örgütlenmelerin ilk ve en etkili modellerini ortaçağ Avrupa'sının ürettiğidir. Strayer, 1100 ile 1600 yılları arasındaki Avrupa'yı inceledikten sonra 1300'den 1450'ye kadar olan süreyi en önemli aşama olarak ileri sürer. Ona göre, 15. yüzyılın sonu itibariyle İngiltere ve Fransa bu unsurları etkili devletlerde bir araya toplamıştı ve diğer Avrupa yönetimleri, İngiliz ve Fransız yeniliklerini taklit etmeye başlıyordu.

Avrupa ne durumdaydı? Strayer'ın söz ettiği iki dönem üzerinde uzlaşarak 1200 ve 1500 arasındaki Avrupa'ya bir bütün olarak göz atalım. 1200'lerde Avrupa yüzlerce siyasi birliğe bölünmüştü. İtibari olarak daha büyük olan Polonya, Macaristan, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Fransa gibi devletler, birbirine zayıf bağlarla bağlı çoklu parçalar halinde sadece askeri ittifaklar ve yönetici hanedanlarca idare ediliyordu. Hemen hemen her krallıkta, rekabet eden hak sahipleri veraset için birbirleriyle savaşıyordu. Kısmen bir Roma İmparatorluğu bakiyesi olarak, Avrupa'da iyi işleyen bir ticaret ağı ve idari niteliklere sahip şehirleri vardı. Roma Katolik Kilisesi'nin yaklaşık sekiz yüz piskoposluğu, Roma İmparatorluğu topraklarının Müslümanlar tarafından ele geçirilmeyen bu kısımlarına dağılmıştı. Birçok Katolik piskopos, Roma yerleşimlerinden kalan şehirlerdeki katedrallere başkanlık ediyordu.

1200'lerde Avrupa'nın kentsel alanları, özellikle Kuzey İtalya, Müslüman Güney İspanya, Fransa, Felemenk ülkeleri ve Manş Denizi'nin diğer yakasındaki Güneydoğu İngiltere'de yoğunlaşmıştı. O zamanlar Avrupa'nın en büyük şehirleri Konstantinopolis, Sevilla, Kordoba, Paris, Palermo ve

Venedik'ti. Biri (Paris) hariç hepsi Akdeniz'le sıkı bağlantıya sahipti, bunlardan ikisi de (Sevilla ve Kordoba) Müslümanların yönetimi altında iyi gelişme göstermişti. Akdeniz'le olan bağlar oldukça baskındı, çünkü bunlar; altın, gümüş, değerli taşlar, yün kumaş, keten dokuma ve Avrupa ile Kuzey Afrika'dan getirilen hammadde karşılığında Avrupalılara, Asya işçilik ürünlerine erişim imkânı vermişti.

Bu açıklamanın can alıcı, olası iki sonucuna dikkat edelim. İlki, bir bütün olarak ele alındığında, şimdi Avrupa olarak isimlendirdiğimiz bölge 1200'lerde kısmen bütünleşmiş bir yerdi. Doğu Avrupa'nın belirli bölgeleri; Merkez, Güney ve Batı Avrupa'dan ziyade Orta Asya bozkırlarıyla daha güçlü bağlar kurarken; ekonomik, siyasi ve ideolojik olarak güneydeki üçlünün çoğu, Müslüman dünyasına mensuptu. Genel hatlarıyla Katolik ve Doğu Ortodoks Kiliseleri'yle tanımlanan orta kısım, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmış kalıntıları üzerinde varlığını sürdürüyordu. Bu büyük parçalarda dahi düzinelerce kenar bölge ve boşluk mevcuttu.

İkincisi, toplumsal örgütlenme bölgeden bölgeye muazzam derecede farklılaşıyordu. Güneydoğu İngiltere'den Kuzey Fransa ve Felemenk ülkeleri yoluyla Alpler'e, yukarıda Ren Nehri ve aşağıda Venedik dâhil Kuzey İtalya'ya geçilen kuşakta, ticaret ve üretim etrafında toplanan, nispeten yoğun bir kentsel yaşam vardı. İkinci, daha kazançlı bir kuşak, Kuzey Akdeniz şehirlerini birbirine bağlıyor ve Afrika ile Asya'nın komşu şehirli bölgeleriyle yoğun şekilde etkileşime sokuyordu. Bu iki kuşakta da, yüksek verimli tarım bölgeleri kendi şehir nüfuslarını ikmal ediyordu. Bununla birlikte, Avrupa nüfusunun esas kısmı –büyük ihtimalle %95'i– tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılığın egemen olduğu kırsal bölgelerde yaşıyordu. Bugünün dünyasındaki hemen hemen hiçbir ülke 1200'lerdeki Avrupa kadar kırsal değildir.

Bütün bunlara rağmen, 1500 yılından itibaren Avrupa, fark edilir bir şekilde hem iç bütünlük hem de dünyada önem kazanıyordu. Kıta içinde, kuzeybatıya doğru kararlı bir dönüşüm ortaya çıkıyordu. Bunun bir belirtisi, –o zamanlar 225.000’den biraz fazla sakini olan– Paris’in Avrupa’nın en büyük şehri haline geliyordu. Konstantinopolis (200.000), Paris’i hâlâ yakından takip ediyordu. Diğer sekiz şehir sırasıyla Edirne (Konstantinopolis’in yaklaşık 200 kilometre batısı), Napoli, Venedik, Milano, Bruges, Lyon, Gent ve Rouen idi. Akdeniz bağlantısı Konstantinopolis, Edirne, Napoli ve Venedik’i hâlâ oyunda tutsa da, Kuzey İtalya ve Paris’ten Flemenk ülkelerine kadar olan kentli eksen büyük bir nüfuz elde ederken Müslüman nüfuzu İspanya’da ortadan kaybolmuştu. Bu şehirlerin çoğu, daha büyük krallıklar ve imparatorluklarca yönetilmektense, bağımsız siyasi kuvvetler olarak hüküm sürdüler. 1200’lere kıyasla, daha sonra her bir Avrupa şehirli bölgesi, elverişli tarım hinterlandlarınınca desteklenen önemli üretim kümeleri meydana getirdiler.

Farklı idare şekillerine farklı askeri örgütlenme türleri uyum sağladı. Bağımsız şehirler genellikle kendi milis kuvvetlerini oluşturdu ve vatandaşlar hizmet etmeye zorlandı. (Vatandaşlar, asla şehirli nüfusun tamamından oluşmazdı ve genellikle kendini yenileyen lonca veya konseylerin seçilmiş üyeleriyle sınırlanmıştı.) Venedik ve diğer birçok denize kıyısı olan şehirlerin durumunda, askeri görevler sadece milis güçlerini değil aynı zamanda donanma hizmetini de kapsardı. Tımar düzeninde toprak sahipleri, askeri birliklerini genellikle kendi vasalları, mutasarrıfları ve serflerinden oluştururdu. Bunlar da kimi zaman kendi düşmanlıkları ve şahsi savaşlarını sürdürür, kimi vakitlerde de bir muharebe dönemi için üst lortların (bağlı oldukları lortların) ordularına katılırdı. İddiaya göre, ulusal ordular aslında bir hükümdarın kendi

şahsi destekçilerini de kapsayan ve bu şekilde silah altına alınan birliklerin bir araya getirilmesiyle teşekkül ediyordu.

Parası olup nüfusu yetersiz olan iktidarlar, genellikle, askeri girişimcilerin başında olduğu ve onlar tarafından toplanan paralı ve profesyonel askerler kiralardı. Alplerde ve çevresinde İsviçrelilerin kendi aralarında savaşımadığı dönemlerde, yüzyıllar boyunca İsviçre, başkalarının savaşlarında çarpışmak için paralı asker temin etti. Hükümdarlar –bunlar arasında Fransa’nın kralları öne çıkmaktadır– ancak dönemin sonlarında düzenli ve maaşlı ulusal ordular kurmaya başladılar. 1200’den 1500’e üç yüzyıl boyunca, genişleyen ekonomi, paralı askerleri daha makul ve cazip hale getirirken milis kuvvetler ve toplama (tımar sistemi yoluyla toplanan) askerler de önemini kaybetti. Buna rağmen 16. yüzyıl itibariyle Avrupa’nın birçok bölgesinde ulusal orduların esas şekilleniyordu. Giderek artan bir şekilde, büyük savaşlardaki birlikler, ulusal düzeyde askerlik mesleğine alınan az sayıdaki muvazaf asker ve daha çok miktarda ise harekâta özel kiralanan sayısı farklılık gösteren paralı askerlerden oluşuyordu.

Rekabette bulunan askeri örgütlenme şekillerinin farklı siyasi sonuçları oldu. Milis kuvvetler savunmada işe yaradı; ancak saldırı amaçlı görevlendirildiklerinde vatandaşların diğer faaliyetleri üzerinde ciddi baskı unsurları oldular. Hizmet hakkı ve yükümlülüğü olan vatandaşların güç kazanmasını sağladılar, fakat vatandaş olmayanlara karşı şehir liderlerinin etkili iç baskı aracı oldular. Savaşlarda toplama askerlerin kullanılması, vasalların kendi konumlarını sağlamlaştırıyor, kendi nüfuz alanları dâhilinde krala hizmet etmeye direnmelerini, hatta kraliyet gücünü elde etmek için askeri rekabete girmelerini kolaylaştırıyordu. Paralı askerler çoğu zaman, elbette ödeme aldıkları sürece, milis kuvvetlerden ve toplama askerlerden daha iyi savaşırdı. Dağıtılmış ya da ödeme

almamış paralı askerler devamlı gasp, yağma ve eşkıyalığa başvururdu. Ne var ki paralı askerler gibi, gerçek milli ordular da, devamlılıklarını sağlamak için hükümdarların para ve kaynak toplayabilme kabiliyetine dayalıydı. Ordu kuran hükümdarlar, kısa vadede borçlandı, orta vadede müdafaası zor mülklere el koydu ve uzun vadede ise vergilendirmeye başvurdular. Askeri teşkilatlanma ve strateji tercihlerinin, bundan sonra devletlerin nitelikleri açısından çok önemli sonuçları oldu.

Tamamen aynı şekilde, toprak sahipleri ve prensler, köylüler ve kasabalılar üzerinde yapabildikleri her vakit nüfuzlarını artırdılar. Bir yöneticinin bakış açısına göre ideal düzenleme, ihtiyaç fazlası gıda üretimi yapan çiftçiler ve gemiyle vergilendirilebilir ürünler nakleden tüccarlar üzerinde merkezi denetimi zorunlu kılmaktı. Yerel düzeyde, tımar sistemi şöyle bir mantığı somutlaştırdı: Toprak sahiplerinin aracıları tarafından lordun çıkarı adına satılan toprağa bağlı köylüler, toprak sahipleri için rant ve kaynak sağladılar. Bölgesel düzeyde, benzer bir mantık, merkezi baskıcı bir yönetime yol açtı. Tarım ürünlerine talebin yükseldiği ve rakip siyasi otoritelerin zayıfladığı dönemlerde ve bölgelerde, toprak sahipleri ve prensler sürekli bu tür sulta düzenleri kurmaya teşebbüs ettiler.

12. yüzyılın sonunda tahıl zengini Sicilya'yı ele geçiren Kutsal Roma imparatorları, adanın Müslüman nüfusunun çoğunu sürme ya da baskı altında tutma pahasına baskıcı bir yönetim kurdu. Sicilya yönetiminin otoriter halefleri yüzyıllar boyunca saltanat sürdü. Katalonya'nın birçok yerinden Barselona'nın kuzeyine kadar, 11. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar toprak sahipleri, yerel ve bölgesel kamu gücünü gasp ederek çiftçilerini sadık serfler yapmakta başarılı oldular. Kuzey Katalonya'da her altı ila sekiz kilometrede bir bir şato bulunuyor, her şatoda bir soylu aile yaşıyordu; şaşırtıcı bir

yoğunluktan bu. Köylü üreticiler, bu şatoları ve bunları ellerinde bulunduranları desteklediler. Bütün bunlar, 11-14. yüzyıl Barselona'sının, Batı Akdeniz'in etkin ticaret şehirlerinden biri olmasına rağmen ya da daha doğru ifadeyle olmasından dolayı gerçekleşti. Çiftçilerinden yiyecek elde eden Barselona'nın hinterlandındaki toprak sahiplerinin, bu gıda için hazır bir pazarı vardı. Katalonya'nın toprak sahipleri egemenliğindeki düzeni, sonunda, 1462-1486 yılları arasında kanlı bir iç savaş ve köylü ayaklanmasıyla ortadan kayboldu.

Bu mücadelenin olduğu sıralarda, tam tersine, Batı Avrupa'nın Leh buğdayına olan doyumsuz talebinden çıkar sağlayan Leh toprak sahipleri, kendi tarzlarında tımarlar ve serfler yaratıyorlardı. Doğu Avrupa tarihçileri, bu süreci genellikle İkinci Serflik olarak adlandırır. Ne kadar ilginç görünse de, şehirler bile, bu baskı biçimlerine ayak uydurmuştu. Kendi kendilerini idare etmeleri ve yüksek otoritelerden bağımsızlıklarıyla övünmelerine rağmen, İsviçre şehirlerinin asilzadeleri, zanaatkârlığı ve bağımsız kırsal alanların tarımını amansızca kontrol ettiler. Uzun ve orta vadede genişleyen pazarlar, toprak sahiplerinin gücünü yıpratıp kentsel gelişime önayak olsalar da, çoğu kez toprak sahipleri, prensler ve asilzadeler pazarlara ilk ulaşanlar oldu.

Kırk yıllık tarihi araştırma ve sentez, ortaçağ Avrupa'sının bu kısa tarifi ve Joseph Strayer'ın 1960'lar boyunca yazdıklarında mevcut olan kanıtlara dayanmaktadır. Bazı uzman gruplar, Strayer'ın katkısına bir ölçüde cevap olarak devlet oluşumunun karşılaştırmalı-tarihsel analizlerini yazdılar.¹ Krallar, savaşlar ve anayasaların yön verdiği siyasi tarihler bağlamında, Strayer'ın analizi, sahneye siyasi süreçlerin memnuniyetle karşılanan bir değerlendirmesini taşıdı.

1970'te *Modern Devletin Kökenleri*'ni ilk okuduğumda, şüphesiz karşıt görüşlerin izinden gidiyordum. 13. yüzyıldan iti-

baren Avrupa'nın tamamının beş farklı siyasi sonuca açık olduğunu düşündüm –ve hâlâ öyle düşünüyorum–: “(1) zaten ortaya çıkan ulusal devletin vücut bulması; (2) bir siyasi federasyon ya da imparatorluğun, gevşek de olsa tek bir merkezden yönetilmesi; (3) Katolik Kilisesi'nin yapısıyla bir arada tutulan teokratik bir federasyon –bir milletler topluluğu–; (4) büyük çapta merkezi siyasi bir örgüt olmadan yoğun bir ticaret ağı; (5) 13. yüzyılda etkili olan “feodal” yapının ayakta kalması.”² Aslında 1970-71 akademik yılını Princeton'da geçirdim ve çok saygıdeğer Strayer'la olan görüş ayrılıklarımı ifade etmek için bir şansım oldu, sonunda hemfikir olmadığımız konusunda uzlaştık. Benim bölümümdeki bu çekinceye rağmen, hayranlığımı ve teşekkür borcumu bildirmeme izin verin: Strayer'ın 1970'teki çalışması; İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa yönetimlerinin 1300-1450 arasında kendi bölgelerindeki ve Avrupa'nın bütününe ait sonraki siyasi değişimi ciddi şekilde etkileyen özgün, sağlam siyasi düzenlemeleri ustalıkla açıklar.

Bu nasıl gerçekleşti? Strayer, 11. yüzyıldan sonra asırlar içinde koşulların belli bir noktada çakışmasına dikkat çeker: Roma Kilisesi öğretilerinin ve kadrosunun yayılan etkisi; büyük çapta savaş halini ve diplomasiyi engelleyen, büyük oranda siyasi parçalanma ile birlikte yürüyen siyasi istikrar artışı; eğitimli kişilerin sayısındaki artış; dünyevi adalet arz ve talebindeki yükseliş. Bu şartlarda, krallar (ve bir kraliçe dahi olmayıp sadece Strayer'ın anlatısında sıradan bir kadın figürü olan Jeanne d'Arc) işgal yoluna gitmekten ziyade ihtilafları hükme bağlayarak etki alanlarını artırdılar. Bunlar olurken, eğitimli ve yasalar çerçevesinde eğitim almış krallık kadroları dayanıklı merkezi örgütler kurdular.

Kanun yapma süreci ve bu hizmet için yapılan harcamalar Strayer'a göre zaman içinde süreklilik göstererek şekillenen siyasi birlikleri, bir yerde tam yerleşik olmayı, daimi kişile-

rüstü kurumları, nihai kararlar vermek için iktidar sahibi bir otoriteye duyulan ihtiyaç konusunda uzlaşmayı, halkın bu otoriteye bağlılık göstermesi gerektiği düşüncesinin kabulünü; kısacası bugün kabul ettiğimiz şekliyle modern devletin esaslarını oluşturdu. İngiltere ve Fransa, bu esasları Avrupalı komşularından çeşitli nedenlerle daha önce oluşturdular. Strayer; Fransız krallarının (özellikle Philip Augustus'un), dini idareye ait teamüllerin müzakere edilmesini ve merkezi kuvvet tarafından çok iyi kontrol edilen valilerin yönetimindeki kurumların çarpıcı birleşimini keşfederken; İngiliz krallarının, Norman istilasından sonra egemenliklerinin yayılmasına kadar bazı dâhili engellerle karşılaştıklarını ifade eder. Sonuç olarak, İngiltere siyasi olarak başarılı olurken Fransız sistemi de Avrupa'nın diğer yörelerindeki devletler için daha etkili bir model olmuştur.

Bu noktada Strayer, geniş çaplı siyasi analizlerinde, teleolojik ve harici sebeplerin birleşimine başvurur. Teleoloji yönünden bakıldığında, yeni yeni yetişen devletlerin egemenliklerini yalnızca merkezden çevreye doğru genişleterek güçlü kanatlara sahip olabildiklerini öğreniyoruz, ki bu durum yargılama yetkileri dâhilinde kaçınılmaz şekilde halkla bir mücadeleye ve dışarıda da rakiplerle savaflara neden olmuştur. Harici sebepler arasına Kara Veba ve önceki asırda kurulan hassas mali yapıyı sallayıp devlet gücünün sınırlarını göstermiş olan 14. yüzyılın ekonomik çöküşü eklenebilir. Bölgesel ileri gelenlerle yapılan mücadeleler ve verilen tavizler sonucunda örnek kurumlar ortaya çıkmıştı. Böylece şahane bir fırsatlardan yararlanma imkânı ve Strayer'ın deyişiyle "karar alıcılar" ve "bürokratlar" arasında artan bir fark doğmuştu. Yine de, öz, muhafaza edildi ve 16. yüzyıl itibariyle modern devletler, Avrupa'nın büyük kısmında fark edilebilir derecede hâkim olmaya başladılar.

Bugünün tarihi perspektifinden Strayer'ın anlatımı, bir yukarıdan tarih yönelimi göstermektedir. Strayer 1960'larda yazarken; popülist sosyal tarih, düşünce tarihi, demografik tarih ve ekonometrik tarih bir aşağıdan tarihin olasılıklarını açıklamaya yeni başlıyordu. Strayer'ın 1970'te yazdığı bu kitabı bugün iklim, nüfus, ticaret, ekonomik örgütlenme ve popüler kültürdeki değişmelere daha fazla dikkat çekmeden yazacak az sayıda çağdaş tarihçi çıkardı. Devlet oluşumu konusunu inceleyen öğrenciler, o zamandan bu yana, farklı bölgelerde farklı farklı ekonomik temellere sahip birçok siyasi birlik arasında sistematik karşılaştırmalar yapılmasına daha alışkın büyüdüler; bu yöntem siyasi örgütlenmedeki farklılıkların açıklanmasında genellikle küçük bir rol oynamakla birlikte yine de önemlidir.

Strayer'ı yeniden okumak, monarklarla tüccarlar arasındaki ilişkiye, dolayısıyla bağımsız iktidar kaynakları olarak şehirlerle ticaret ağlarına ne kadar az önem attığını ortaya koyuyor. Ek bir sonuç olarak, bugünün ışığıyla onun açıklamaları, genişleyen Avrupa'nın Ortadoğu, Asya ve Pasifik'le olan bağlarının önemini; Atlantik, Kuzey Denizi ve Baltık kıyıları boyunca ticaretin hızlandırılmasını ve Kıta Avrupası'ndaki yün ticaretine İngiliz üreticilerin büyüyen dahlini hafife almaktadır. Onun anlayışına göre savaşa neden olan şeyler, devlet yapısındaki değişikliklerden ziyade siyasi müzakerelerin bir sonucudur, ki bu da Moğol istilasıyla birlikte Avrupa'nın barutla olan hayati önemdeki tanışmasını hiç önemsemediği anlamına gelir. Ne de olsa 21. yüzyılda değil 1960'larda yazmıştı.

Peki, 1960'lara ait bu notları bugün okuyarak ne elde ederiz? Öncelikle, derin kaynak bilgisine dayanan makul bir berraklıkla karşı karşıyayız. İkincisi, ulusal tecrübeleri (burada özellikle İngiltere ve Fransa'yı) karşılaştırmının, pek çok

bulguya dayandığında ne kadar öğretici olduğunu öğreniriz. Üçüncüsü, Strayer'ın gerçekten zorlu bir sır perdesini nasıl araladığını keşfeder; temsili kurumlar dâhil örneğine rastlanmamış yönetim şekillerinin Avrupa kıtasının görece kıt çevresinde nasıl şekillendiğini ve nihayetinde bütün dünyaya nasıl yayıldığını anlarız. Bu gizemi çözmek için öncülük eden çabayı alkışlıyoruz.

CHARLES TILLY,
Columbia Üniversitesi
Haziran 2004

Devletin Ortaçağdaki Kökenleri

“Ortaçağ üzerinde uzmanlaşmış önde gelen bir tarihçi, siyaset bilimcilere bilmeleri gerekeni kısa ve akıcı bir metinle anlatıyor” sözlerine, Virginia Üniversitesi’nde verilen bir siyaset bilimi dersinin 2002 güz dönemi öğretim planında rastlanabilir.¹ Atıfta bulunulan önde gelen tarihçi, 1987 yılında vefat eden Joseph R. Strayer’dı ve derste öğrencilere verilen kısa ve akıcı okuma ödevi de ilk kez 1970’te basılan *Modern Devletin Kökenleri* idi. Yukarıdaki alıntı, kitabın bazı özelliklerini yansıtmaktadır. *Modern Devletin Kökenleri*; profesyonel siyaset bilimcileri alışılmadık biçimde etkileyen bir tarih çalışması, mutlaka okunması tavsiye edilecek kadar kaliteli bir kitap ve okuyanı bir tür zihin sorgulamasına davet eden bir terkiptir. İfade tarzı ekonomiktir, dolayısıyla da öz-lüdür; analogilerin seçimi, tarihsel anekdotlar ve okuru hem aydınlatıp hem de oldukça duygusal tepkiler vermeye sevk eden –şaşırtan, güldüren hatta bazen iğrendiren– örnekler, onu gerçekten oldukça canlı bir metin haline getiriyor.

Eğer Virginia Üniversitesi ders öğretim planı, kitabın siyaset bilimciler için devam eden çekiciliğini açık bir şekilde ifade ediyorsa, *Modern Devletin Kökenleri* adlı bu kitabın varlığı, günümüzdeki çok sayıda dersin okuma listesinde, Old

Dominion (Virginia) eyaletinde siyaset bilimi öğretiminin hiçbir şekilde farklı olmadığını kanıtlar. Kitap; siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve siyaset sosyolojisi dersleri için diğer enstitülerin yanı sıra New School for Social Research, Pensilvanya Üniversitesi, Johns Hopkins Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nin okuma listelerinde bulunmaktadır. Hatta meraklıları arasında tarihçilerin olmaya devam ettiğinin kanıtı, birkaçını isimlendirmek gerekirse Fordham, Rutgers, Michigan State, Westminister of Pennsylvania, Saint Benedict of Minnesota ve California (Berkeley ve Los Angeles'ın her ikisi) gibi çeşitli kolej ve üniversitelerin tarih bölümü ders öğretim planlarındaki varlığıdır.

Bir kitabın, yazarının beklentilerini karşılamaya yaklaşması bile nadir görülen bir olaydır. Ancak, söz konusu beklentilerin bu kitapta gerçekleştiğini görüyoruz. Diğer bilim dallarındaki çalışmalar gibi birçok tarih kitabı da, önce yazarın kendi akademik disiplinine uygun ortamlara yönelik olarak genel hatlarıyla tasarlanır. *Modern Devletin Kökenleri*, bazı hususlarda hayatına bu şekilde –tarihçilerden oluşan bilgili dinleyicilere verilen çeşitli konferanslarda– başladı ve çıkarımları basımından beş yıl önce bir ön hazırlık biçiminde Amerikan Siyaset Bilimi Cemiyeti'nin 1965'teki yıllık toplantısında sunuldu. Bu, siyaset bilimi dergilerinin kitabı eleştirmemesi gerektiği anlamına gelmiyor. *American Political Science Review*'daki değerlendirme, kısmen övgü doluydu ancak *Modern Devletin Kökenleri*'nde göz ardı edilen, daha sonra değinmemiz gerekecek konular nedeniyle de bir hayli eleştireldi.²

Kitabın konuyla ilgilenen herkesçe bilinmesi gereken içeriği, yazarın sömürgelerin bağımsızlığını kazanması ve 1950'ler ile 1960'larda yeni devletlerin oluşumuyla yoğun şekilde ilgilenmesine çok şey borçludur. Strayer, eski deneyimlerden, daha kesin bir deyişle, ortaçağdaki devlet kurma sürecinden

bir şeyler öğrenmenin ve öğrenilenleri derleyerek, yeni öz-gürleşen "az gelişmiş" koloniler dünyasının deneyimlerine dikkatle ve titizlikle uygulamanın mümkün olduğuna inanı-yordu. Strayer –neredeş bütün kariyerini geçirdiği– Princeton Üniversitesi'nde iki deneyimin de benzerliklerine vurgu yapan bir lisansüstü semineri ve teklif üzerine Woodrow Wil-son School of Public and International Affairs'de dersler ver-di. Seminar, ortaçağ tarihçileri ve diğere tarihçilerin yanı sıra siyaset bölümündeki lisansüstü öğrencilerinin de ilgisini çek-ti, ancak öyle görünüyordu ki öğrencilerin önemli bir kısmı, o zamanki tabirle "farklı kariyer peşinde koşanlar" denilen, dış yardımları yönetmek ya da Birleşik Devletler yönetimi adına Üçüncü Dünya'da diğere hizmetleri yürütmek için alana dön-medenden önce biraz dinlenmek amacıyla Dışişleri Bakanlığı'n-dan kısa süreliğine izine ayrılmış olan siyaset analistleriydi.

Anlatılanlara bakılırsa, bir tarafta tarihçiler ve diğere ta-rafta da siyaset bilimciler ve farklı kariyer arayışında olan-lar arasında bir anlaşmazlık vardı. İlk grup, kendilerini, ilk parlamentolar ve temsiliyetin gelişiminin olağanüstü etkileyici detayları gözöyle baktıkları şeye odaklanmak ve ortaçağ hukuk düşünürlerinin hükümdarlık ve egemenlik alametinin ayrıntılı şekilde teorileştirilmesi üzerine zaman harcamak istiyordu. İkinci grup, yakın geçmişe dek sömür-ge durumunda kalmış siyasi kültürlerde etkili bir şekilde ça-lışan bir parlamento elde etmenin nasıl mümkün olduğunu bilmek istiyordu, zira bu kültürlerdeki sivil toplumları Ba-tılı teorisyenler, en hafif deyişle, ilkel buluyor; radikal mil-liyetçilerse, en ağır ifadeyle, itici, yabancı ve imparatorluk kalıntısı sayıyordu. Kısacası, tarihin nasıl es geçildiğini ya da kısaltıldığını bilmek istiyor gibi görünüyordardı. Strayer, tarihçileri (bunlara kendimi de dâhil ediyorum) hayrete ve hatta dehşete düşürerek, tarihin yaptığından daha iyisini

yapmanın nasıl mümkün olacağına dair bir fikir öne sürdü. Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevi ve CIA'nın ilk yöneticisi Allen Dulles'a danışmanlık yapan birkaç Princeton akademisyeninden biri oluşu, neden böyle bir şey yapmak istediğini hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde açıklar.³ Strayer, Afrika ve Asya'da yeni ortaya çıkan devletlerin hiçbirinin, parlamentolarını ya da özgür denebilecek diğer kurumlarını "mükemmelleştirmeye" hasredekcek üç yüz yılı olmadığını biliyordu. Bu noktada o ve diğerleri, süreç içinde örneğin ortaçağ İngiltere'sinden daha hızlı hareket etme imkânları olmasaydı, bu devletlerin Soğuk Savaş liberallerinin hayal edebileceği bütün zararlı sonuçları doğurarak çökebileceklerini düşünüyorlardı. Strayer'ın seminerde sunduğu tarih, anayasal gelişmede temel olanı olmayandan ayırmış oldu. Siyaset analistlerinin "bilmesi gereken" işte budur. Bir bakıma bu ayrıca, bunları yazılı olarak sunan *Modern Devletin Kökenleri*'nin nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir.

Strayer, kitabına yazdığı önsözde, çalışmasına yöneltilebilecek iki eleştiriye peşinen birkaç darbe indirmiştir. *Modern Devletin Kökenleri*'ni hazırlarken derslerinde kullandığından daha farklı kaynakları temel aldığını açıkladıktan sonra ("geniş bir konu hakkında yüzlerce sayfa yazmadan da yararlı şeyler söyleyebileceğine" ikna olmuştu), çoğunlukla Fransa ve İngiltere'ye odaklanan araştırmasının kendi öğretim faaliyetini nasıl etkilediğinden bahseder. Fransa ve İngiltere'ye odaklanmanın anlatıyı çarpıttığını düşünebilecek eleştirmenlere yanıt olarak, kendisinin Fransa ve İngiltere'ye odaklanmasının, diğer çalışmalarını tesadüfen desteklemenin ötesinde "bazı nedenleri" olduğunu beyan eder. Ortaçağda Fransız ve İngilizlerin "bizim zamanımıza kadar gelen" ve "diğer bütün Avrupa devletlerine örnek olup onları çok etkileyen" devletler kurduğu gerekçesi tam anlamıyla ikna edici değildi

ve bunu o da biliyordu. (Bu gerekçe, *American Political Science Review*'daki eleştirmeni de ikna etmedi.) Özellikle 18. yüzyıldan beri, siyasi liberallerin İngiltere'ye ve -çok farklı ve genellikle olumsuz yönlerden- Fransa'ya örnek ve ibret olarak baktığı vakitler olmuştur. Ancak bu; taklit, tepki ve bağımsız gelişme süreçlerinin karmaşık tarihini fazla basite indirger. Strayer, İngiltere ve Fransa'nın "yegâne" yani sadece devlet inşası hakkında araştırma yapmak için "en uygun" örnekler olmayabileceğini, ama yine de mükemmel örnekler olduğunu kabul ederek hemen geri adım atmıştı. Şüphesiz, biri kitabı tekrar yazacak olsaydı, en azından İspanya'yı (ya da İspanyolları), papalık devletlerini ve hatta Evrensel Kilise'yi ele alması gerekirdi. Strayer, bazen kendi gayretinin sınırlarının farkında olduğunu sürekli belli ederek bu diğer durumların birine veya daha fazlasına işaret etmiştir. Ancak onlara ve neden göz ardı edilecek kadar anlam taşımadıklarına hiçbir zaman tam olarak değinmemiştir.

Strayer'ı daha fazla sıkıntıya sokan bir eleştiri de, devleti, Francis Bacon'ın İDOL'lerini andıran bir şeye çevirdiği, "insanın temel hedefinin devletler yaratmak olduğuna ve devletleri muhafaza etmeye ve güçlendirmeye yarayan tüm araçların makbul olduğuna" inandığı suçlamasıdır. Ancak Strayer, bunun tam zıddını öne sürmüştü. Ona sorarsanız ya da onun iddia ettiği şekliyle, devlet, üzerinde az ya da çok ulaşılan hedeflere erişmek amacıyla insanların işbirliği yaptığı bir örgütlenme biçimidir. Elbette başka örgütlenme biçimleri vardır. Fakat devletler; ailelerin, boyların, kabilelerin ve benzerlerinin yapamadıkları büyük çaptaki projeleri yapabilmeyi mümkün kıldı. Şu da aynı derecede önemlidir ki, daha küçük örgütlenme birimleri devletlerle bir arada var olsalar da; Strayer, *Modern Devletin Kökenleri*'nin okuyucularına devletin, kendi döneminde (küreselleşmenin baskısına rağmen bizim

zamanımızda da) büyük çaplı kolektif çalışmalarda işbirliğini muhafaza etmenin “en etkili yolu” olduğuna dair hatırlatmalarda bulunur. Strayer, İngiltere ve Fransa’ya odaklanışını savunmak amacıyla kullandığı ifadenin aynısını kullanarak, “Devletin ne olduğunu ve bu haline nasıl geldiğini görmeye çalışmak yerinde olur,” sonucuna varır.

Strayer’ın “bir olguyu tasvir etmek onu methetmek değildir” diyerek bu eleştiriye karşı çıkışının, kitap boyunca ve ortaçağın moderniteye, otoriter rejimlerin demokratik rejimlere dönüşümünün en geniş tarzda tasvir edildiği *Modern Devletin Kökenleri*’nin özellikle son iki sayfasında, devletin başarıları hakkında yazarken gösterdiği gayretle çeliştğini veya en azından tedirgin edici olduğunu söylemek kolaydır. “Yetkin”, “elverişli etkileşim”, “yetenek”, “işbirliğini muhafaza etme”, “açıklanması ve savunulması gereken siyaset”, “hukuk kuralları uyarınca” vb. gibi sözler ve ifadeler çalışmada tekrar ve tekrar görünür. Strayer’ın çalışmasını sınırladığı yaklaşık tarih olan 1700’lerdeki devlet hâlâ bir demokrasi olmamış olabilir. Strayer, kabul etmek zorunda kalsa da, bununla ilgili tasviri –bazı şerh önerilerine rağmen– gerçekten de çok olumlu ve teleolojik gibi gelir (liberal demokrasinin bahsedilen fakat tartışılmayan 1700 sonrası yükselişi, bu sayfalarda bariz bir kaçınılmazlık havası yaratılarak anlatılır). Buna ek olarak, kitabın kapanış paragrafında, bazı düşünceli okurların neden eleştirel kaldıklarını açıklamaya yardımcı olan bir cümle vardır. Strayer’a göre, 18. yüzyıl itibariyle “devlet bir gereklilik haline gelmişti”. Bu ifadeyi sevmeyen okurlar, Strayer’ın modern devletin yapısına teleolojik biçimde yaklaştığına ve ahlaki açıdan eleştirel olmayan bir değerlendirme yaptığına ikna olmak için hiç başka kanıt aramadılar. “Devlet bir gereklilik haline gelmişti” cümlesinin, Strayer’ın kitapta sunduğu devlet oluşumu tasvirinden çıkarsanamayacak ka-

dar iddialı bir sonuç olduğuna ve onun modern devleti, en azından liberal demokrat şeklini idealize ettiğine inandığım için bu görüşü destekliyorum.

Bu eleştiri silsilesinin Strayer'ı açıkça rahatsız ettiği, metnin hemen hemen dialogik yapısında kendini gösterir. Kitabı çekici yapan ve onu baki kılacak özelliklerden biri, gerçekten ister olumlu baksın ister eleştirel olsun, okurlarıyla daima bir sohbet hissi uyandıracak gibi görünen bir tarzda yazılmış olmasıdır. Kitap, sadece Strayer'ın öğretim faaliyetlerinden ortaya çıkmamıştır, ayrıca büyük bir öğretmen kalitesini de içinde barındırır. Yazar, okuyucu kitlesine asla yukarıdan bir bakışla yaklaşmaz. Kitabın yazarı, kitap boyunca dinleme ve öğrenme niyetlisi olarak görünür. Joseph Strayer, haklı olduğunu düşünüyordu (daha doğrusu buna derinden inanıyordu); ama ayrıca tarih yazımının hiç bitmeyen bir iş olduğunu da biliyordu. Onun bir tarih çalışmasını tanımlamak için "eksiksiz" kelimesini kullandığını hiç hatırlamıyorum. Hayranlığını belirttiği ama hakkında nihai karara varmadığı çalışmalar için en çok sevdiği övgüyü yapar ve "çalışma çok tuttu" derdi. İyi bir kitap, eleştirmenlerinin varlığını kabuller. Doğrusunu söylemek gerekirse, klasiklerden de bu beklenir ve *Modern Devletin Kökenleri*'nin bir klasiğin özelliklerini taşıdığına inanmak için, Strayer'ın favori tabirlerinden birini kullanırsak, "bazı sebepler" mevcuttur.

WILLIAM CHESTER JORDAN

Princeton Üniversitesi

Haziran 2004

Bu kitap, Lisans Eğitimi Konseyi'nin daveti üzerine 1961'de Princeton Üniversitesi'nde verilen Witherspoon Konferansları'na dayanmaktadır. Bazı fikirler, daha sonra Amerikan Siyaset Bilimi Cemiyeti'nin 1965'teki toplantısında okunan, ortaçağ bürokrasisi ve modern devlet hakkındaki bir makalede geliştirildi. Witherspoon Konferansları'nda ortaçağın sonlarına hızlı şekilde değinmek zorunda kaldıktan sonra, Binghamton'daki New York Eyalet Üniversitesi'nin Ortaçağ ve Erken Rönesans Çalışmaları Merkezi'nin 1968'deki konferansında okunan makalede bu dönemi derinlemesine inceleme fırsatım oldu. Bu makale, konferans sunumlarını içeren kitapta yer alacak. Üniversiteye ve Binghamton'da sunulan malzemelerin bazılarını bu kitapta kullanmama izin veren konferans koordinatörü Profesör Bernard S. Levy'ye minnettarım.

Bu resmi teşekkür bölümü, öğrencilerime ve meslektaşlarıma olan şükranlarımı ifade etmeye yetmez. Bu örnekte olduğu gibi öğretim faaliyetlerinden doğan bu kitap; yorumlar, sorgulamalar ve yüzlerce insanın eleştirileriyle şekillendi. Akademik tartışmanın karşılıklı özverisi, zihnimi harekete geçirdi ve beni düşüncelerimi berraklaştırmaya zorladı. Kurumsallaşma tarihinin çapraşık ve genellikle kafa karıştıran detaylarında daha geniş örüntüler aramam için beni cesaretlendirdi. Nihayetinde, geniş bir konu hakkında yazılmış ince bir kitapta yararlı şeyler söyleyebileceğime beni ikna eden, öğretim tecrübesiydi.

Eğer kitap öğreticiliğimden kaynaklandıysa, öğreticilik de araştırmamdan ortaya çıkmıştır. Kitap bu yüzden, detaylarıyla çalıştığım başlıkları vurguluyor ve eşit derecede önemli olabilecek diğer meselelere hızlıca geçiyor. Böyle bir tavrın en açık örneği, Fransa ve İngiltere'nin kurumlarına odaklanmamdır. Metinde göstereceğim gibi, birtakım meselelere önem vermemin bazı sebepleri var. Bizim zamanımıza kadar gelen ilk Avrupa devletleri, İngiltere ve Fransa'da şekillendi ve diğer bütün Avrupa devletleri bu öncü örneklerden oldukça etkilendiler. Her hâlükârda, Fransa ve İngiltere, devlet kurma sürecinin eşsiz olmasa da mükemmel örneklerini sunar.

Kitabın amacı, Avrupa devletlerinin, büyük insan gruplarını örgütleyebilecek ve kontrol edebilecek kadar güçlü aygıtlar haline gelmelerini sağlayan bazı kurumları nasıl geliştirdiklerini açıklamaktır. Okuyucu, bir olguyu tasvir etmenin onu methetmek olmadığını unutmamalıdır. İnsanın temel hedefinin devletler yaratmak olduğuna ya da devletlerin tüm araçlarıyla muhafaza edilmek ve güçlendirilmek istendiğine inanmıyorum. Devletin, çok sayıda insanı beraber etkili bir şekilde çalışmak için bir araya getirmeyi başardığına ve devletin insan ideallerini ve tutkularını, diğer herhangi bir sosyal örgütlenme biçimi kadar iyi vücuda getirebileceğine inanıyorum. Ortak hedeflere ulaşma çabasında işbirliği, birçok insan başarısının müsebbibidir ve bu işbirliğini teminat altına almanın tek yolunu devlet sunar. İşbirliğini güvende tutmanın tek yöntemi elbette sadece bu değildir, ancak mevcut durumda hâkim olan yöntem budur. Öyleyse, devletin ne olduğunu ve bu haline nasıl geldiğini görmeye çalışmak yerinde olur.

JOSEPH R. STRAYER

Princeton, New Jersey

Kasım 1969

Bugün devletin kıymetini bilmiyoruz. İsteklerinden yakınıyor, özel meselelerimiz olması gereken şeylerin üzerine elini gittikçe daha fazla uzattığından şikâyet ediyoruz; fakat onsuz bir hayatı hayal bile edemeyiz. Bugünün dünyasında, bir insanın başına gelebilecek en kötü akıbet devletsiz olmaktır. Hale'in "ülkesiz insanı" şimdi mevcut ve Hale'in asla hayal edemeyeceği şekilde acınacak durumda. Sosyal tanımlamanın eski biçimleri, artık hiçbir şekilde gerekli değil. Bir insan; ailesi, sabit yerel bir meskeni veya dini bir mensubiyeti olmadan makul ölçüde uzun bir ömür sürebilir, ancak devletsiz hiçbir şeydir. Hiçbir hakkı, güvencesi olmaz; etkin bir kariyer yapmak için en küçük bir fırsat yakalayamaz. Teşkilatlanmış bir devlet sisteminin dışında kalarak bu dünyada selamete ulaşmak mümkün değildir.

Bu hep böyle değildi. Devletin mevcut olmadığı ve mevcut olmamasının kimseyi endişelendirmediği dönemler vardı; tarihçilerin zaman ölçüsüne göre pek de uzun olmayan bir süre önce her şey daha farklıydı. Bu dönemlerde, ailesi veya efendisi olmayanların, yerel bir cemaat veya egemen bir dini gruba mensup olmayanların hiçbir güvencesi yoktu, ellerine en ufak bir fırsat geçmiyordu, yalnızca bir hizmetkâr veya köle olarak hayatta kalabiliyorlardı. Bu tür bir toplumun değerleri bizimkilerden farklıydı; insanlar canlarını ya

da mallarını devlet için değil aile, efendi, cemaat ve din için feda ederdi. Böyle toplumların örgütlenme kuvveti bizimkinden azdı, çok fazla sayıda insanı belli bir süreliğine beraber çalışmak için bir araya getirmek zordu. Birbirini şahsi olarak tanıyan insanlar arasında güçlü bir karşılıklı yükümlülük duygusu vardı, ancak bu yükümlülük mesafeyle birlikte hızlı bir şekilde zayıflardı. Aksak ve mekânsal olarak sınırlı örgütlenme türleri, toplumun insan ve doğa kaynaklarından en iyi şekilde istifade edemediği, yaşam düzeyinin düşük olduğu ve yetenekli kişilerin bütün potansiyellerinin farkına varamadıkları anlamına geliyordu. Buna karşın, modern devletin gelişimi, başka hiçbir sosyal örgütlenmenin önemsiz bir görev ve yönlendirilmesini engelleyemeyeceği insan kaynaklarının böyle yoğun şekilde kullanılmasını mümkün kıldı. Gücü böyle belli bir noktada yoğunlaştırmak için (bazen tehlikeli derecede yüksek) bir bedel ödüyoruz. Bir örgütlenme çatısı temin etmede, devletin rolünü azaltırken karmaşık örgütlenmenin faydalarını sürdürebilmemiz teorik olarak mümkündür. Ancak uygulamada, daha hiç kimse bu beceriyi gösteremedi. Sadece dünyanın en ıssız köşelerinde yaşayan primitif halklar devletsiz yapabilirler. Modern dünya bir bölgeye temas eder etmez, oranın sakinleri ya bir devlet kurmak ya da zaten var olan bir devletin gölgesine sığınmak zorundadırlar.

Eğer devleti es geçemiyorsak, bunun sebebi, önemli oluşudur ve bu önemin de kavranması gerekir. Kavrama yollarından biri, bu örgütlenme biçiminin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, hangi ihtiyaçlara cevap verdiğini ve hangi ilkelere dayandığını görmek için onun tarihini araştırmaktır. Modern Avrupa devletinin kökenleri üzerine bir çalışma, bugünün devlet ilkeleri ve problemlerini biraz aydınlatabilir. Devlet çeşitleri arasındaki farklılıkları aydınlatmak ve bazı devletlerin diğerlerinden neden daha dengeli veya daha etkili örgütlenme biçimleri olduğunu açıklamada özellikle yardımcı olabilir.

Belki devletin bir tanımıyla başlamalıyız, ancak böyle bir tanım için yapılan çoğu teşebbüs çok başarılı olmamıştır. Bir devlet, esasen halkının kalbinde ve zihninde ortaya çıkar; eğer halk onun varlığına inanmıyorsa, hiçbir mantıklı uygulama ona hayat vermeyecektir. Siyaset bilimcilerin hiçbir kriterini karşılamayan devletlerin ortaya çıktığı olmuştur; örneğin 17. yüzyıl Hollanda'sı bunlardan biridir. Tanımdan ziyade, bir devletin vücut bulduğunu bizlere gösteren bazı işaretleri arayalım. Bu işaretler, devletlerin son halleriyle değil kökenleriyle ilgilendiğimiz için incelememizde bilhassa faydalı olacaktır.

İlk işaretin fark edilmesi çok kolay, çünkü tam olarak dış kaynaklıdır. Bir insan topluluğu, eğer devlet olmak istiyorsa, mekân ve zamanda devamlılık göstermelidir. Bir grup insan, devlet inşası için esas olan örgütlenme örüntülerini yalnız belli bir bölgede nesiller boyunca beraber çalışarak ve yaşayarak geliştirebilir. İttifaka yol açan olağanüstü hal uzun sürmediği ya da ittifakı aşama aşama kalıcı hale getirecek şekilde sık sık tekrarlamadığı sürece, bazı ortak çıkarlara sahip geçici grup ittifakları, devletlerin esası olmak için uygun değildir; örneğin Frankların durumunda, olan şey budur. Ortak bir kökeni kabul eden düzenli bir araya gelişler ve tekrarlanan grup ittifakları dahi, bir devlet teşkil etmeye yetmeyecektir. Temaslar kesik kesik değil sürekli olmalıdır. Antik Yunan tarihi bu iki noktayı da örnekler; ne Perslere karşı ittifaklar ne de Olimpiyat Oyunları, Antik Yunan şehirlerinden ortaya tekil bir devlet çıkaramamıştır. Coğrafi olarak, grubun siyasi sistemini inşa edebileceği bir merkezi alanı olmalıdır, yine de sınırları boyunca belli bir miktarda dalgalanma kabul edilebilir. Devletlerin daimi kurumlara ihtiyacı vardır ancak bulundukları bölgede değişiklikler iki de bir kabul ettirilmek zorundaysa veya grubun uyumu yıl içinde dönem dönem farklılık göste-

riyorsa böyle kurumları inşa etmek zordur. Bu nedenle gerçek göçebeler devlet kurmazlar,¹ muhtemel yüksek düzeyde siyasi bir örgütlenmeden önce, önemli bir kısmı yerleşik hale gelmiş olmalıdır. Batı Amerika tarihinin gösterdiği üzere, eski yurdunu –isteyerek ya da istemeden– bırakan göçebe olmayan bir halk dahi, genellikle siyasi bütünlüğünün bir kısmını kaybeder ve devlet kurma sürecine baştan başlamak zorundadır.

Mekân ve zamanda devamlılıkla, devletin ortaya çıkmasının bir diğer işareti belirir: kişilerüstü, nispeten daimi siyasi kurumların oluşturulması. Seçkin kişilerin görüşmeleri ya da yöre toplantıları gibi şahsi, yapısal olmayan ilişkiler aracılığıyla iptidai veya geçici siyasi gruplanmalar işlevini yerine getirebilir. Bu seviyede bile, geneli ilgilendiren meseleleri geleneksel yöntemlerle halletmek gelişmelere yol açacaktır; dâhili tartışmaları yatıştırmak ve savaş halinde silahlı grupları düzenlemek için usuller olacaktır. Topluluk zaman içinde devamlılık gösterecek ve sahip çıktığı coğrafi alanı koruyacak, gevşek bağlara sahip yakınlıklar etkili siyasi birliklere kaynaklık edecek ve değişik insan kaynaklarından ve yeteneklerinden daha etkili bir şekilde faydalanılacak olsa da, ne var ki, bundan daha fazlasına ihtiyaç vardır. Liderlikteki değişiklikleri ve alt gruplar arasındaki işbirliği dalgalanmalarını atlatabilen, siyasi ilişkilerde belli bir dereceye kadar uzmanlaşmaya izin veren ve böylece siyasi sürecin etkinliğini artıran, grubun siyasi kimlik duygusunu güçlendiren kurumlar olmalıdır. Bu tür kurumlar tezahür ettiğinde, devlet inşasında kilit bir noktaya erişilmiştir.

Diğer taraftan, uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkması, kaçınılmaz surette bir devletin oluşumuna yol açmaz. Kurumlar, sadece varlıklarının ve güçlülerin şahsi çıkarlarını korumak için geliştirilmiş olabilir. Örneğin bir kabile lideri, herhangi bir tedbirli mülk sahibinin isteyebileceği gibi, topraklarının ve hayvanlarının muhasebesini düzenli olarak yapmak

isteyebilir. Böyle bir hesap tutma ille de Maliye Bakanlığı'nın temellerini atmaz. Bir grup aristokrat toprak sahibi, mülklerine zarar veren veya adamlarının sayılarını önemli ölçüde azaltan kan davalarını dizginlemek isteyebilir ve böylece bir mahkemeler sisteminin ihdas edilmesine öncülük edebilir. Erken İzlanda tarihinin gösterdiği gibi, bu tür mahkemelerin ortaya çıkması, zorunlu olarak ne hukukun üstünlüğünün kabulü ne de hukuku güçlendirecek bir otoritenin doğmasıyla sonuçlanır. Mahkemeler, duruma bağlı olarak kullanılan ya da kullanılmayan, sadece hayatı kolaylaştıran bir şey olabilir.

Buna rağmen, özellikle, devlet öncesi çağda kamu ile kişi, genel ile özel arasında kesin bir ayrım olamadığı için, varlığını bir şekilde sürdürmüş herhangi bir kurum, böyle bir işlevi yerine getirme eğiliminde olmasa da zaman içinde bir devlet yapısının parçası olabilir. Nispeten yakın geçmişte bunun olduğunu gördük. Massachusetts eyaleti ve Britanya'nın Hindistan İmparatorluğu, özel şirketlerin kurumlarından doğdu. En eski devlet görevlilerinden biri şeriflerdir, fakat en eski şeriflerin görevi Anglosakson kralların taşınmazlarını yönetmekten ibaretti.

Daimi kurumların çok fazla vurgulanmasına karşı çıkılmasının bir başka nedeni, kurumların, bir hükümdarın (veya yönetici sınıfın) bir halk kitlesine boyun eğdirmek için kullandığı harici aygıtlar olabilmesidir. Daimi kurumların varlığı, halkın onları gerekli olarak kabul ettiğini ya da devletin ortaya çıkması için esas olan düşünce iklimini yarattıklarını göstermez. Ancak ayakta kalan kurumlar, yaklaşımlarda aşamalı bir değişiklik üretmiş ve devlet düşüncesinin gelişebileceği korunaklı bir alan oluşturmuş olabilir. Halk arasında derin köklere sahip olduğu izlenimi vermeyen sömürge kurumları dahi, yeni bir devletin yapı iskeleti olarak kullanılabilir ve hatta kullanılmıştır.

Devamlılığı olan kurumların ortaya çıkmasından çok daha önemlisi, saygınlık ve otoritelerinin artmasıdır. Örneğin, belli bir bölgedeki bütün insanları bağlayan ve başka hiçbir otorite tarafından iptal edilemeyen nihai kararları verebilecek mahkemeler mevcut mudur? Ortaçağ dönemi papaları “herkesi yargılayabileceklerini ve hiç kimse tarafından yargılanamayacaklarını”² beyan etmişlerdi, mutlak seküler otoriteler böyle bir iddiada ne zaman bulunabildiler? Daha genel anlamıyla, egemenlik fikri ne zaman doğmaya başlar? Bir fikrin varlığını ispatlamak, bir kurumunkini ispatlamaktan daha zordur ve erken dönemlerdeki Avrupa siyasi söz varlığının yetersizliği bu zorluğu artırır. Aslına bakılırsa egemenlik, teorik olarak tanımlanabildiğinden çok önce ortaya çıkmıştı (sanılanın aksine MS 1550 değil 1300).³ Geçerli bir egemen iktidar oldukları iddiasında bulunan hükümdarların, her zaman taleplerinde haklı olduklarını ispatlayamadıkları doğrudur. Fakat dönüm noktası, “güç tekeli”nin sahipliğine değil nihai bir otoriteye ihtiyaç duyulduğunun fark edilmesidir. Siyasi bakımdan faal olan halkın çoğu nihai karar verme kapasitesine sahip bir otoritenin var olması gerektiğini kabul ettiği sürece, kuralların pek çok kez ihlal edilmesi uygulamada hoş görülebilirdi.

Bu, bizi nihayetinde, en önemli ve en karışık çözümlememize götürür: sadakatin aile, yerel cemaat veya dini örgütlenmeden devlete doğru yön değiştirmesi ve devletin, kendi kurumsal yapısını ve teorik planda yasal olan üstünlüğünü desteklemek üzere, ahlaki otorite haline gelmesi. Sürecin sonunda halk, devletin çıkarlarının üstün gelmesi gerektiği ve devletin muhafaza edilmesinin toplum için en iyi şey olduğu fikrini kabul eder. Ancak süreci belgelemek zor ve zaman içerisinde belli bir noktada devlete sadakatin baskın sadakat biçimi olduğunu söylemek imkânsız olduğundan değişim genellikle oldukça yavaştır. Devlete sadakat milliyetçilikle aynı

şey olmadığından mesele karışıktır; aslında bazı bölgelerde milliyetçilik, mevcut devletlere sadakatin aleyhine çalışmıştır. Milliyetçiliğin devlete sadakati güçlendirdiği şanslı ülkelerde dahi, devlete sadakat daha öne çıkan ve daha farklı türde bir duygulanımdır. Sadakat, insancılıkla aynı sıcaklığa sahip olmuştur ve bazı açılardan bir tür insancılıktır. Devlet, dağınık topluluk teşekküllerine oranla daha kalıcı barış, daha büyük güvenlik ve daha iyi yaşam şartları sağlıyordu, dolayısıyla desteklenmeliydi.

Konunun bu kısmını özetlemek gerekirse, aradığımız şey, zaman içinde devamlılık gösteren siyasal birliklerin ortaya çıkması ve belli bir yerde yerleşik hale gelmesi, daimi kişilerüstü kurumların geliştirilmesi, nihai kararlar verebilecek bir otoriteye duyulan ihtiyaçta uzlaşa ve tebaanın bu otoriteye sadakat göstermesi gerektiği fikrinin kabulüdür. 12-17. yüzyıllar arasında Batı Avrupa'da bu değişikliklerin delillerini arayacağız. Bu zaman aralığına bakmamızın nedeni daha erken dönemlerde veya Avrupa dışında kalan dünyada başka devletler olmaması değil (Yunan *polis*i, Çin Han İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu elbette birer devlettir); fakat biz modern devletin kökenlerini arıyoruz ve modern devlet, doğrudan bu erken örneklerin hiçbirinden hasıl olmadı. İlk Avrupa devletlerinin temellerini atanlar Doğu Asya hakkında hiçbir bilgiye sahip değildi ve zamansal olarak Antik Yunan ve Roma'dan da çok uzaktaydı. Roma hukukunu araştırırken Roma'dan ve Aristoteles'in eserlerindeki fikirler aracılığıyla Antik Yunan'dan bir şeyler öğrenmekle birlikte, temel olarak devleti kendi çabalarıyla yeniden keşfetmek zorundaydılar ve keşfettikleri devlet türü, ilk modellerin çoğundan daha başarılı oldu. Antik dünyada devletler iki sınıfa ayrılma eğilimindeydi; büyük, bütünlüğü olmayan parçalardan oluşan imparatorluklar ve Yunan şehir devletleri gibi küçük fakat

birbirine sıkıca bağlı birlikler. İki türün de zayıflıkları vardı. İmparatorluklar askeri açıdan güçlüydü; ancak nüfusunun sadece küçük bir kısmını siyasal sürece veya daha doğrusu acil yerel çıkarların ötesine geçen herhangi bir faaliyete dâhil edebiliyordu. Bu, büyük miktarda insan kaynağının boşa harcan-
dığı ve devlete sadakatin gevşek olduğu anlamına geliyordu. Bir imparatorluk halkının büyük çoğunluğu, devletin muha-
fazasının toplum için en yararlı şey olduğuna inanmıyordu. Her seferinde imparatorlukların çöküşünü seyrettiler ve her hâlükârda daha küçük siyasi birliklere geri döndüler ya da yeni bir seçkinler sınıfı tarafından yönetilen bir imparatorluğa katılmayı kabul ettiler. Şehir devletleri, imparatorluklara göre halkından çok daha iyi faydalandı, tüm vatandaşlar siyasal sürece ve ortak topluluk faaliyetlerine etkin bir şekilde katıldı. Devlete sadakat güçlüydü; zaman zaman modern milliyetçi-
likteki yoğunluğuna ulaşıyordu. Ancak hiçbir şehir devleti, siyasal yaşamında çok sayıda insanı barındıran mevcut yapı-
larına yeni bölgeleri ve halkları katma problemini çözemedi. Şehir devletleri ya bir imparatorluk (Roma örneğinde olduğu gibi) nüvesi halini aldı ve böylece imparatorlukların sorunla-
rıyla karşı karşıya kaldı ya da küçük, askeri açıdan zayıf veya eninde sonunda işgal kurbanı olarak varlığını sürdürdü.

12. yüzyıldan sonra ortaya çıkan Avrupa devletleri, impa-
ratorlukların ve şehir devletlerinin güçlü yanlarını bir neb-
ze de olsa birleştirdiler. Ayakta kalmalarını sağlayacak mü-
kemmel olanaklar elde edecek kadar büyük ve güçlüydüler. Bazılarının ömrü herhangi bir insan örgütlenmesi için ciddi bir yaş olan bin yıla yaklaşıyordu. Aynı zamanda insanların büyük bir kısmını siyasal sürece dâhil etmeyi veya en azın-
dan insanların siyasetle ilgilenmelerini sağlamayı ve yerel topluluklarda ortak kimlik duygusu yaratmayı başardılar. Kendi halklarından hem siyasal ve sosyal faaliyet hem de sa-

dakat anlamında kadim imparatorluklara oranla daha fazla şey elde ettiler, ama öte yandan, Atina'nın ulaştığı tam katılım seviyesine de ulaşamadılar.

Büyük, bütünlüğü olmayan parçalardan oluşan imparatorluklar ile küçük fakat çok uyumlu siyasal birlikler arasındaki ayrım; Ortadoğu, Orta Asya ve Hindistan için oldukça geçerlidir. Fakat Çin (ve nihayetinde Japonya) için o kadar geçerli değildir. Ancak, Avrupa tipi devlet ekonomik ve siyasi üstünlük kazanmakta o kadar kabiliyetli çıkmıştır ki, sonunda Çin (veya diğer Avrupa dışı) tecrübeler önemsiz görünür hale gelmiştir. Avrupa devlet modeli, rağbette olan model haline geldi. Hiçbir Avrupa devleti, bir Avrupa dışı modeli örnek almadı; fakat Avrupa dışı devletler ya ayakta kalmak için Avrupa modelini taklit ettiler ya da Avrupa sisteminin esaslarını bolca uygulayan sömürge deneyimine katlandılar. Bugün nerede rastlarsak rastlayalım, modern devlet, 12-17. yüzyıllar arasındaki dönemde Avrupa'da ortaya çıkmış şablona dayanır.

Daha önce söylendiği gibi Avrupalılar, kendi çabalarıyla devleti yeniden keşfetmek zorundaydılar ve Batı'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden asırlar sonra bu görevde başarılı olabilecek gibi de görünmüyorlardı. Roma'ya özgü devlet fikri, sıkıntılı istila ve göçler döneminde çabucak unutuldu. Birçok Roma geleneğini muhafaza eden Kilise liderleri dahi, mefhumu açıklıkla ifade edemediler. Erken ortaçağda, Batı Avrupa'da baskın siyasal örgütlenme biçimi, Germen krallığıydı ve Germen krallığı bazı açılardan bir modern devletin tam zıddıydı. Soyut kavramlara veya kişilerüstü kurumlara değil, şahıslara sadakat temeline dayanıyordu. Bir krallık, belli bir kişiyi kral olarak tanımış olan insanlardan ya da daha istikrarlı toplumlarda, soyla geçen liderlik iddiasına sahip belli bir aileyi tanımış olan insanlardan oluşuyordu. Bu krallıklar, zamanda devamlılık ve mekânda da kalıcılıktan

yoksundular. Bazıları, örneğin Doğu Almanya’da kısa süreli-ğine gelişen “Samo krallığı”, sadece hükümdarlarının adıyla tanımlayabileceğimiz kadar kısa süreliydi.⁴ Daha uzun süre ayakta kalan bazıları ise, mekânda hiç kalıcı olmadılar; örneğin Batı Got krallığı birkaç nesilde Baltık bölgesinden Karadeniz’e, oradan Biskay Körfezi’ne sıçradı. Böyle bir toplumda ne düzenli işleyen kurumlara ne de egemenliğin öncüllerine rastlanabilir. Kral, yasal veya idari bir sistemin başında bulunmak için değil, buhranlarla baş etmek için vardır. O, halkı için tanrılarla konuşur, savaşta diğer krallara karşı halkına öncülük eder, fakat her yerel topluluk kendi dâhili ilişkilerini düzenlemiştir. Güvenlik kraldan değil; soydan, çevreden ve lorttan, efendiden gelir.

8. ve 9. yüzyıllardaki Frank krallığı ve 10. ve 11. yüzyıllardaki Anglosakson krallığı, bir şekilde bu seviyenin üstüne çıktı. Her bir krallık kendisini, belli bir yerde inşa etti ve epey uzun bir süre devamlılık gösterdi. Her bir krallıkta kral, barışı koruma ve adalet dağıtmada genel sorumluluğu kabul etti ve bu sorumluluğu yerine getirmek için de benzer sisteme sahip yerel mahkemeler meydana getirdi.⁵ Ancak devlet inşasına yönelik bu adımlar vaktinden evvel atılmıştı; temel sosyal ve ekonomik yapılar, kısmen merkezileşmiş siyasal kurumların dahi ağırlığını kaldıramazdı. Çıkarlar ve bağlılıklar, öncelikli olarak yereldi; aile, sosyal çevre ve bölgeyle sınırlıydı. Kraliyet görevlileri –Frankiya’da dükler, kontlar ve *vassi dominici*; İngiltere’de *earl*’ler ve *thegn*’ler– merkezi otoritenin vekili olmaksızın özerk yerel toplulukların liderleri olmak eğilimindeydi. Frankiya’da, kontlar ve dükler 10. yüzyıl itibarıyla fiiliyatta bağımsız hale geldiler, fakat kendi otoriteleri de vikontlar, kastellanlar (şehir güvenlik sorumluları) ve daha küçük toplulukların diğer liderleri tarafından sarsılmaya başladı. Siyasi gücün bu şekilde parçalanması, erken feoda-

lizmin özelliklerinden biridir. Aslında feodalizm, bir toplum nispeten geniş siyasal bir birliği muhafaza etmekte ekonomik ve zihinsel kaynaklarının yetersizliğinden ötürü zorlandığında ortaya çıkma eğilimindedir ve erken feodalizm, ancak kurumları sadeleştirerek ve bağılıkları şahsileştirerek zorlanmayı bir miktar azaltabilir. Sonunda devlet inşası için bir temel olabilecekse de, devlet inşasının aleyhine çalışarak işe başlamak zorundadır.

Parçalanma, eski Frank krallığının her bir tarafında farklı oranlarda oldu ve farklı derecelere doğru ilerledi, ancak 11. yüzyıl itibariyle bu durum o kadar ileri gitti ki, Avrupa kıtası üzerinde herhangi bir yerde (Bizans İmparatorluğu hariç) devlete benzer herhangi bir şey bulmak zordu. Frankiya'dan sonra birleşen İngiltere, doğal olarak çözülme işaretlerini de sonra göstermeye başladı. Kendi aygıtlarıyla baş başa kalan 12. yüzyıl İngiltere'si, 11. yüzyıl Fransa'sı gibi bölünmüş olabiliyordu; fakat Norman istilasası, eski Anglosakson aristokrasisini ortadan kaldırarak parçalanmaya doğru götüren kuvvetlerden birini saf dışı bıraktı. İstilanın etkileri hakkında sayısız spekülasyon oldu ve olacak; ancak bir şey kesindir: Fransız odaklı yeni bir yönetici sınıf ortaya çıkarak kıtada ve İngiltere'deki ilerlemeler arasındaki zamanlama farkının çoğunu ortadan kaldırdı. 1066'dan sonra, Kıta Avrupa'sı ülkelerinde devletin ortaya çıkışını teşvik eden veya cesaretini kıran güçler, İngiltere üzerinde aynı düzeyde etkili oldular.

Hangi fikirlerin ve olayların, Batı Avrupa'da devlet inşası sürecini yeniden canlandırdığını söylemek zordur. Elbette Hristiyanlığın, Kilise öğretisine uygun davranmayan veya pagan Germen halklarına yayılması ve Kilise'nin gelişmiş örgütlenmesi önemliydi. Batı Avrupa, 10. asrın sonuna kadar tam olarak Hristiyan değildi. Bu dönemden önce, birçok sözde Hristiyan'ın kiliseyle çok az münasebeti vardı ve Germen

grupların en güçlülerinden bir tanesi –Kuzeyliler– sözde dahi Hristiyan değildi. Kilise, hâlihazırda bir devletin niteliklerinin çoğuna –örneğin, kalıcı kurumlara– sahipti ve diğerlerini de –örneğin, papalık egemenliği teorisi⁶– geliştiriyordu. Rahiplerin seküler siyasete derinlemesine dâhil olması, hiçbir hükümdarın onların tavsiye ve yardımları olmadan görevini icra edememesi gerçeği, Kilise’ye ait siyaset teorileri ve idare tekniklerinin halk yönetiminin yönlendirilmesinde doğrudan etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Kilise ayrıca seküler hükümdarların, halkına barış ve adalet dağıtması gerektiğini (bu, mantıken yeni adli ve idari kurumların oluşturulmasını talep eden bir ilkeydi) öğretiyordu.⁷ Ancak devinim yavaştı; Kilise’nin kurumlarını takdir etmek onları örnek almaktan, adalet için kralın himayesinde sorumluluğu kabul etmek bir adli sistem düzenlemekten daha kolaydı. Kilise’nin kendi nüfuzu, devletler yaratmak için yeterli değildi.

Neredeyse eşit derecede önemli diğer etmenler; Avrupa’nın yavaş yavaş istikrar kazanması, uzun göç döneminin sonlanması, işgal ve fetihtir. İlk Germen kralları, Batı’daki İmparatorluğu ortadan kaldırdılar; fakat sonrasında sürece yardım etmek için katılan yeni işgalcilerle birlikte birbirlerini yok etmeye devam ettiler. Franklar, Galya’daki rakip krallıkları fethettiler ve Germenler kendilerini iç savaşlarla parçalanmış ve Kuzeyliler’in akınlarıyla sarsılmış halde buldular. Ostrogotlar ve Vandallar, Doğu İmparatorluğu’nca; Vizigotlar da Müslüman işgaliyle haritadan silindi. Danlar, Anglosakson krallıklarının çoğuna son verdi. 10. yüzyılda ayakta kalan tek siyasal yapı olan Wessex krallığı, İngiltere’nin çoğunun kontrolünü ele geçirmişti. Fakat 11. yüzyıldan sonra bu tür köklü değişiklikler seyrekleşti. Ayakta kalan başlıca krallıklar olan İngiltere krallığı, (Fransa olacak olan) Batı Frank krallığı ve (Almanya’nın özünü oluşturan) Doğu Frank krallığı, o veya

bu şekilde günümüze kadar var olmaya devam edeceklerdi. Aynı şey yerel seviyede de oldu; büyük seçkin aileler, iktidar ve yağma için gezinmek yerine belli yerlerde kök saldılar. Capetler soyunun yaptığı gibi artık Renanyalı hiçbir kont, Batı Fransa'nın hükümdarı olamazdı; Normandiya'da Rollo'nun başardığı gibi artık hiçbir Viking lideri kendisini bir Fransız bölgesinin hükümdarı yapamazdı.

Bu artan siyasi istikrar, devlet inşasının temel koşullarından biri olan mekân ve zamanda devamlılığı yarattı. Sadece var olmaya devam ederek, bazı krallık ve prenslikler dayanıklılık kazanmaya başladı. Belli halklar belirli bölgeleri işgal ederek aynı siyasi gruplanmada kaldı. Nesiller boyu mevcut olan bir krallığın varlığını sürdürmeye devam etmesi bekleniyordu ve bu durum, kabul edilen siyasi manzaranın bir parçası halini aldı. Mekânda ve zamanda devamlılık gösteren krallıkların ve prensliklerin yöneticileri, daimi kurumlar geliştirmek için fırsatlara ve saiklere sahipti. Kendi çıkarlarını korumak için dahi olsa, iç güvenlik ve yerel topluluklarla onların yerel mahkemeleri arasında bir tür kurulu bağa ihtiyaç duyuldu. Daha iyi güvenlik ve daha sıkı kontroller; büyük ihtimalle hükümdarın gelirini çoğaltacak, saygınlığını artıracak ve yetkisiyle mülklerini varislerine aktarabilme şanslarını geliştirecekti. Hükümdarların arzuları, halklarının ihtiyaçlarıyla örtüşüyordu. Şiddet çağında çoğu kişi, barış ve güvenliğin her şeyin üstünde olduğunu anlamıştı. Dâhili ve harici bozgunculara karşı asgari savunma görevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla zayıf yönetimleri güçlendirmek için bütün kesimlerden bir zorlama vardı. Böylece biraz olsun istikrar ve devamlılığı olan herhangi bir siyasal birimde, iç güvenliği geliştirecek adli kurumları oluşturmak ve harici düşmanlara karşı savunma için ihtiyaç duyulan gelirleri sağlayacak mali kurumları geliştirmek için çaba harcanması beklenebilirdi.

İlginçtir ki, gelişmiş adli ve mali kurumlar oluşturmaya yönelik gayret, geniş feodal lortlukların bazılarında özellikle güçlüydü. Feodalizm, Frank İmparatorluğu'nu yıkmıştı, fakat bu imparatorluk tarafından biçimlendirilmiş sosyo-politik değişikliklerin bazılarını ortadan kaldırmamıştı. En iptidai feodal lortluk bile, iptidai bir Germen kabilesinden daha ince-likli bir siyasi birlikti. Siyasi bir role sahip olanlar, toplumun kalanından açıkça ayrılmıştı. Siyasi yapı, yapay bir oluşumdu –örneğin idari bölge (kontluk), kontluk makamı ve idari bölge mahkemesi, bunların hepsi yapaydı– ve siyasi yapı kasıtlı olarak tasarlanan yasalarla –örneğin, bir mahkemenin veya bir mahkemenin yetki sınırlarının bir kısmının bir lorttan diğeri-ne aktarılmasıyla– değiştirilebilirdi. Yönetim, toplumun gele-neklerinden ayrı bir şeydi ve bu ayrımın fark edilmesi devlet inşasında temel bir unsurdur. Dahası feodalizm, yaşaması zor siyasi birimleri korumaya çalışan yapıyı ortadan kaldırdı ve böylece siyasi deneyim için daha müsait bir düşünce iklimi yarattı. Etkili feodal yönetim birimi, etkili sosyal ve ekonomik birlikle oldukça iyi uyum sağlıyordu ve böylece aynı lordun tebaası kendi aralarında genellikle iyi anlaşıyordu. Geç Roma İmparatorluğu ve Germen krallıklarının her ikisinde de eksil-miş bir şey olan sadakat, birçok feodal prenslikte lorda karşı güçlü bir duygu olarak gelişmişti. Sonunda, diğer hükümdar-lar gibi feodal lort da, yönetim metotlarını geliştirmeyi dene-mek için güçlü amillere sahipti; daha fazla gelir ve hem ken-disi hem de varisleri için daha geniş güvenlik arzusu. Böylece bazı bölgelerde, bilhassa Kuzey Fransa'da, daha etkili feodal lortlar, devlet inşasının bazı ilk adımlarını attılar.

11. yüzyıldan itibaren modern standartlar bağlamında, istikrar ve güvenlikte dikkate değer bir artış olduğu söyle-nemez. Önceki koşullara kıyasla gelişme inkâr edilemese de, Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde ancak etkili bir canlanma

sağlanmaya yetecek kadar büyüktü. Tarım üretimi artış gösterdi, uzak mesafeli ticaret çoğaldı, nüfus arttı, insanlar hem din hem de siyasetin her ikisiyle de daha fazla ilgilenir oldular. Bütün bu çıkarları uyumlu hale getirmek her zaman kolay değildi. Özellikle zor olan şey, daha fazla ve iyi yönetim talebiyle ıslah edilmiş bir Kilise ve daha Hıristiyan bir yaşam tarzı arzusunu birbiriyle uyumlu hale getirebilmektir. Erken döneme ait bir örnek, konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Barış Hareketi 10. yüzyılda Orta Fransa'nın sıkıntılı bölgelerinde feodal lordların şiddet ve yağma hareketlerini önlemek amacıyla Kilise'nin köylüleri ve diğer savaşçı olmayan halk unsurlarını hak aramak için işbirliği yapmak üzere örgütlemesiyle başladı.⁸ Bu hareket çok başarılı değildi; çünkü lordlar genellikle askeri açıdan, Barış Birlikleri'nin eğitimsiz, zayıf ekipmanlı ordularından daha üstündü. Hareket'e, ruhban sınıfına dâhil olmayan kimseler ve hatta bazı muhafazakâr rahipler tarafından oldukça seküler bir konu olan savaş ve cezai yargılama pratiğine Kilise'yi bulaştırdığı gerekçesiyle biraz şüpheyile de bakıldı. Ancak bu düşünceyle Normandiya dükü gibi güçlü lordlar meşgul olunca ve Kilise ikincil bir rol oynayarak askeri aristokrasiye mensup bir hükümdarın çabalarının arkasına sığınmaya razı olduktan sonra Barış Hareketi fayda sağladı. Bu durum, düklerle ve kontlara, yerel meselelere dâhil olma ve siyasal istikrarı tehdit eden şiddet eylemlerini bastırma bahanesi verdi.⁹

Uzun vadede rahipler ve ruhban sınıfından olmayanlar, şiddet olaylarını azaltma yöntemleri üzerinde genelde anlaşabildiler. Fakat 11. yüzyıl boyunca daha temel bir sorun olan, seküler otorite ile dini otorite arasındaki ilişki hususunda gitgide daha fazla anlaşmazlığa düştüler. Bu ikisi, önceki asırlarda birbirine karışmıştı. Krallar, yarı dini kişilikler olarak görülürdü ve Kilise meselelerinde yoğun nüfuza sahiptiler.

Başrahipleri, piskoposları ve çoğu kez papaları belirler ve (Charlemagne'ın [Şarlman] yaptığı gibi) doktrin meselelerine dâhil olurlardı.¹⁰ Öte yandan, önde gelen rahipler; krallara danışman, idareci ve kiliseye ait prensliklerde yönetici olarak seküler konularda önemli bir rol oynamışlardı. 11. yüzyılda Kilise içinde gelişen yeni liderlik, ilk bakışta sadece ruhban sınıfının yeniden düzenlenmesidir. Ancak ruhban sınıfını yeniden düzenlemek için, Kilise'nin din dışı otoriteden daha bağımsız olmasına ihtiyacı olduğu ve bağımsızlığını kazanıp koruması için Kilise'nin papanın başkanlığında merkezileşmesi gerektiğinin önemi yavaş yavaş açığa çıktı. Yeniden düzenlenmiş ve fazlasıyla merkezileşmiş Kilise, seküler ilişkilerde mutlaka geniş nüfuz sahibi olacaktı. Bazı reformistler, bütün sosyal ve siyasi ilişkiler meselelerinde, Kilise'nin son otorite olması gerektiğini düşündüler. Avrupa eğer gerçekten Hristiyan olacaksa, böyle bir durumda bir Hristiyan liderliğe sahip olmak zorundaydı.¹¹

Papa VII. Gregory (1073-1085) tarafından büyük bir coşkuyla açıklanan bu program, erken Avrupa siyasi yapısının temel parçalarını yıkıma uğrattı. Ruhban sınıfına mensup olmayan yöneticiler Kilise'nin iddialarına karşı çıktı ve bunun sonucunda oluşan mücadele (Atama Anlaşmazlığı) neredeyse yarım yüzyıl sürdü. Çekişme süresince dini ve seküler otoritelerin eski ortak yaşamı ciddi derecede zayıfladı. Krallar, yarı dini karakterlerini ve Kilise atamaları üzerindeki kontrollerinin bir kısmını kaybettiler. Kilise, Avrupa toplumunun tam kontrolünü olmasa da liderliğini elde etti. Kilise kendisini seküler siyasi otoritelerden keskin bir şekilde ayırmıştı; olağanüstü seviyede bağımsızdı ve dolayısıyla düşük seviyelerde makul bir oranda özerklik iddiasında bulunabiliyordu. Gregoryen reformistler, kısmi de olsa bir zafer kazanmıştı.¹²

Bütün zaferler gibi, Kilise'nin Atama Anlaşmazlığı'ndaki zaferinin de öngörülemeyen sonuçları oldu. Rakipsiz nitelik

iddiası ve dinsel olmayan yönetimlerden kendisini açıkça ayırmasıyla Kilise, farkında olmadan seküler otoritenin niteliği hakkındaki görüşleri teşvik etti. Tanımlamalar ve tartışmalar çeşitlenebilmekle birlikte, en ateşli Gregoryen dahi, tüm siyasi işlevleri Kilise'nin yerine getiremeyeceğini, din adamı olmayan yöneticilere ihtiyaç olduğunu ve onların idare etmeleri gereken bir çevreye sahip olmaları gerektiğini kabul etmeliydi. Kilise'nin kılavuzluğu ve ıslahına tabi tutulabilirdiler, fakat Kilise'nin idari yapısının bir parçası değildiler. Başka bir tür düzenlemeye, şimdiye dek var olmayan kapsayıcı bir mefhumla başvurdular. Kısacası, Gregoryen Kilise anlayışı, Devlet kavramının keşfini neredeyse zorunlu kıldı. Bunu o kadar güçlü bir şekilde gerektirdi ki, modern yazarlar, Atama Anlaşmazlığı'nı Kilise-Devlet mücadelesi gibi ifade etmekten kaçınmakta son derece güçlük çektiler.

Bu cezbedici fikre teslim olmak hatalı olur; ancak Anlaşmazlık süresince ve sonrasında Avrupa'nın siyasi yapısının yeniden düzenlenmesi, devletin ortaya çıkışının zeminini hazırlamıştır. Evvela, yeniden canlandırılan Batı İmparatorluğu'nun evrensel egemenlik iddiaları artık ciddiye alınamazdı. Kilise ve İmparatorluk sıkı işbirliği (Charlemagne ve Ottolar yönetimi altında olduğu gibi) içindeyken en azından teoride imparatorluğun üstünlüğü kabul edilebilirdi; fakat İmparatorluğu başka herhangi bir seküler siyasi düzenlemeden daha fazla Atama Anlaşmazlığı zayıflattı. Diğer hükümdarlar, reformistlerle olan ihtilaflarında imparatorunkinden daha iyi şartlarla bağımsız bir şekilde anlaşmaya vardılar. Batı Avrupa, dini bir birlik olabilirdi, fakat siyasi bir birlik olmadığı aşikârdı. Her bir krallık ya da prenslik, ayrı birer oluşum olarak görülmeliydi; bir çoklu devlet sisteminin temelleri hazırlanmıştı.

Atama Anlaşmazlığı aynı zamanda, din adamı olmayan yöneticinin adaletin öncelikli garantörü ve dağıtıcısı olarak

görüldüğü zaten mevcut olan eğilimi pekiştirdi. Gregoryen reformistler, Kilise'nin adaletin ne olduğunu tanımladığına inanmış olabilirler; ancak onlar dahi normal şartlarda insanlara adalet dağıtılmasını sağlamanın seküler liderlerin görevi olduğunu kabul ettiler. Bu işlevin üzerinde durmak, krallar için daha bir önemliydi. Krallar, Kilise'ye kılavuzluk etmek ve onu yönetmekte artık kısmen de olsa sorumluluk almıyorlarsa, artık "dışişleriyle ilgilenen piskoposlar" değillerse, öyleyse tek var olma sebepleri adaleti sağlamaktı. Ancak adaleti uygulamaları gerekiyorsa, o zaman hukukun esasları olgunlaştırılmalı ve yargı kurumları iyileştirilmeliydi. Bu iki adım da, devlet inşasında elbette faydalıdır; fakat, ne her zaman Batı Avrupa'daki gibi erken ortaya çıkarlar ne de her zaman Batı Avrupa'daki öneme sahip olurlar.

Batı Avrupa devletlerinin ilk zamanlarında hukuka bu denli büyük önem verilmesi, gelecekteki gelişmelerini derinden etkileyecekti. Devlet hukuka dayanıyordu ve hukuku güçlendirmek için ortaya çıkmıştı. Hükümdar, ahlaki (ve genellikle siyasi) açıdan hukuka bağlıydı ve Avrupa hukuku diğer birçok bölgede olduğu gibi sadece ceza hukuku değildi; aile ve iş ilişkilerini, mülkiyet ve mülk kullanımını düzenliyordu. Başka hiçbir siyasi sistemde hukuk, bu kadar önemli değildi; başka hiçbir toplumda hukukçular böylesine önemli bir rol oynamıyordu. Avrupa devletleri, her şeyden önce hukuk devleti olma ideallerine her zaman erişemediler; ancak, bu idealleri halklarının sadakat ve desteğini kazanmada en önemli etken oldu.

Avrupa devletinin ortaya çıkışına öncülük eden teşvik edici unsurların belki de en sonuncusu, 12. yüzyıl boyunca eğitilmiş insan sayısındaki hızlı artıştır.¹³ Yazılı kayıtlar ve resmi evraklar olmadan daimi, kişilerüstü kurumlar tesis etmek zordur. Aslında yazılı belge kalıcılığı sağlamanın ve idareci-

leri kişisel baskılardan yalıtmanın en garantili yoludur. Tam da bu nedenle, kuralların kendi lehlerine çevrilmesini isteyen vatandaşlar, daima yazılı belgeyi aşp, onu iptal edebilecek kişinin peşine düşerler. 12. yüzyılın başlarında, arşiv ve belge hazırlayabilecek kişi sayısı azdı ve kurumsal gelişme de aynı derecede sınırlıydı. Ancak genel Avrupa uyanışının bir kısmını eğitim alma isteğindeki bu muazzam artış oluşturdu; binlerce genç adam okullara akın etti ve sonrasında din adamı olmayan görevlilerin veya kilise görevlilerinin hizmetine girdiler. 12. yüzyılın sonu itibariyle, kâtip ve muhasip eksikliği neredeyse aşılmıştı; 13. asrın sonu itibariyle de muhtemelen bu tür işleri yapabilecek insan bolluğu oluşmuştu.

Bir öğrenim dalından özellikle söz etmek gerekir: hukuk öğrenimi. Birçok genç adam, dil ve mantığın doğru kullanımı üzerinde duran sadece edebî ve beşerî bilimler dersleri aldı. Daha yüksek eğitim almaya devam edenlerin büyük bir bölümü hukuk okullarına kaydoldu. Kilise hukuku ve (Justinianus'un *Corpus Iuris Civilis*'inde bulunduğu şekilde) Roma hukuku veya her ikisinin de eğitimini aldılar. Bu okullardaki öğretmenler bütün Avrupa'da ünlüydü ve öğrencileri, özellikle Kilise'de yüksek mevkiler elde ettiler. Yine de, akademik hukuk eğitiminin etkisi abartılmamalıdır. Devlet inşa eden ilk kurumlar, hukuk okulları faaliyetlerine başlamadan önce zaten mevcuttular ve Roma hukuku, Alplerin kuzeyindeki Avrupa bölgesinin büyük kısmında çok az kullanılıyordu. İngiltere, Almanya ve Kuzey Fransa, okullarda öğretilmeyen örfi hukuku kullandı ve örfi hukukta başarılı olan kişiler, Roma hukuku hakkında bilgi sahibi olmadan veya çok az bilgiyle şaşırtıcı sonuçlar elde ettiler. Roma hukuku öğreniminde önemli olan şey, bu sistemin yeni fikirlerin yerleştirilebileceği bir dizi kategori ve tarif edilebilecekleri bir söz varlığı sunmasıdır. Böylece, Roma'ya özgü medeni hukuk ve ceza hu-

kuku arasındaki fark fikri, hızla gelişen İngiliz kamu hukuku hakkında ders kitapları yazmaya çalışan İngiliz yargıçlar için faydalıydı.¹⁴ Kamu refahı fikri ve hükümdarın kamu refahını artırma görevi, genel vergilendirme gibi yenilikleri meşrulaştırmak için yararlıydı.¹⁵ Romalıların lügatinde bizdeki "devlet" in tam dengi olan bir kelime yoktu; ancak "respublica" yani "demokratik cumhuriyet" sözcüğü ona oldukça yakın bir anlam taşıyordu ve devlete dair fikirlerin etrafında kristalize olabileceği bir esas oluşturdu. Eğer Batı Avrupa yasal kurumlar meydana getirme sürecine başlamamış olsaydı, bunların hepsi bütünüyle soyut bir öğrenmeden başka bir şey olmazdı. Medeni hukuk, vergi ve hatta muğlak bir devlet fikri zaten mevcut olduğu için 13. yüzyıl Avrupalıları, Romalıların benzer fikirlerini kullanabiliyor ve anlayabiliyordu. Bu benzerliklerin varlığı şüphesiz tanımlamaları geliştirmeye ve yargıçlarla idarecilerin düşüncülerini netleştirmeye yardımcı oldu. Siyaset teorisi tartışmalarının genellikle Roma hukuku terimleriyle yapılması gerçeği, zaten mevcut olan hukuku temel olarak kullanma eğilimini ve devletleri meydana getirme gerekçesini güçlendirdi. Ancak Roma hukukunun tekrar canlandırılması, devlet inşası sürecini kolaylaştırmakla ve muhtemelen hızlandırmakla birlikte, şüphesiz başlıca sebep ve büyük olasılıkla yeterli bir şart da değildi.

Roma hukukunun etkisi tartışması, bizi eskilere dayanan asıl başlangıç noktamıza götürür. 12. yüzyıl başlarına tekrar dönelim ve o zamanlar ortaya çıkan siyasi yapıları inceleyelim. Önemli bir genellemeyle başlayabiliriz; Batı Avrupa'da ilk daimi kurumlar, dışişleriyle değil içişleriyle ilgilidir. Yüksek Yargı Mahkemeleri ve Maliye Daireleri; Dışişleri Büroları ve Savunma Daireleri'nden çok uzun zaman önce ortaya çıktı. Dâhili kurumların bu önceliği çeşitli açılardan faydalıydı. Bu durum, uygulanması dâhili sorunlarda çok kolay harici

ilişkilerde çok zor olan adaletin hâkim seküler idealleri ve hukukun geçerliğiyle daha uyumluydu. Etkili bir mahkeme sistemi inşa etmenin, herkes için bariz faydaları vardı, kalıcı bir ordunun değerini göstermek ise daha zordu. Sonunda, en ehil ve yetenekli memurların uzmanlaşmasına izin verilebildiği sürece, ekseriyetle iç işlerinde, kıt insan kaynakları üzerinde artık daha az baskı mevcuttu. Oysa günümüzde yeni kurulacak bir devlet, en yetenekli insanlarını diplomat ve subay olarak kullanmak zorunda kalacağından zor bir duruma düşecektir.

İç meselelere odaklanmanın sebepleri aşikârdır. Avrupa'nın parçalanmış durumu ve siyasi birliklerinin zayıflığı, içişlerinde hiçbir sürdürülebilir veya uzun vadeli çalışmaya imkân vermedi. Hiçbir hükümdar, ne birkaç binden fazla adamdan oluşan bir ordu toplayabiliyor ne de böyle bir ordunun varlığını birkaç aydan fazla muhafaza edebiliyordu. Kalıcı ordular veya muvazzaf subaylar akla dahi getirilemezdi. Birçok hükümdar, sadece yakın komşularıyla ilişkilerle ilgileniyordu; İngiltere'nin Aragon'la veya Fransa'nın İsveç'le münasebetleri yoktu. Komşular arasında dahi meseleler, diplomasiden ziyade baskınlar ve misillemelerle halledilme eğilimindeydi. Mütarekeler ve barış antlaşmaları, geçici bir temel üzerinde ele alınabiliyordu. Devletlerin ve sınırların olmadığı bir Avrupa'da, "dış ilişkiler" kavramının bir anlamı yoktu ve böylece dış ilişkilerle uğraşan bir mekanizmaya da ihtiyaç yoktu.

Diğer taraftan, tam da Avrupa'nın siyasi sisteminin çok zayıf ve parçalanmış olmasından dolayı, statülerini korumak ve bunu oğullarına aktarmak isteyen hükümdarlar, dağınık topraklardan uyumlu siyasi birlikler oluşturmak ve sahip oldukları yönetme haklarını düzenlemek için biraz çaba sarf etmek zorundaydılar. Bu, her şeyden önce eyalet yönetimi becerisi-

nin geliştirilmesi anlamına geliyordu. Kralların ve prenslerin adeta gizli genel vergilerden oluşan gelirleri; neredeyse tamamen topraklarından, geçiş ücretlerinden, pazar paylarından ve belirli mahkemelerde kimi suçlara uygulanan para cezası paylarından elde edilirdi.¹⁶ Ancak topraklar birbirlerine bitişik olmadığı, geçiş ücretleri ve yargılama hakları soylularla paylaşıldığı için, bir kralın tam olarak ne alması gerektiğini bilmek zordu ve hatta miktar biliniyorken neyin pay olarak toplanacağını belirlemek aynı derecede güçtü. İlk daimi görevliler, İngiltere’de kasaba görevlileri (reeve) ve bölge görevlileri (shire-reeve > sheriff ya da şerif), Fransa’da *prévôt*’lar, Almanya’da idari görevlilerden oluşan bölge idarecileriydi. Bu görevliler, kendi bölgelerinin dağınık gelirlerini merkezileştirdiler ve üstleri için kullanışlı hale getirdiler. Bunu yaparken, bir tür kayıt tutmalı ve hesap oluşturmalıydılar. Bu gelişme İngiltere’de başka herhangi bir yerden daha hızlı gerçekleşti, diğer birçok ülkede ise merkezi mali kurumlar yerel eyalet yöneticilerinin çalışmalarıyla ortaya çıktı.

Yargıdan sağlanan kazanç yerel gelirlerin (birçok suçun olağan müeyyidesi para cezası olduğundan beri) önemli bir parçasını meydana getiriyordu ve yönetime ait yerel görevlilerin vazifelerinin bir bölümü, böyle gelirler elde eden mahkemeleri denetlemektir. Bu durum, mahkemeler genel itibarıyla köylüler arasındaki çekişmelerle ilgilendiği ve kesilen cezalar da ekseriyetle nispeten küçük tutarlara sabitlendiği sürece kabul edilebilirdi. Adalet yönetimi ve gelir toplanması arasındaki bağ, ortaçağ boyunca yakın olmaya devam etti. Uzmanlaşmış yargıç grupları ortaya çıktığında bile, yargıçlar gelir tahsildarları gibi kullanıldı¹⁷ ve (şerifler, *prévôt*’lar ve diğerleri gibi) eski gelir tahsildarları mahkemeleri adı suçlar için uhdesinde bulundurmaya devam ettiler. Bununla birlikte hükümdarlar, yargının bir gelir kaynağından daha fazlası ol-

duğunu yavaş yavaş gördüler. Otorite kurmanın, kralın veya büyük lortların gücünü artırmanın bir yoluydu. Bu nedenle, en müktedir hükümdarlar, mahkemelerine gelen vaka sayısını artırmaya çalıştılar.

Bir mahkemenin yargılama yetkisini artırabilmenin çeşitli mekanizmaları vardı. Cinayet gibi ciddi ceza gerektiren suçların yargılanması krala (veya bir dük ya da konta) bırakılabiliirdi. Kraliyet ya da hükümdarlık davası olarak adlandırılan vakaların ayrı tutulması, hükümdarlara, toprağının ve yerel yargılama hakkının olmadığı bölgelere müdahale etmek için olanak veriyordu.¹⁸ Ferdi vakalarda, davacıların yerel lort mahkemelerini devre dışı bırakarak doğrudan bir krallık (dükalık, kontluk) mahkemesine gidebildiği özel yöntemler geliştirilebilirdi. Bu yöntemler, genellikle, barışı devam ettirmek ve mülkiyeti korumak düşüncesine dayanırdı. Mülkiyeti yasalara aykırı şekilde ihlal etmek asayiş bozabileceğinden dolayı, üst rütbeli kimseler mevcut durumu muhafaza etmek veya yeniden kurmak için bir mahkeme kararı çıkarabilirdi.¹⁹ Teorik olarak daha düşük (baronluk seviyesinde) bir mahkeme, hâlâ yargılama yetkisine sahipti; fiiliyatta yüksek mahkemenin kararı, davayı karara bağlardı. Bu suretle vasalların vasalları, hâlihazırdaki lortlarına karşı kral (dük veya kont) tarafından korunabilirdi ve öncelikli bağlılıkları kendilerini koruyan kişiye yönelmeye başladılar. Sonuçta, krallık genelinde adaletin yerine getirildiğini görmek bir kralın göreviydi. Eğer daha düşük bir mahkeme adil olmayan bir karar aldıysa, adaletsizliği gidermenin tek yolu, krallık mahkemesine başvuruya izin vermektir. Kararları feshedilebilecek bir lort, otoritesinin büyük bir kısmını kaybetmiş olan bir lorttu.²⁰

Bu mekanizmalar, 12. ve 13. yüzyılda devlet inşa eden kişiler tarafından farklı düzeylerde kullanıldı. Kralın doğrudan müdahalesi, İngiltere’de Fransa’ya nazaran daha geniş çap-

taydı; baron mahkemesinden kraliyet mahkemesine başvurular da, Fransa'da İngiltere'ye göre daha yaygındı. Ancak önem verilen şey ne olursa olsun, kralın teorik üstünlüğü her on yılda biraz daha fazla somut hale geldi ve doğrudan kral tarafından yönetilen bölgelerle baronlar tarafından yönetilenler arasındaki fark önemsizleşti. Süreç doğal sonucuna ulaştığında, bir krallığın (veya bir prensliğin) siyasi coğrafyası sert bir biçimde değişiklik geçirmişti. Siyasi iktidarın her biri neredeyse birbirinden tecrit edilmiş dağınık adacıkları yerine, bir hükümdarın son otoriteye sahip olduğu yekpare bir kütle halinde bir hükümlanlık alanı vardı. Bu sonucu elde etmek asırlar aldı; ancak yargı sistemi inşasındaki ilk adımlar dahi yeni gelişen devletlerin liderlerinin konumunu iyileştirdi. Bağımsızlık talep eden lordlar, ancak askeri ve ekonomik kaynaklarını artırarak başarılı olabilirlerdi ve bu tür kazanımlar genellikle sadece komşulara zorbalık ve maiyetindekilerden eşi benzeri olmayan talepler aracılığıyla elde edilebilirdi. Eğer bir yüksek mahkeme, anlaşmazlıklarda barışçıl çözümler uygulayarak yerel savaşları engelleyebilmiş ve bu durum bir lordu kendi adamlarını istismar etmekten alıkoyabilmişse, işte o zaman yeni, özerk bir prensliğin kurulması daha zor bir hale gelmiş demektir.

Gelişmelerin bütününe bakılırsa, düşünce iklimi, etkili hukuk mahkemelerinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Gördüğümüz üzere, Kilise, adaletin seküler liderlerin temel niteliği olduğu konusunda ısrar etmişti. Krallar, taç giyerken, adaleti sağlayacaklarına dair yemin ediyor, siyasi teorisyenler, adaleti sağlamayan bir hükümdara kesinlikle kral denemeyeceğini, onun ancak bir tiran olabileceğini öne sürüyorlardı.²¹ Adalet krallar için hem bir otorite simgesi hem de krallıklarında en üstün mertebeye erişmelerini sağlayacak bir silahtı; bundan dolayı krallar, adaletin hayati önemde olduğu fikrini kabul

etmeye oldukça hazırdı. Genel halk, hatta aristokrasinin birçok üyesi için, adalet; şiddet ve toprak kaybına karşı koruma anlamına geliyordu. Bu nedenle, düzenli bir şekilde çalışan hukuk mahkemeleri kurmaya çalışan hükümdarlar, hemen hemen evrensel bir kabulü güvenceye alıyorlardı. Hükümdarın emirlerine uymakta ağırdan alsalar da en savaşçı baronlar dahi mahkemelerin varlığına karşı çıkamadılar.

Bütün bu sebeplerden dolayı, daimi yargı kurumları hemen hemen daimi mali kurumlar gibi erken gelişmişti. Kurumlar bir şekilde ekiplerinden daha fazla uzmanlaşmıştı. Aynı kişi hem yargıç hem de gelir tahsildarı olabilirdi; fakat yargıç olarak hareket ettiğinde sadece kira toplarken uymak zorunda olmadığı belirli yöntemleri ve usulleri takip ederdi. Zaman geçtikçe, mahkemelerde tatbik edilen hukuk daha iyi tarif edilmiş, karmaşık ve özel eğitim olmadan yorumlaması daha zor hale gelmişti. 13. yüzyıl itibariyle insanlar, İngiltere ve Normandiya örfi hukuku hakkında ilmi eserler kaleme alıyor,²² 1250 itibariyle de, kendi kararlarını alırken önceki kararları emsal sayıyor, onlara güveniyorlardı.²³ Mahkemelerin yetki ve usulü, devam eden her hukukçu nesille daha keskin bir şekilde tanımlandı. 14. yüzyılla birlikte, neredeyse tüm vakitlerini hukuka adayan insanlar ortaya çıktı; Bologna'daki herhangi bir uzman Roma hukuku hakkında ne kadar bilgiliyse, I. Edward idaresi altındaki İngiltere merkez mahkemelerinin yargıçları da İngiliz kamu hukuku hakkında o kadar bilgiliydiler. Ortaçağ devletinin iki önemli ayağı olan Maliye ve Yüksek Mahkeme'de, 13. yüzyılın sonu itibariyle deneyimli ve profesyonelce düşünen kişiler görev yapıyordu.

Bir 12. veya 13. yüzyıl yönetiminin bütün profesyonel kadroları, bölge idaresi, yerel yönetim ve adalet yönetimi için kullanılmıyordu. Özel görevlerle vazifelendirilen kişilerin işlerini düzenlemek için; gelir tahsildarlarına ve yargıçlara emir

veren, iç düzeni ve dış tehditlere karşı güvenliği sağlamak için hâlâ mühim sorumlulukları olan piskopos ve baronlarla doğrudan ilgilenebilecek merkezi bir büroya ihtiyaç vardı. Arşiv dairesi (şansölyelik) denen bu büro, henüz organize birimlere havale edilmemiş olan, papa ve yabancı prenslerle yazışmalar gibi bütün işlerle de görevlendirilmişti. Büronun başkanı olan yüksek kâtip (şansölye), Stubbs'ın ifadesiyle, bütün birimlerle ilgilenen bir devlet bakanıydı.²⁴ Yüksek kâtip, her zaman üst düzey bir rahip, 13. yüzyıldan itibaren de genellikle bir piskopostu; ancak yönetimde çoğunlukla daha alt seviyelerde tecrübe kazanmış bir görevliydi. Yüksek kâtip mesleki açıdan deneyimli olmasa da, bürosunda çalışan kişiler, kurala uygun idari usulleri geliştirmiş, muhafaza etmiş ve yazışmaları için tutarlı usuller üzerinde çalışmış olan uzman kâtiplerdi. Arşiv dairesi kâtipleri, ortaçağ devletlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Merkezi idarenin gücü, işlerini yaparken gösterdikleri ihtimama, karar ve talimatlarında ifade ettikleri kesinliğe bağlıydı. 12. yüzyılda birçok arşiv dairesinin profesyonel becerisinde dikkate değer bir gelişme oldu. Anlaşılmaz ve genel ifadeler, yerlerini yanlış anlaşılmaya mahal bırakmayacak belirli ifade biçimlerine bıraktı. Papalık arşiv dairesi oldukça gelişmişti ve diğerleri için bir dereceye kadar model olarak hizmet etti; ancak II. Henry döneminde (1154-1189), İngiliz arşiv dairesi çok gerilerde değildi. Fransa ise, İngiltere'nin biraz gerisinde kalmıştı; fakat mutlak gelişme alametleri gösteriyordu.²⁵ 13. yüzyıl itibariyle hemen hemen her Avrupa yönetiminin etkili bir arşiv dairesi vardı.

Böylece 11-14. yüzyıllar arasında modern devletin bazı temel unsurları görünmeye başladı. Siyasi teşekküller, her biri kendi halk ve toprak esasıyla, nesiller boyunca devam ederek meşruiyet kazandı. Mali ve adli işler için kalıcı kurumlar kuruldu. Profesyonel yönetici grupları oluştu. Merkezi bir dü-

zenleme organı, son derece eğitilmiş kâtiplerden oluşan eki-biyle bir arşiv dairesi ortaya çıktı. Bu profesyonel yöneticiler, henüz çok sayıda değildi ve dolayısıyla çok iyi uzmanlaşmış olamıyorlardı. Kısa dönem veya yarı zamanlı görev yapacak memurların, esas kariyerlerini Kilise’de yapacak olan kâtip-lerin, küçük baronların, şövalyelerin ve varlıklı kasabalıların onlara destek olmaları gerekiyordu. Bunların çoğu, birkaç yıl veya her sene belli bir dönem, bölge idarecisi, maliye me-muru, yerel yönetici veya yargıç olarak çalışmaya istekliydi. Yönetime sürekli hizmet etmeyi planlamamış olsalar bile, bu yolla sarayın beğenisini kazanabilir ve daha yüksek gelir elde edebilirlerdi. Ancak her yerde hayatlarının büyük bir kısmını profesyonel yönetici olarak harcamış birçok kişi vardı ve sa-yıları 13. yüzyılda önemli derecede artmıştı.

Devletin bu temel unsurları, 12. ve 13. yüzyıl boyunca Batı Avrupa’nın hemen hemen her yerinde tezahür etti. Fakat her yerde baş gösterecekler de, inkişaf düzeyleri eşit değildi. En faz-la İngiltere’de, Fransa’da ve İspanya krallıklarında, en yavaş Almanya’da ve en hızlı fakat düzensiz şekilde İtalya’da geli-ştiler. Mağrip topraklarının fethi ve asimilasyonu ile meşgul olan İspanya krallıkları, Avrupa’nın geri kalan kısmında geli-şen kurumlara 15. yüzyılın sonuna kadar çok az etki edebildi. Tipik siyasi birlikleri prenslikler olan ve prensliklerinin ku-rumlarında yenilik yapmaktan ziyade taklitçi olan Almanlar, geniş ve devamlılığı olan devletler kurmakta başarısız oldu-lar. İtalya’da 12. yüzyılın umut vadeden Sicilya krallığı, ta-lihsizlikleri ve 13. yüzyılın acemiliklerini atlatmakta başarısız oldu. İtalya’da en başarılı siyasi teşekküller, 1300’den sonraki şehir devletleriydi; ancak şehir devletleri büyük krallıkların karşılaştığı problemlerle karşılaşmadılar ve tecrübelerinin ço-ğunun Alplerin kuzeyindekilerle alakası yoktu. Dolayısıyla İngiltere ve Fransa, en etkili Avrupa devlet modellerini geli-ş-

tirdi. Onların siyasi fikirleri ve kurumları, diğer herhangi bir Avrupa ülkesinden daha yaygın bir şekilde örnek alındı. Onların modeli 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başındaki kritik dönemde, (böyle bir kelime olmasa da) egemenlik kavramının ortaya çıktığı, esas bağlılığın mutlak surette Kilise, cemaat ve aileden yeni ortaya çıkan devlete yön değiştirdiği dönemde, özellikle önemliydi. 1100 ve 1300 yılları arasında İngiltere ve Fransa'da devlet inşası sürecini bazı detaylarıyla incelemek, bu nedenle ilgi çekicidir.

İngiliz hükümdarlar, iç güvenliği sağlamakta Fransız kuzenlerine nazaran daha az zorluk çektiler. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın bazı büyük dükalıklarından daha büyük olmayan küçük bir krallıktı. Faal bir kral, krallığının büyük bir kısmını neredeyse düzenli olarak ziyaret edebilirdi. Buna ek olarak, uzun bir fetih silsilesi, güçlü bölgesel hükümdarların ortaya çıkmasını veya son derece köklü bölgesel kurumların gelişmesini engelledi. Danimarkalıların istilaları, Wessex Hanedanlığı dışında bütün eski Anglosakson hanedanlarını yok etti. Wessex kralları tarafından Merkez ve Kuzey İngiltere'nin yeniden işgali, hükümdar Danimarkalı aileleri haritadan sildi. Her bölge kendi geleneklerini muhafaza etmişti; fakat Kent, Mercia veya Danelaw'un farklılık gösteren bu gelenekler temelinde dayanıklı kurumlar inşa edecek kralları yoktu. Mevcut kurumlar (eyalet mahkemesi, kasaba mahkemesi, kent mahkemesi) bütün ülkede bir örnekti. Yerel görevliler, (*earl*'ler yani soylular ve kasaba görevlileri) yerel topluluklarınkinden ziyade kralın çıkarlarını temsil ediyordu. 11. yüzyılda ikinci Danimarka işgalinin bir sonucu olarak, belirli büyük aileler bazı eyaletlerde kök salmaya başladılar, ama çok geçmeden Fatih William tarafından yerlerinden edildiler. William, belirli sınır bölgelerinin soylularına geniş yetkiler verirken, bu kişiler güçlü bölge hanedanlıkları kuramadılar

ve destekçilerinin çoğu, çok dağınık tımarlar, bölük pörçük yönetim hakları ve düzensiz bölgesel birlikler teslim aldı. 12. yüzyılla birlikte hiçbir *earl* ya da baronun, özerk bir vilayet idaresi kurmak için yeterli toprak ve iktidar yoğunluğuna sahip olmadığı açıktı. Eğer İngiltere kalıcı kurumlara sahip olacaksa, bunlar krallık kurumları olmalıydılar.

İngiltere, burada da şanslıydı. Hiçbir yer bölgesel hanedanlıkların tekeli altına girmemiş olduğu için kralın hâlâ toprakları vardı ve krallığının bütün kesimlerinde yargı haklarına sahipti. Toprakları ve istihkakları, geniş ölçüde dağılmış olduğundan her yerde şerifler ve bölge yöneticisi yardımcıları, kale ve orman korucuları gibi görevlilere sahip olmalıydı. Yüzlerce farklı kaynak tarafından üretilen gelirleri takip etmek, merkezi bir mali büro ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Bir ihtiyacı fark etmek ve onun için bir şey yapmak elbette çok farklı şeylerdi; ancak son Anglosakson kralları, merkezi bir muhasebe sisteminin önemli unsurlarını geliştirmişlerdi. William ve oğulları, bu süreci daha da ileri taşıdılar. 12. yüzyıl başlarında, birçok işlevi yerine getirmiş olmasından başka bir esas ve son derece teşekküllü bir görev olarak, krallığın bütün kesimlerinden kraliyet görevlilerince ibraz edilen beyanları denetleme sorumluluğuna sahip olan bir kurum, İngiliz Maliyesi ortaya çıktı. Maliye, ayrıntılı kayıtları titizlikle tuttu, son derece profesyonel bir ekibi vardı ve o kadar sağlam kurulmuştu ki, iç savaş dönemlerinde dahi işlevini yerine getirebildi. Ancak biraz erken tahkim edilmişti. Kendi kurallarına çok bağlıydı (on kuruşluk borcu tahsil etmek için on lira harcamak gibi işler yapabiliyordu); yine de şüphesiz dayanıklı ve birleştirici bir kurumdu. Doğrudan ya da dolaylı olarak, Maliye'nin çalışması İngiltere'de herkesi etkilemişti.²⁶

Aynı tarihi koşullar, her yanı kuşatan bir kraliyet mahkemeleri sisteminin ortaya çıkışını açıklamaya yardımcı olur.

William, sadece Anglosakson seleflerinin geniş çaptaki yargı haklarını miras almadı, aynı zamanda İngiltere'deki birçok toprağa el koyup tekrar dağıtarak hem sorunlarını hem de gücünü tahmin edilemeyecek kadar artırdı. Eğer bütün unvanları kral bahşediyor ya da onaylıyorsa, o halde kralın ve mahkemesinin, toprak mülkiyeti ve onunla birlikte gelen haklar üzerindeki anlaşmazlıkları çözmesi talep edilebilir. "Mahkeme" (*court*) elbette birden fazla anlama gelen bir kelime; ilk olarak "piskopos, baron ve kraliyet görevlileri" gibi kralla birlikte olan önemli kimselerden başka bir anlamı yoktu. Fakat daha 11. yüzyılda bile bu kişilerin bazılarının hukuki meselelerle ilgilenmelerini istemek üzere diğerlerine nazaran daha fazla başvurulurdu ve 12. yüzyılda bir kraliyet yargıçları grubu ortaya çıktı. İngiliz kralının mahkemesi, yoğundu –hatta çağdaşlarının çoğundan daha meşguldü– ve böylece olağan vakalarla baş etmek için değişmeyen kurallar ve yöntemler geliştirilmeye başlandı. Nizami usul, mahkemeyi daha etkili ve daha popüler hale getirdi. 1215 itibariyle İngiltere baronları; kalıcı, merkezi bir mahkemenin İngiltere yönetiminin iyiliği için esas olduğunu düşünüyorlardı.²⁷

Merkezi mahkeme, ne var ki, ilk başta sadece önemli kişiler ve önemli vakalar içindi. Toprak mülkiyeti hakkındaki bütün anlaşmazlıkların icabına bakamazdı, hatta İngiltere'nin birçok yerinden kralın ilgisine yönlendirilen cinayet, kundakçılık, tecavüz ve hırsızlık gibi ceza davalarıyla ilgilenme kabiliyeti daha azdı. Yine de yargı, bir gelir kaynağı ve iktidar işaretiydi. Kendi mahkemesinin olabildiğince çok sayıda davaya bakması kralın yararınaydı. Çözüm, yeni ve etkili prosedürlerle donanmış yargıçları (merkezi mahkemenin temsilcilerini) bölgelere göndermekti. Bölge yargıçları, yoğun iş yükü olan şeriflerin adli vazifelerinin çoğu yükünü alarak onları rahatlatılabilir, ayrıca feodal baronların mahke-

meleri tarafından halledilemeyen birçok işi de yapabilirlerdi. Baronluk mahkemeleri, zayıf ve etkisizdi; genellikle anlaşmazlıkları uzlaştırmaya çalışmış ve mülküne el konulmuş kimselere nadiren çareler sunabilmişti. Kraliyet yargıçları, baronluk mahkemeleriyle kesinlikle rekabet etmediler ve bunun yerine, baronluk mahkemelerinin faaliyet göstermedikleri alanları üzerlerine aldılar. Kraliyet mahkemelerinin yeni prosedürü; gecikmeleri azaltmak, karara varmanın zorlaştığı davalarda hızlı ve kolayca icra edilebilir kararlar elde etmek üzere tasarlanmıştı. Karmaşık sorunları, hukuk veya çok eski vakalar hakkında çok az bilgisi olan kişiler tarafından cevaplanabilecek basit sorulara indirgemek için bilinçli bir çaba harcanıyordu. Böylece toprak kullanım hakkını ilgilendiren davalarda en yaygın soru; “En yüksek unvana sahip olan kim?” değil “Anlaşmazlık yokken mülkiyet hakkı en son kime aitti?” idi. Sorular, mülkün bulunduğu yörede yasalara saygı göstererek yaşayan kişiler arasından seçilen kimseler tarafından cevaplanırdı. Kendi bilgi ve gözlemlerine dayanan genel bir cevap verirlerdi, şahitliğe ya da hukuki tartışmalara ihtiyaç duyulmazdı. Bu prosedür hızla, jüri önünde yargılanmaya dönüştü. Jüriye yöneltilen sorular iyice çeşitleniyor ve karmaşılaşıyor ve sonunda toprak veya toprağa bağlı olan hakları ilgilendiren neredeyse bütün anlaşmazlıklar jürinin hükmüyle bir karara bağlanıyordu.

Jüriler, ayrıca suçlamaları derlemekte kullanılırdı. Halk, bütün suç hususlarını, suç isnat jürisi olan büyük jüriye bildirir, sanıklar bölge hâkimleri tarafından tutuklanır ve yargılanırdı. Kraliyet görevlileri, jürinin verdiği hükmü kabul etmekte medeni hukuk davalarına oranla ceza davalarında biraz daha ağırdan alırdı, çünkü bir idam cezası düzeltilemezken toprak mülkiyetiyle ilgili olarak verilmiş hatalı bir karar her daim düzeltilebilirdi. Bununla birlikte 13. yüzyılın

ikinci yarısı itibariyle, birçok ceza davası, bir büyük jürinin suç isnadıyla başlatılmış ve duruşma jürisinin hükmüyle karara bağlanmıştır.

Jüriler, yargıçların tek bir gün içerisinde birçok davaya bakmasını mümkün kıldı. Yargıçların sayısı nadiren yirmiyi geçtiği için, artan iş yüküyle başa çıkmanın tek yolu buydu. Jüriler, ayrıca kralın adaletinin tanınır hale gelmesine yardımcı oldular. Halk namına oluşturulan bir jüri genellikle dava içindeki olayları bilirdi; ancak bu durum kırsal toplulukların esas özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, kavga veya işkence ile kovuşturma gibi eski ve akıldışı yöntemlere göre bir gelişmeydi. Jüri, tüm topluluk adına konuştuğu ve bir grup hükmü verdiği için bireysel tanıkların karşılaşabileceğinden daha az baskıya maruz kalırdı. Kilise'nin (daha sonra Fransız yargıçlar tarafından benimsenen) tanıkları teker teker ifadeye alma sistemi teorik olarak daha adildi. Aslında, ortaçağ insanı, dava etmeyi adeta başka yöntemlerle kapışmayı devam ettirme olarak düşünüyordu ve tanıklıklar genellikle o kadar taraflıydı ki; ifadeler gerçeğe halk içerisinde oluşturulan bir jürinin varacağı kolektif yargıdan daha fazla yaklaşılamazdı. Şu veya bu şekilde, İngiltere'deki şövalyeler, küçük toprak sahipleri ve sıradan özgür insanlar, jürinin kendilerini zengin ve güçlü insanlardan koruduğunu keşfettiler. Onlar da kral mahkemelerine akın ettiler; 13. yüzyıl başından itibaren önemli önemsiz bütün davalara kralın yargıçları baktı. Kraliyet yönetimi, ülkenin neredeyse tüm özgür nüfusunu, davacı veya jüri üyesi olarak hukuk mahkemelerinde görülen davalara dâhil etmeyi başarmıştı.²⁸

Maliye'nin ve kraliyet hukuk mahkemelerinin inkişafının bir yan ürünü, arşiv dairesinin yükselişini teşvik etmekte. Hatasız hesap tutmak sadece şeriflerin doğru raporlar vermelerini değil ayrıca dikkatli bir şekilde kayıt tutmayı ve şerifleri

belirli tutarlarda ödeme yapmakla veya kral tarafından devredilen topraklar ve haklar için ödeme almakla yetkilendiren talimatların kusursuz şekilde düzenlenmesini de gerektirir. İngiliz adalet sistemi ayrıca büyük oranda, arşiv dairesi kâtiplerinin çalışmalarına dayanır. Her dava, dava konusu olan meseleleri ve takip edilecek yöntemi tanımlayan arşiv dairesi tarafından düzenlenmiş bir ilamla başlamalıydı. 12. yüzyıl sonlarındaki İngilizce ilamlar; veciz, sarıh ve etkileyici nitelikte takdire değer belgelerdir. Yanlış anlaşılmaya mahal vermezler ve dolayısıyla riayet edilmeme ihtimalleri çok azdır.

Daha genel olarak, İngiliz yönetiminin bütün kolları 12. yüzyıl sonunda dikkatli kayıtlar tutuyordu. Maliye, şeriflerin raporlarını muhafaza ediyor; yargıçlar, kararlarının kayıtlarını tutuyor ve arşiv dairesi de yaptığı yazışmaları kaydediyordu. Yazılı kayıtların çokluğu, gelişen kurumları hızlı bir şekilde sağlamlaştırdı. Neredeyse her durum için, büyük zaman tasarrufu sağlayan ve anormal durumlarla ilgilenebilmeleri için üst düzey idarecileri özgür bırakan, hazır formüller vardı. Teamüllere ulaşmak kolaydı, dolayısıyla yönetsel faaliyet, tutarlı ve tahmin edilebilirdi. Hatta İngiliz kurumları o kadar yerleşmişti ki; yönetim, kralın ülkede sadece birkaç ay bulunduğu I. Richard'ın on yıllık saltanatı (1189-1199) sırasında görüldüğü gibi, tahtın fazla yönlendirmesi olmadan kendi kendine işleyebiliyordu.

13. yüzyılla birlikte İngiltere, profesyonel veya yarı profesyonel memurlar tarafından idare edilen daimi kurumlara sahipti. Daha sonra egemenlik iddiası olarak değerlendirilebilecek iki eyleme de şahit olundu. Bir tanesi, toprak mülkiyetiyle ilgili hiçbir davanın, kral mahkemesinin ilamı olmaksızın başlayamayacağına dair bir kural konmasıydı.²⁹ Diğer de, bütün krallıkta doğrudan vergi koymaktı.³⁰ Kraliyet ilamı gerekliliği kuralı, muhtemelen İngiltere'deki özgür kişilerin mülkiyetindeki topraklar ve istihkakların doğrudan veya dolaylı

olarak kralın denetiminde olduğu doktrininden gelişmişti ve bu nedenle kral, meşru mülkiyeti korumakla mesuldü. Vergi koyma hakkı, acil bir durumda bir lordun vasallarından mali yardım talep etme hakkından doğmuştu. 12. yüzyılın sonunda, yığınla olağanüstü durum (III. Haçlı Seferi, Kral Richard'ı esir düştüğü Almanların elinden kurtarabilmek için ödenen fidye, Fransa kralı Philip Augustus ile uzun savaş) vardı ve vasallar tarafından yapılan yardım, muhtemelen kralın gereksinimlerini karşılayacak kadar değildi. Genel bir vergi olarak genişletilmeliydi. Böylece, kraliyet otoritesinin her iki iddiası da, feodal ilişkilere içkin doktrinlerin makul sınırları olarak meşrulaştırılabilirdi ve muhakkak daha kimse, bu durumu egemenlik mefhumu açısından değerlendirmiyordu. Fakat feodal teori, krala bütün yargıyı düzenleme ve herkesi vergilendirme izni veren bir noktaya genişletildiğinde; süzerenlik kavramı, egemenlik kavramına çok yaklaşıyordu. Kral, bütün yasal meselelerde elbette son sözü söyleyen otoriteydi, Glavill'in dediği gibi, kral ve onun danışma meclisi tarafından alınan kararlar Roma imparatorlarının *leges*'i (kanunları) kadar bağlayıcıydı.³¹ Kral, ayrıca mali konularda da son sözü söyleyen otoriteydi. Kral, mali yardım için talepte bulunduğu tamamen reddetmek zor olsa da, istediği zaman vergi koyamazdı. Ancak, bir vergiye ihtiyaç duyulduğu konusunda uzlaşıldığında, kral verginin mahiyetini, toplama yöntemi ve izin verilecek muafiyetleri tespit ederdi.³² Belki de daha önemlisi, ülkede hiç kimse vergi gibi herhangi bir şeyi kraliyet izni olmadan dayatamazdı. Adamlarından askerlik hizmeti yerine vergi almak isteyen bir baronun ya da surlarını onarmak isteyen bir kasabanın, bu işe girişmeden önce bir kraliyet ilamı alması gerekiyordu.³³

Bu teamüller, 13. yüzyıl boyunca çok etkili bir şekilde kullanıldı. Kraliyet mahkemeleri, yargılama yetkilerini genişletti-

ler; krallıkta malı mülkü olan herkesin vergi vermesi zorunlu kılındı. 1300 itibariyle İngiltere kralı, sadece birçok egemenlik vasfına değil, ayrıca egemen bir güce de sahipti ve buna sahip olduğunu da biliyordu. Resmi olarak ve bilinçli bir şekilde, sadece mahkemelerdeki mevzuatı değil ayrıca toprak sahipliği hakkındaki kuralların esasını etkileyen yasalar çıkardı ve bu yasalar, krallıktaki herkes için bağlayıcıydı.³⁴ Tebaasının ruhban sınıfına mensup olmayan unsurlarını doğrudan ve defalarca vergilendirdi, ayrıca papanın onayı olmadan ruhban sınıfı mensuplarını vergilendirme hakkına sahip olduğunu öne sürdü.³⁵ Halkının bu kanunlara dair rızasını almayı, sadece yasalarını güçlendirmeyi ve vergilerini toplamayı kolaylaştırdığı için değil; ayrıca rıza elde etmek için kullanılan aygıtların, tanınmış bir egemenlik ve son otoriteyle İngiltere'nin birliğini sağlamış bir devlet olduğunu göstermesinden dolayı tercih etti. Kral; mahkemesi, danışma meclisi veya baronlarına başvurarak tavsiye veya muvafakat talebinde bulunabilirdi. Kralın ileri gelenlerden, kontluklardan seçilen şövalyelerden ve kentlerin temsilcilerinden oluşan bir kurulda yani Parlamento'da müzakerelerini yürütmesi şeklindeki uygulama 1260'tan sonra gitgide yerleşti. Ancak mahkeme, danışma meclisi veya Parlamento işlevindeki genişletilmiş danışma meclisi ve Yüksek Mahkeme'de ulaşılan karara yetki sağlayan sadece kralın iradesiydi. İngiltere güçlü bir kimlik şuuruna sahip bir devlet olduğu için Parlamento'daki birkaç yüz kişi toplumun tamamı adına onay vermeye kalkışabilirdi; ancak sadece kral egemen güce sahip olduğundan Parlamento'nun onayının hiçbir anlamı yoktu. İki nesil öncesinde Bracton'un ifade ettiği gibi kral, seküler güce ve krallığın yönetimine mahsus olan bütün haklara sahipti.³⁶

Son olarak ve daha da önemlisi, 13. yüzyıl boyunca İngiliz halkının (veya en azından siyasi olarak faal olanların)

asıl bağılılığının; aile, cemaat ve Kilise'den devlete doğru yön değiştirdiği belirginleşmişti.³⁷ Eski bağılıklar ortadan kalkmamıştı. İnsanlar hâlâ, aile serveti ve iktidar inşa etmek için çalışıyordu, şahsi veya toplumsal ayrıcalıklar kazanmak veya bunları sürdürmek arayışındaydı, birçok meselede rahiplerin emirlerine ya da kilise mahkemelerinin kararlarına riayet ediyorlardı. Ancak bütün bu daha düşük seviyedeki bağılıklar, İngiliz devleti kapsamında yürürlükteydi ve İngiliz devletin devam eden mevcudiyetine ve refahına tabiydi. Bu nedenle, baronlar 1215 veya 1258'de isyan ettiklerinde veya 1297'de isyana yeltendiklerinde İngiltere'nin birliğine ve İngiliz kurumlarının devamlılığına zarar vermek gibi bir düşünceye sahip değillerdi. Merkezi yönetimin politikalarının mantıksız ve adaletsiz olduğuna inandıklarında çözümleri, şikâyetlerinin düzeltilmesi için merkezi hükümeti kullanmak amacıyla yeteri kadar güç kazanmaktı.³⁸ Haklarını korumak için kraliyet mahkemelerinin gereği gibi görevlendirilmesi beklentisindeydiler, mantıksız politikaları iptal etmek için kraliyet danışma meclisinin baronlarla takviye edilmesini bekliyorlardı. Hayal kırıklığına uğramış değillerdi, mevcut kurumları kullanarak istediklerinden daha fazlasını elde ettiler ve mevcut kurumlar, kralın kontrolünde olmasına rağmen baronların kontrolü altındaymış gibi çalıştı.

Bu noktayı vurgulamak gerekirse, İngiliz devlet sistemi içinde kalmayan bir ayrıcalıklı grup –ruhban sınıfı–, itirazlarıyla daha az başarı elde etmişti. Aslına bakılırsa ruhban sınıfı, iki egemeni, dini egemen olan papayı ve dünyevi egemen olan kralı tanımak zorundaydı. İki egemen uzlaştığında, ruhban sınıfı çaresiz kalmıştı. Bütününü İngiliz yönetim yapısının içinde değillerdi ve evrensel kilisenin kurumlarına karşı kendilerini korumak için İngiliz kurumlarını tam olarak kullanamıyorlardı. Kral ve papa, ruhban sınıfından alınacak

vergiyi paylaşmak için uzlaşabilirdi ve ruhban sınıfı buna direnemezdi. İki egemen, I. Edward'ın papalık onayı olmadan ruhban sınıfını vergilendirmek istediği 1297'de olduğu gibi, ihtilafa düştüğünde, ruhban sınıfı aynı derecede çaresiz kaldı. Kilise onları, kralın dini olmayan iktidarına karşı koruyamazdı. Varlıklarına el konuldu, kraliyet mahkemesinin korumasından uzaklaştırıldılar ve kral, talep ettiği çoğu şeyi tahsil etti. Ruhban sınıfı, diğer sınıflardan neredeyse hiç destek almadı ve ruhban sınıfının çoğu, vergi muafiyeti reddi konusunda kendilerini kötü hissetmiş görünüyordu.³⁹ Diğer bütün yükümlülüklerin üzerinde bir önceliğe sahip olan krallığın müdafaası için kralın para alma hakkı ilkesi iyice yerleşmişti ve nihayetinde papa tarafından kabul edildi.⁴⁰ Eğer öncelikle bağılıklar ölçüsünde bir değişiklik olmasaydı, bu yükümlülük önceliği tanınmayabilirdi. Şimdi her şahsın en yüksek vazifesinin, devletin korunması ve refahı olması bekleniyordu.

İngiltere, devlet inşasının bu ilk aşamalarını dikkat çekici bir hızla geçirdi. Dolayısıyla bu hız, İngiliz kurumsal yapısının sıra dışı ölçüde tekbiçimli hale gelmesini mümkün kıldı. Yerel imtiyazlar ve geleneklerin, ayrılık yaratan kurumlara yerleşmek için zamanları olmadı. 11. ve 12. yüzyılda oluşturulan adli ve mali sistemler, tüm ülkede aynı tarzda faaliyet gösterebiliyordu. Köklü bölgesel kurumların yokluğu, İngiliz yönetiminin verimliliğini artırdı ve çok sayıda profesyonel idareci ihtiyacını azalttı. Çevreden bölgeye, oradan merkezi otoriteye yapılan detaylı bir itiraz sistemi mevcut olduğundan, mahkeme hiyerarşisine ihtiyaç yoktu. Kralın hâkimleri, sürekli aynı yerleşimde bulunarak veya yerleşim yerleşim dolaşarak, bir defada ve nerede olursa olsun nihai kararı verebiliyordu. Bir vergi çıkarılacağı zaman, yüzlerce lortla ve toplulukla detaylı bireysel müzakerelere gerek yoktu; Danışma Meclisi ve sonrasında Parlamento, bütün krallık adına ko-

nuşabilirdi. Bu nedenle İngiltere, yarı özerk bölgeleri kontrol etmek ve bölgesel otoritelerle merkezi otoriteler arasında aracı gibi hareket etmek amacıyla büyük bir bürokrasiye sahip olmak zorunda değildi. Örneğin, 13. yüzyıl süresince herhangi bir dönemde, İngiltere’de yirmi veya yirmi beşten daha az kraliyet yargıcı vardı.⁴¹ Oysa tek bir Fransız bölgesi bile daha fazla adama ihtiyaç duyardı.⁴² Diğer taraftan İngiliz yönetimi, yerel idare işiyle uğraşmak için karşılıksız olarak yerel seçkinlere (şövalyeler, toprak sahipleri, yöneticiler ve idari görevlilere) bel bağlayabilirdi. Başka yerlerde yerel imtiyazların savunmasında harcanan kuvvetler, İngiltere’de merkezi yönetimin politikalarını hayata geçirmesine yardım etmek için kullanılabilirdi. Yerel seçkinlere duyulan bu güven, İngiliz devlet inşasının en erken aşamalarında belirginleşmişti ve 19. asra kadar İngiltere’nin kendine özgü bir durumu olarak kaldı.

İngiliz deneyiminin emsalsizliği, ne var ki, İngiltere’yi devlet inşası için kötü bir model haline getirdi. Başka sadece birkaç ülke İngiltere kadar hızlı hareket etti ya da onun gibi iç bölünmelerden uzak kaldı. Daha önce söylendiği gibi, İngiltere, kıta krallığı olmaktan ziyade büyük bir Fransız bölgesini andırıyordu. Çokça farklılaşan kurumlarıyla birçok bölgeye sahip olan Fransa, daha tipik bir Avrupa siyasi sistemi örneği idi. Hemen hemen evrensel bir problem olan, esas itibarıyla bağımsız bölgelerden bir devlet oluşturma problemini ilk çözenin Fransa olması gerçeği, Fransız modelini Avrupa’da rakipsiz kıldı. Geç ortaçağ ve erken modern dönemde birçok Avrupa devleti, Fransız modeline az çok yakın yapılar inşa ettiler.

İngiltere için olduğu kadar Fransa için de, gelişme kaydedilen iki temel alan yargı ve maliyeydi. Ancak Fransız kraları, bunları yavaş inşa etmek zorundaydılar ve onların ilk kurumları, İngiltere’ninkinden daha basit ve daha biçimsizdi. Örneğin, 12. yüzyılın sonunda bir tür merkezi hesap deneti-

mi olmasına rağmen, İngiliz Maliyesinin uzmanlaşmış mevzuatlarına benzer bir şey yoktu. Fransız kraliyet mahkemesi, 13. yüzyılda 12. yüzyıla nazaran daha faal ve daha saygın olmasına rağmen, İngiltere kraliyet mahkemesinin ne yaygın yargılama gücüne ne de yerleşik hukuk formlarına sahipti. Fransız arşiv dairesi, İngiliz mukabili gibi ne yerel otoritelerle ilgilenmekte faaldi ne de dilde ve usulde hatasızdı. 13. yüzyıla doğru Fransa'daki kraliyet kurumları sadece, topraklarının çoğunda kralın doğrudan lortlukları olan Ile de France kraliyet arazisinde bütünüyle etkiliydi. Kral, arazisi dışından neredeyse hiç gelir sağlayamıyordu ve mahkemesi yalnız arada sırada, Ile de France'ın dışındaki davacılar tarafından kullanılıyordu. Ülke genelinde son otorite, kral değil feodal bir prensliğe hâkim olan dük, kont veya lorttu.

Bununla birlikte, temelde kraliyet topraklarında etkili olan kurumların inşası, kralın gelirini, iktidarını ve saygınlığını artırdı. 13. yüzyıl itibariyle Fransa, Fransa'nın batısının büyük kısmını elinde tutan, bölgenin en güçlü hükümdarı İngiltere kralına saldıracak ve onu yenecek kadar güçlenmişti. Normandiya, Anjou ve Poitou'nun kuzeybatı bölgeleri, Fransız kralı tarafından ele geçirildi ve bu, yüzyıl boyunca devam edecek bir ilhak sürecini başlattı. Savaş, evlilik ve miras yoluyla hemen hemen bütün büyük prenslikler kraliyet topraklarına katıldı, bundan sadece Bretonya, Guyenne, Burgonya ve Flandra kurtulabildi.

Bu bir dizi ilhak, Fransız yönetimi için önemli sorunlar yarattı. Küçük bir krallığı idare etmek için yeterli olan görece basit kurumlar, genişleyen topraklar ve artan nüfusla ilgilenmek için büyütülmeli ve geliştirilmeliydi. Yeni bölgelerin, genellikle kraliyet yönetimininkinden daha gelişmiş ve daha uzmanlaşmış olan kendi kurumları ve teamülleri vardı. Bu bölgesel kurumları, değiştirmeyi veya ortadan kaldırmayı

denemek tehlikeliydi, ancak her yerel idare farklı kuralları takip ederse bir merkezi yönetim nasıl işletilebilirdi? Paris'in teamülleri, Normandiya'nınkinden bir hayli farklıydı ve kuzeyli teamülleriyle, Roma hukukçularının tahsilinden fazlasıyla etkilenmiş olan Güney hukuku arasındaki uyumsuzluklar daha da büyüktü.

Bu sorunlar için temel çözüm, Fransız devletinin gerçek kurucusu olan kral Philip Augustus (1180-1223) tarafından keşfedildi. Her bölgenin kendi teamüllerini ve kurumlarını muhafaza etmesine izin verdi; fakat bütün önemli bölge dairelerini doldurmak için gerekli adamları Paris'ten gönderdi. Böylece Norman mahkemeleri, Norman hukukunu uygulamaya devam ettiler; ancak bu mahkemelerde başkanlık yapan görevliler, Normanlar değildi aksine genellikle eski kraliyet topraklarından gönderilen kraliyet temsilcileriydi.⁴³ Kral, yeni varlıklarının kontrolünü etkili bir şekilde devam ettirirken bölgenin de gururu okşanmış oluyordu.

Çözüm ustacaydı ve yeni bölgeleri, kurumları ne kadar özgün veya köklü olursa olsun krallığa sıkı bir şekilde bağlamayı mümkün kıldı. Teknik, Fransa'nın Alsace'ı ele geçirdiği 17. yüzyıl sonlarına kadar kullanışlıydı. (Mukayese edilirse; İngiliz devleti, tek tip kurumlar ve yasalar ısrarıyla, Galler prenslikleri veya küçük İrlanda krallıkları gibi müstakil siyasal gelenekleri olan bölgeleri asimile ederken büyük sıkıntılar yaşamıştı.) Fakat ortaya çıkan Fransız devleti, esnekliğinden dolayı büyük bir bedel ödemek zorundaydı. Yerel liderler, öncelikle yerel teamülleri ve imtiyazları muhafaza etmekle ilgilendiler, merkezi yönetim onlara itimat etmediği gibi onlar da merkezi yönetime güvenmediler. Yerel idare işlerinde pek fazla görevlendirilmediler. Aslında Fransız idaresinin temel kuralı, hiç kimsenin kendi yerel bölgesinde görev yapmamasıydı.⁴⁴ Kral, bölgesel idareyi gözetmek için, Fransız devleti-

nin oluşum süreci hızında büyüyen bir bürokrasi oluşturmalarıydı. Bundan başka, Fransız yönetimi, yerel uygulamalardaki geniş düzeyde çeşitliliğe müsaade etmeye razıyken; vergilendirme, çatışma halindeki yerel çıkarları bazı uzlaştırma yolları, kralın mutlak otoritesini ortaya koyan bazı araçlar gibi çeşitli meselelerde biraz türdeşlik olmalıydı. Bu suretle, Fransa, çok katmanlı bir idari yapı geliştirmeliydi. Yerel görevlileri vilayet görevlileri idare ediyor, vilayet görevlilerini bölge görevlileri idare ediyor ve bölge görevlilerini de Paris'teki konseyler, mahkemeler ve daireler idare ediyordu. Merkezden yerel otoritelere doğru sürekli emir, uyarı, yargı kararı ve bilgi talebi akışı oluyor ve yerelden merkeze doğru da itirazlar, ricalar, mazeretler ve açıklamalar gönderiliyordu. Fransız idare sisteminin karmaşıklığı, zor iletişim dönemlerinde özellikle zararlıydı. Bu durum, merkezi yönetimin insan ve malzeme kaynaklarını asla verimli kullanmadığı anlamına geliyordu. İngiltere, Fransa'nın nüfusunun beşte birine ve zenginliğinin muhtemelen dörtte birinden daha azına sahip olmasına rağmen, Fransa'yla insan ve servet anlamında savaş dönemlerinde genellikle boy ölçüşebiliyordu.

Bu durum, Fransız sisteminin yanlış olduğu anlamına gelmez. Bu sistem, mevcut şartlar altında işe yarayan tek sistemdi. Fransa, birçok parçadan mürekkep mozaik bir devlettir ve bürokrasi, bütün parçaları bir arada tutan bir dolguydu. Eğer dolgu bazen kalınlaşırsa, yönetim örüntüsünü belirsizleştirirdi ve bu, çok incelmesine izin verip devletin parçalanmasından çok daha iyiydi. Fransız metotları, oldukça farklı niteliklere sahip eyaletler ve bölgelerden devlet yaratmayı mümkün kıldı. Bu nedenle, zamanla ortaya çıkan Avrupa devletlerinin çoğu, Fransa gibi mozaik devletlerdi ve Fransız modelini izleme eğilimindeydiler.

13. yüzyılda Fransa kralı egemenliğini açıkça kurmuştu. Fransa dışında, papa dâhil hemen herkes, Fransa'da kralın üstünde dünyevi bir otorite bulunmadığını kabul ediyordu.⁴⁵ İçeride kral, bütün davalarda son yargıç olduğu konusunda direndi. Bir bölgenin veya bir lordun hakları ya da imtiyazları ne kadar fazla olursa olsun, itirazlar eninde sonunda Paris'teki kral mahkemesinde çözüme bağlanırdı. Aslında, bu nihai karar hakkı, kralın başka bakımlardan güçsüz olduğu Akitanya Dükalığı veya Flandra Kontluğu gibi yerlerde değişmeksizin ortaya konan tek hakkıydı.⁴⁶ Teoride tam anlamıyla kapsamlı olmakla birlikte, uygulamada daha az kapsamlı olan şey, kralın halkın genel refahını gözeten emirler verme hakkıydı.⁴⁷ Kraliyet emirleri, krallığın bütün kesimlerinde büyük bir hevesle uygulanamayabilirdi; fakat geçerliliklerini inkâr etmek zordu. Aynı şekilde, kralın, özellikle krallığın müdafaası için vergi koyma hakkı genel olarak kabul görmüştü.⁴⁸ Uygulamada, oranlarda bir miktar pazarlık ve daha güçlü lortlarla gelirlerin paylaşımı mümkün olabilirdi; ancak kraliyetin para talebini tamamen reddetmek neredeyse imkânsızdı.

Ayrıca İngiltere'de olduğu gibi, sadakat devlete doğru bariz şekilde yön değiştiriyordu. Papa, ruhban sınıfının vergilendirilmesini yasaklamaya çalıştığında, İngiltere'dekine benzer şekilde bir destek görmedi. Hatta krallığın müdafaasına iştirak etmedikleri için ruhban sınıfına karşı büyük bir kızgınlık vardı ve bu kızgınlık piskoposları tedirgin ediyordu.⁴⁹ Vergi bahsi kralın kanaatine bağlandıktan sonra, seküler otoritelerin bir piskoposu vatana ihanet suçuyla tutuklama ve yargılama hakkı üzerinden yeni bir tartışma ortaya çıktı. Devam eden propaganda savaşında, papa çok kötü duruma düştü. Papanın kralı kınaması, Fransız halkının herhangi bir kesiminde hiçbir görünür etkiye yol açmadı. Diğer taraftan kralın temsilcileri, papanın tutuculuğu ve ahlakına dayalı

olağanüstü suçlamalarda bulunmalarına rağmen, Fransa'daki önemli siyasi grupların hepsinin desteğini kazanmıştı. Soylular, kentler ve neredeyse bütün ruhban sınıfı, papanın yargılanması için Kilise Konseyi'ne yapılan çağrıya razı oldular.⁵⁰ Soyluların ve kentlilerin onayı, büyük olasılıkla gerçek duygularını ifade ediyordu. Papanın Fransa'yı yıkmaya çalıştığına içtenlikle inanıyorlardı ve St. Peter'in mirasına rağmen krallığı savunmak zorunda oldukları ihtiyacını hissettiler. Hiç şüphe yok ki, bu kanaate boyun eğmesi için kendisine baskı yapılan ruhban sınıfı papa aleyhindeki suçlamaların geçerliliği konusunda şüpheli olmak zorundaydı. Ruhban sınıfı, kralın ateşli destekçisi olmasa da, papa meselesinde bir gayret de göstermedi. Hiçbir mağduriyet üretmediler, hatta kraliyet politikasını eleştirmediler bile. Anlaşılan, Fransa'da düzeni ve birliği muhafaza etmenin, papanın itibarını savunmaktan daha iyi olduğunu düşündüler. Kralın papayı tutuklamak için silahlı bir grup gönderdiği, bunalım ve kötü muamele sonucunda papanın öldüğü son krizde, Fransa'da ruhban sınıfı içinde dahi hiçbir öfke dalgası oluşmadı. Sonraki papalar, vakaya ilgi çekmenin imkânsız olduğunun farkına vardı. Sonunda kral, tamamen aklandı ve temsilcilerine görece hafif (asla ifa edilmeyen) cezalar verildi.⁵¹ Bu durum, uygulama bağlamında, papadan ziyade krala sadık olmanın daha güvenli olduğunun bir kanıtıydı.

Bununla birlikte, dönüşüm, şahsi güvenlik ve terfi gerekçelerinin ötesine taşındı. Çoğunlukla hukukçu ve kraliyet görevlilerinden oluşan bazı kimseler, devleti idealize etmeye başlıyordu. Uzun bir süredir krala hasredilen bir kült ortaya çıkmıştı (kral, doğrudan Tanrı Katından getirilen yağla kutandığını ileri sürebilecek tek Avrupa hükümdarı, Charlemagne'in varisi, hastaların şifacısıydı).⁵² 14. yüzyılda bir Fransa krallığı kültü vardı. Fransa; tanrıya hürmet, adalet ve ilmin

serpildiği kutsal bir topraktı. Eski zamanların İsrailoğulları gibi Fransızlar da, ilahi lütfı layık ve ona nail olan seçilmiş bir halktı. Fransa'yı korumak, Tanrı'ya hizmet etmektir.⁵³ Bu fikirler yayıldıkça –15. yüzyıl başlarında krallığın en uç doğu sınırında yaşayan bir köylü kızı tarafından dahi biliniyordu– devlete bağlılık, bir ihtiyaç ve çıkardan daha fazlasına dönüştü; artık o bir faziletti.

1 4. yüzyıl itibariyle Batı Avrupa'da hâkim siyasi şeklin egemen devlet olacağı aşikârdı. Evrensel İmparatorluk bir rüyadan başka bir şey olmamıştı. Evrensel Kilise, bağımsız devleti savunmanın Kilise'nin bağımsızlıklarından ya da Hıristiyan toplumunun iddialarından daha önemli olduğunu kabul etmek zorundaydı. Devlete bağlılık, başka herhangi bir bağlılıktan daha güçlüydü ve (çoğunlukla devlet yetkilileri olan) bazı kimseler için yavaş yavaş vatanseverliği ima etmeye başlıyordu.⁵⁴

Bununla birlikte, 14. yüzyılın egemen devleti, rakip herhangi siyasi şekilden daha güçlü olmakla birlikte yine de çok güçlü değildi. Devlete sadakat, diğer bütün bağlılıklara üstün gelebilirdi; fakat diğer bağlılıkların zayıflamış olduğu bir çağda, devlete sadakat çok yoğun hale gelmeden de egemen olabilirdi. Avrupa devletlerinin zayıflıklarının üstesinden gelmeleri, idari eksiklerini gidermeleri ve belirsiz sadakati ateşli bir milliyetçilik haline yükseltmeleri dört ila beş yüzyıllarını aldı.

14. yüzyıldan sonraki iki yüzyıl özellikle zordu. Bazıları, Avrupalıların devlet sistemlerini son anda yarattıklarını ve 14. yüzyılda, siyasi değişikliği güç bela cesaretlendiren bir dizi felaketler gördüklerini söyleyebilir. 1280'lerde, tarihteki en uzun ve büyük ekonomik buhranlardan bir tanesi başlamıştı.⁵⁵ Batı Avrupa; tarımsal üretimde, ticari işlemlerde ve

sanayi faaliyette sınırlarına ulaşmıştı. İkmal için yeni teknikler, pazarlar ve yeni kaynaklar geliştirilene kadar durgunluk ve büyük ihtimalle gerileme de kesindi. Nüfus, ülkede ciddi bir şekilde baskı oluşturmaktaydı, kıtlık ve veba sonuç olarak baskıyı azaltsa da, bu durum hayatta kalanların moralini düzeltmedi. Yüzyılın ortalarında ağır bir şekilde vuran ve 15. yüzyıldan önce birkaç kez tekrarlayan Kara Ölüm, yani veba salgını, bazı yerel yönetimleri neredeyse yok etti ve birçok potansiyel lideri öldürdü. Ekonomik ve fiziki güvensizlik, siyasi istikrarsızlıkta yansımasını buluyordu. Biz onları nasıl tanımlarsak tanımlayalım, muhakkak 14. yüzyılda 13. yüzyıldakin-den daha fazla isyan, ayaklanma ve içsavaş çıkmıştı.

14. yüzyıl yönetimlerinin hiçbirisi bunalım, kıtlık ve vebayı savuşturmayı başaramadı. Bunu başarmak için gereken bilgi ve teknikler mevcut değildi. Yönetimler, insanların acılarını ve moral bozukluğunu ağırlaştıran uzun ve masraflı savaşları engelleyebilirlerdi. Fakat bir bakıma savaşlar, bir egemen devletler sisteminin gelişimini tamamlamak için gerekliydi. Egemenlik, herhangi bir dış güçten bağımsızlığı ve belirli sınırlar içinde yaşayan insanlar üzerinde nihai otorite olmayı gerektirir. Fakat 14. yüzyılda kimin bağımsız olduğu kimin olmadığı açık değildi ve sadece örtüşen etki alanları ve değişen sınır bölgeleri olarak bilinen bir Avrupa'da belirli sınırlar çizmek zordu. Batı'nın büyük krallıklarının sağlam merkezleri olabilir, fakat sınırlarında, devlete dâhil olabilmış ya da olamamış alanlar vardı. İngiltere örneğinde Galler ve İskoçya; Fransa örneğinde Bretonya, Guyenne, Flandra ve eski Orta Krallık'ın enkazı. İngiltere, Galler'i ele geçirdi fakat İskoçya'yı kendine katmadı; Fransa, Guyenne'i ele geçirdi, Bretonya'yı ve doğu sınırı boyunca birçok küçük bölgeyi topraklarına kattı; fakat Flandra'yı ele geçirmekte başarısız oldu. Bu sonuçlara ulaşmak, nesiller boyu süren zorlu mücadeleyle mümkün oldu,

fakat en azından sonuçların olumlu olduğu söylenebilir; en gelişmiş iki Avrupa devleti tarafından kontrol edilen alanları belirlemeye yardımcı olmuştur.

Aynı sonuçlar, daha küçük ölçekli ve daha geçici olmakla birlikte, Almanya ve İtalya'da da alındı. Güçlü krallıkların yokluğunda her bir Alman prensliği ve İtalyan şehri özerklik yetkisi iddialarında bulundu. Ufak tefek savaşlar, evlilik ittifakları ve varisler arasındaki bölünmeler, devletlerin büyüklüğü ve sayısının çığınca değiştiği anlamına geliyordu. Karışıklığa rağmen belli sayıda istikrarlı denebilecek devlet ortaya çıktı: örneğin, Floransa'nın egemen olduğu bir Toskana devleti ve Habsburgların egemenliğindeki bir Güneydoğu Alman devleti.

Diğer taraftan, 14. ve 15. yüzyıl savaşlarının çoğu devlet kurma sürecini geciktirmiş ve hatta geriletmiştir. Ekonominin küçülmesine de durgun olduğu bir çağda bir krallığın gelirini ve gücünü artırmasının en kolay yolu, daha önceden kurulmuş olan bir devletin sınırlarında uzanıyor olsa bile yeni toprakların kontrolünü kazanmayı denemektir. Yüzyıl Savaşları uzun ve çok şiddetli oldu, çünkü bu, Fransız monarşisinin topraklarının sınırlarını sağlamlaştırma ve tanımlama işini bitirme çabasına İngiliz krallarının ellerinde bulundurdıkları Fransız topraklarını artırma çabalarıyla tepki verdikleri bir savaştı. İngiltere belli bölgeleri Fransız monarşisinin kontrolünden ayırma teşebbüsünde bulunarak çoğu kez Bretonya, Flandra ve Burgonya'yla müttefik oldu ve en az iki durumda (1360'taki Calais Antlaşması ve 1420'deki Troyes Antlaşması) bu teşebbüs başarılı olacakmış gibi göründü. İngiliz krallarının Fransa'nın geniş bölgelerini zapt etmek ve yönetmek için hiç kaynağının olmadığı açıkça görülmektedir, fakat bu durum o dönemde bu kadar aşikâr değildi. Bir buçuk yüzyıl boyunca Fransa monarşisi, enerjisinin çoğunu 14. yüzyıl

başında elde etmiş olduğu topraklarını ve istihkaklarını savunmaya yoğunlaştırmak zorundayken İngiliz monarşisi de, enerjisinin çoğunu Fransa krallığını parçalama görevine adanmıştı. Savaş bazen idari kurumların gelişmesini tetikler, fakat iki taraf için de devlet aygıtının normal gelişiminin cesaretini kıran bu istisnai savaş oldukça yorucuydu. Yapısal reformları ertelemek, yeni devlet kurumlarının kurulmasından ziyade problemleri geçici bir temelde çözmek ve hızlı sonuç almak için verimlilikten ödün vermek gibi bir eğilim vardı. Benzer zayıflıklar Almanya ve İspanya'da görüldü. Ancak, 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın başlarında savaşların nispeten daha küçük ölçekli ve daha az yıkıcı şekilde cereyan ettiği İtalya'da, yönetsel tekniklerde dikkate değer gelişmeler vardı.

Bir dereceye kadar, 13. yüzyıl hükümdarlarının devlet kurmaktaki başarısı, 14. yüzyıl savaşlarını gerekli ve mümkün kıldı. Aynı başarı, varlıklı ve siyaseten faal sınıfların desteğini kazanmak gibi başka bir probleme de yol açtı. Gördüğümüz gibi, ortaçağ devletleri hukuk devletleriydi. İktidarlarını büyük oranda, yargı kurumlarını geliştirerek ve hâkim sınıfın mülkiyet haklarını koruyarak elde etmişlerdi. İçişlerinde bağımsızlığın en tipik göstergesi, bir yüksek mahkemede nihai kararı verme hakkıydı. Hukuktaki bu vurgunun gerekçesi, onay hakkı üzerindeki vurguydu. Hukuk tarafından garanti altına alınan mevcut teamüller, mülkiyetin bir biçimiydi. Yargı süreci olmaksızın mülkiyet gasp edilemeyeceği gibi teamüller de yargı süreci olmaksızın değiştirilemezdi. Böylelikle, gerek şahıslar tarafından verilen bir temlik şeklindeki açık onay, gerek bir mahkemenin kararlarına verilen örtülü onay olsun, bütün yönetim kararları için onay gerekliydi. Teorik şeklini 13. yüzyıl siyasi düşüncesinde kazansa da, rıza üzerindeki bu vurgu teoriden ibaret değildi.⁵⁶ Bu kaçınılmaz bir siyasi olguydu. Hiçbir devletin, siyasal ve sosyal bir konumu

olan muhalif gruplara halkın onayını almamış yaptırımlar uygulamasını sağlayacak kadar etkili bir askeri gücü, bürokrasisi ve istihbaratı yoktu. Herhangi bir idari kararı uygulamak için yerel liderlerin merkezle işbirliği yapması esastı. 14. yüzyılda bu işbirliğini sağlamak zor oldu.

Bu zorluğun çeşitli nedenleri vardı. Durgun ya da gerileyen ekonomi, evvela varlıklı sınıfları ağır mali baskılar altına itti. Vergilendirme yükünü engellemeye ve azaltmaya çalıştılar; ayrıca sorumluluklarına büyük eklemeler yapmadan gelirlerini yükselten yönetimden talep ettikleri mevki veya yetkileri de güvence altına almaya çalıştılar. Örneğin eşraftan yerel bir savunma örgütlemeleri istendi, paralı askerler tutmaları ve istihkâmlarını geliştirmeleri için onlara büyük miktarlarda para verildi. Bu paranın büyük bir kısmı başka amaçlara har-candı ya da yönlendirildi. Beslenen yerel askeri güçler, çoğu kez eşraf tarafından daha zayıf komşuların mülklerini şüpheli iddialarla zorla ele geçirmekte ya da tam anlamıyla eşkıyalık eylemleri yapmakta kullanıldı. Bunların da ötesinde; büyük lortlar, merkezi yönetimde mevkiler elde etmek için entrikalar çevirdiler. Bu çekişmede kaybedenler hain oldular; kazanan-lar, kendilerini ve takipçilerini zenginleştirmek için mevkileri-ni kullandılar. Baron grupları arasındaki kıskançlıkların iyice yoğunlaştığı dönemlerde içsavaşlar çıktı.

Baronların yeniden güçlenmesi, bazen “sahte feodalizm” olarak tanımlandı. Bu durum, şüphesiz, yerel yönetim kontrolünde bazı bozulmalara neden oldu; fakat gerçek bir feodal duruma yol açmadı. Güçlü prenslikler ortaya çıkmadı; güç ve zenginlik, bir ayrılıkçı liderden diğerine hızlı bir şekilde el değıştirdi. Aslında, bir iki istisna dışında, siyasi oyunun amacı yeni bir yönetim yaratmak değil, daha ziyade mevcut yöneti-min bazı parçalarının yönetimini ele geçirmek ve bu kontrolü şahsi çıkarları için kullanmaktı. Lider baronların destekçileri,

tımar ayrıcalığından yararlanamıyordu; onlara merkezi yönetimin lider baronların kontrolündeki çeşitli gelirlerinden ödeme yapılıyordu. Bundan dolayı, asillerin ve onların takipçilerinin entrikaları ve çekişmeleri yerel ve merkezi yönetimi zayıflatsa da, mevcut kurumlara zarar vermeyi asla hedeflemediler. Yüksek sınıfların aradığı gelirlerin elde edilmesi için, yönetimin temel yapısı muhafaza edilmeliydi.

Varlıklı sınıfların, yönetimin taleplerini entrika ve şiddet yoluna gitmeden çoğunlukla engelleyebildikleri de doğrudur. Bu karşı gelme mekanizmasını, devletin kendisi sağlamıştı. 12. ve 13. yüzyılda hükümdarların ve toplumun sorumlu üyelerinin temel amacı, birçok anlaşmazlığın barışçıl yollarla yatıştırılabilmesi için hukuk mahkemelerinin yeterliğini ve saygınlığını inşa etmektir. Varlıklı sınıfları, mahkemelerin yetkisini kabul etmek üzere ikna etmek, onlara epey ısrarlı şekilde baskı yapmayı gerektirdi ve hiçbir yönetim, mevcut yasal prosedürleri zayıflatma riskine girmek istemedi. Fakat baronlar, piskoposlar ve özerk şehirler, eğer oyunu yeni kurallara göre oynamakta anlaşırılsa, askeri direnişten ziyade yasal yetkilendirmeyeyle yönetimi çoğu kez daha etkili bir şekilde engelleyebildiklerinin farkına çok geçmeden vardılar. Seyahat ve iletişim zorlukları dikkate alındığında, eğer adil bir şekilde davranmaları gerekiyorsa, mahkemeler yavaş hareket etmeliydiler. Bölgesel bir ayrıcalık olup olmadığını doğrulamak yıllar sürebilirdi ve sonunda karar verildiğinde de, aynı iddia nispeten farklı bir biçimde öne sürülebilirdi. Ayrıntılı bir temyiz süreci içeren yargı sistemine sahip (Fransa gibi) ülkelerde, gecikmeler büyük oluyordu;⁵⁷ fakat adalet mekanizması, daha basit bir mahkeme yapısına sahip olan İngiltere’de bile asla hızlı işlemiyordu. Yönetimlerin, yapılan bütün protestolarla başa çıkacak zamanı ya da idari personeli yoktu. Uzlaşmak, mali taleplerde bazı indirimler yapmak ya da

muafiyetler ve ayrıcalıklar tanımak daha kolaydı.⁵⁸ Tek çare; İngilizlerin Sulh Hâkimlikleri gibi, yerel idare ve yargıyı yerel liderlere devretmekti. Böyle bir düzenleme, (hepsini olmasa da) bazı protestoları engelledi, fakat bu, yönetimin kontrol etmediği kimselerce yönetim politikasının yorumlandığı ve sıklıkla değiştirildiği anlamına geliyordu.

Yönetimin eylem özgürlüğünü sınırlandırmak amacıyla resmi mekanizma kullanımının özel bir örneği, temsilciler meclislerinin gelişiminde görülebilir. Siyasi temsiliyet fikri, ortaçağ devletlerinin büyük keşiflerinden bir tanesidir. Antik Yunanlar ve Romalılar bu yönde bazı girişimlerde bulundular; fakat yöntemi ayrıntılarıyla asla keşfedemediler. Diğer taraftan ortaçağ Avrupa'sında temsilciler meclisi her yerde, 13. yüzyıl başlarında İtalya, İspanya ve Güney Fransa'da, elli ila yüz yıl sonra ise İngiltere, Kuzey Fransa ve Almanya'nın herhangi bir yerinde görünür oldu. Bu meclislerin kökenleri hakkında dikkate değer tartışmalar yürütülmektedir; fakat birçok bilim insanı bunların, ortaçağ mahkemeleri ve hukuk sisteminin gelişmesiyle yakından ilgili olduğuyla hemfikir-dir.⁵⁹ Önemli kararların açıkça alınması, teamüllerin genel uzlaşma olmadan değiştirilmemesi, rütbelilerin olağanüstü gelir artışı ihtiyacının onaylanması gereklilikleri ve "herkesi ilgilendiren konulara herkes tarafından rıza gösterilmesi" gibi esaslar; feodal hukuk, örfi hukuk ve tekrar yürürlüğe konan Roma Hukuku hakkında yazılan bilimsel eserlerde bulunabilmekteydi.⁶⁰ Daha da önemlisi; bu fikirler, genel düşünce ikliminin bir parçasını oluşturuyor ve hiç kitap okumamış ya da hukuk hakkında hiçbir şey duymamış kimseler tarafından savunuluyordu.

Böylelikle tüm yönetimler, siyasi olarak aktif olan varlıklı sınıfların onay verebileceği bir yol bulmalıydı. Bir hukuk mahkemesinde, şehir ya da manastır gibi geniş bir grup adına

konusmak, bazı kimseler için zaten yaygın bir uygulamaydı. Bazı kişilere, teamüller değiştirildiğinde veya yeni vergiler konduğunda, kendi gruplarının temsilciliğini yapma iznini vermek mantıklı görünmüştü. Bu temsilciler; kararların gerekçelerini duymaları için yüksek mahkemenin genişletilmiş oturumlarına girebilir, herkesi ilgilendiren konuların tartışıldığını duymaları için ulusal ya da bölgesel özel toplantılara çağrılabilirlerdi. Rıza gösterme, biçimsel oylamadan ziyade mahkeme ya da toplantıda görünerek daha fazla vurgulanmış oluyordu. Bu anlamda birkaç kuşak önceki görüşme ve oylamalar hakkında bilgi sahibiyiz.

Meclisler, halkın kendilerine danışılması gerektiği hissini tatmin etti ve ayrıca hükümdarların hedeflerine ulaşabilmelerini daha kolay hale getirdi. Meclis en azından, yönetime nüfuzlu kimselere kendi bakış açılarını açıklayabilme şansı verdi; en iyi tarafı ise, bütün varlıklı sınıfları bağlayan bir rıza alma mekanizması olmasıydı. Aslında, yöneticiler temsilciler meclisini hayata geçirme konusunda ilk başta halka göre daha istekli göründüler; çünkü bir meclis, yöneticiye hemen hemen her zaman siyasi ve mali destek sağlıyordu; halk için görüşmeye çağrılmış olmak bir zaman kaybı ve çoğunlukla yeni mali yüklerin dayatılması anlamına geliyordu.

Bir temsilciler meclisi, tıpkı mahkeme gibi yönetimin bir aracıydı. Halk, yönetimin eylemlerini mahkemeleri kullanarak zorlaştırmayı nasıl öğrendiyse aynı şekilde meclisleri nasıl kullanacaklarını da öğrendi. Bütün sınıfların önemli kişilerinin bir araya geldiği bu toplantılar, yakınmaları dillendirmek, tahkikatlar ve reformlar talep etmek için uygun mahallerdi. Meclislerin etkisiz bir takip gücü vardı, fakat devlet adamlarının keyfini birkaç hafta ve bazen, hükümdarı bir denetim ya da reform komisyonu kurmaya ikna ettiklerinde ise neredeyse bir yıl boyunca kaçırabilirdi.⁶¹ Daha da önemlisi, meclisler

hükümdarın talep ettiği kadar çok paraya hemen hemen hiç rıza göstermedi. Herhangi bir talebi tümüyle reddettikleri nadirdi –nihayetinde hükümdar bir şey talep ediyorsa sebepleri vardı– fakat yönetimin planlarını tam olarak kabul ettikleri de enderdi. Genellikle verginin şekli ya da oranında değişiklik yapıldı ve böylece mükelleflere özellikle de ayrıcalıklı sınıftakilere daha az yük bindirilirdi. Meclis, tartışma ve siyasi baskıyla, gerçekten gerekli olduğu bir noktaya kadar ödeneğin nadiren artırılması konusunda ikna edilebilirdi.

Uzun bir süredir, bu tür bir engelle başa çıkmanın hiçbir kolay yolu yoktu. Sonuçsuz tartışmaları uzatmaktansa istenen meblağı bir seferde ödemek ya da uzlaşmaya dayanan ödemeler belirlemek eğilimi vardı. Mesela Fransa’da bir bölge meclisi, vergi yerine kendi yöntemleriyle binlerce pound toplayabilirdi.⁶² İngiltere’de yönetim 1334’te şahsi mülke vergi koymayı denemekten vazgeçti ve %10 verginin uzlaşmayla belirlenen değerinin 34.000 pound olduğunu kararlaştırdı.⁶³ Meclisler vergi hasılatını aşağıda tutabildikçe (bazı bölgelerde bu gücü 16. yüzyıla hatta sonrasına kadar ellerinde tuttular) Avrupa devletlerinin daha fazla kalkınması zorlaştı. Diğer taraftan meclisler bu gücü (Fransa’da olduğu gibi) kaybettiğinde önemli bir miktarda gelir ve işbirliği desteği de kaybedildi. Devlet memurları ve mültezimler, köylülere baskı yapabiliyorlardı ama (burjuvalar da dâhil) ayrıcalıklı sınıflar usule uygun vergi paylarının büyükçe bir kısmından kaçınmak için meşru ya da gayrimeşru yollara başvurarak sonuç alabiliyorlardı. Vergilerin eşitsiz dağılımı devletin gelirlerini düşürdü ve muhtemelen ekonomik kalkınmayı yavaşlattı.

Sonunda, 12. ve 13. yüzyılda gelişme gösteren devlet yapısının doğasına has belirli zayıflıklar 14. yüzyılda görünür hale geldi. Gördüğümüz gibi, ilk profesyonel ya da yarı profesyonel görevliler, nüfuz bölgelerinden gelir amaçlı vergi

alan ve hesap tutan kimselerdi. Bu kişilerin; adaletin tesisi, barışı muhafaza etmek, bölge müdafaası gibi başka görevleri de vardı, ancak bu vazifeler hükümdarın gelirlerini korumak ve eğer mümkünse artırmak görevlerinin bir parçası olarak görülüyordu. Bundan dolayı İngiltere ve Fransa'daki eyalet yöneticileri bürokrasinin ilk örneklerinden bir tanesiydi ve eyalet yöneticisi bakış açısı yeni ve daha ihtisaslaşmış bürolar geliştirildiğinde bile bürokrasiye egemen olmaya devam etti. Eyalet yöneticisi anlayışı devlet inşasının erken aşamalarına temel oluştururdu. Bu durum sadece, bir hükümdarın vasalları üzerinde otoritesini genişletmeyi ve kuvvetlendirmeyi umabildiği ya da karışık hükümdarlık haklarını egemenlik haklarına dönüştürebildiği muntazam ve kâfi gelirlere sahip olduğu zamanlarda mümkündü. Ancak eyalet yöneticisi anlayışı tehlikeli sınırlamalar getiriyordu. Bu, rutini ve istikrarı seven, ama belirsizlikler ve öngörülmesi mümkün olmayan olaylar karşısında savunmasız olan bir anlayıştı. Eyalet yöneticisi için uygun ortam, bir kâtibin bütün gelir kaynaklarını listeleyebildiği ve her yıl aynı gelirin toplanabildiği durumdu. Gelir kaynaklarının liste ya da listelerini hazırlamak için bir kere büyük bir çaba sarf edildikten sonra, doğal olarak kimse aynı çabayı tekrar göstermek istemiyordu. Eski listeler, her geçen yıl güncelliğini daha da yitiriyor olsa da her yıl kullanılıyordu. Elbette düzeltmeler yapılıyordu ancak temel düşünce, sadece idare edilebilir sınırlarda farklılık gösteren sabit esaslı bir istihkaklar ve gelirlerin var olmasıydı.

İstihkaklar ve gelirler öncelikli olarak hâkim olunan sahadan geldiği sürece, bu tür yaklaşımlar çok zarar vermedi. Toprak, bölge mahkemesi, pazaryeri gibi şeyler memurlar yüzyıllık veya daha eski listelerle çalışıyorlarken bile ortadan kaybolmadılar. Ücretlerin daha yavaş yükseldiği dönemlerde, çok eskiden biçilen değerlendirmelere dayanan sabit gelir

asla bir felaket değildi. Bu durum, mülki amirler işlerini özenle yapmazlarsa gelirden oluşabilecek düşüşten daha iyiydi.

Hükümdarlar, vergi sistemine bel bağlamaya başladığında durum çok değişti. Şimdi ihtiyaç duyulan şey, yeni bir vergi alınacağı zaman (fırınlara, arazilere, gelirlere vs. dair) yeni bir tahmindir. Özellikle farklı tür vergilerde denemeler yapıldıysa, vergi matrahı ve hasılatında büyük farklılıklar beklenebilirdi. Eski bürokrasi bu yeni taleplere ayak uyduramazdı. Ciddi boyutta personel yetersizliği olduğunu düşünürsek, meclis muhalefetesinin ve ayrıcalıklı sınıfların vergi kaçırmalarının kaçınılmazlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ama yine de, doğru ve muntazaman gözden geçirilen matrah düzenlemelerini güvenceye almaya yönelik umut verici bir başlangıçtan sonra, geleneksel bedel taylorlarını kullanmak ve geleneksel miktarları kabul etmek yönünde bir eğilim hâkim oldu. Bu akım büyük krallıklarda özellikle yaygındı. İtalyan şehir devletleri gibi küçük siyasi birlikler, 14. yüzyılın en buhranlı dönemlerinde dahi, mülklerin gerçek değerini takdir etmeye oldukça yaklaşmıştı.⁶⁴ Ancak bu asrın ortalarında Fransa'da listelenen fırınların veya İngiltere'de vergi koymak için değer biçilen şahsi mülklerin sayısının gerçekte hiçbir ilgisi yoktu.⁶⁵

14. yüzyıl bürokrasilerinin bir diğer problemi, her dairenin kendini yarı özerk, kendi ayakları üzerinde durabilen, loncadan farksız bir müesseseye dönüştürme eğilimiydi. Prosedürler, resmi ve daha kararlı hale gelmişti; akrabaların, kâtiplerin ve hâlihazırdaki daire elemanlarının kayırılması büyük oranda kısıtlanmıştı. Dairelerinin gelenekleriyle yetiştirilmiş birçok üst düzey yetkili, uzun staj eğitimi dönemlerinde daha küçük dairelerde hizmet vermişlerdi. Şüphesiz tam özerk hale gelmemişlerdi ve rutini kırmaları hâlâ mümkün değildi. Hükümdar ve baş danışmanları, yönlendirecekleri birimle pek az ilgisi olan veya hiç ilgisi olmayan kişileri yüksek dairelere ata-

yabilirlerdi. Büyük bir dairenin başkanı, çekirdekten yetişmiş olsa bile bu kişi hükümdarın şahsi seçimiydi ve doğal olarak hükümdarın taleplerine rıza göstermeye hazırdı. Hükümdar olağanüstü dönemlerde resmi prosedürleri hızlandırabilir ya da es geçebilirdi. Fakat hükümdar ve danışmanlarının şahsi müdahaleleri, bürokratik yapıda pek az derine inmiş ve nadiren kalıcı değişikliklere yol açabilecek derecede uzun bir süre konuyla ilgilenmişti. Orta seviye memurlar, eski geleneklerine sarılmışlardı veya yukarıdan gelen baskı zayıflar zayıflamaz onlara tekrar geri dönüyorlardı. Sıradan mali ve hukuki işlerin büyük çoğunluğu, şayet yürütülmesi gerekiyorsa sabit idare prosedürlerine göre idare edilmeliydi. Bürokratik ataletin mevcudiyeti elbette ki şaşırtıcı değil, ona diğer birçok dönemde ve yerde rastlanabilir. Şaşırtıcı olan, ataletin 14. ve 15. yüzyıllardaki gücü ve var olan dairelerin köhne ve yetersiz prosedürleri muhafaza etmekteki başarısıdır.

Bu, hiçbir reform ya da yenilik olmadığı anlamına gelmez. Dairelerindeki zayıflığın farkında olan Piskopos Stapledon gibi 1320'lerde İngiliz Maliyesi'nin teşekkülünü büyük oranda yola sokmuş kişiler de vardı.⁶⁶ Paris Parlamentosu'nun 14. yüzyıldaki kararları gibi prosedürleri belirleme ve düzenleme girişimleri olmuştu.⁶⁷ Fransa'da yeni devlet daireleri oluşturma ve eski dairelerin de taşrada kopyalarını kurma eğilimi vardı. Böylece 14. yüzyılın sonunda eski *Chambre des Comptes* (Hesap Komisyonu) mülki gelirleri idare ederken vergi gelirleriyle ilgilenmek için bir *Chambre* (veya *Cour*) *des Aides* (İane Komisyonu/Mahkemesi) kuruldu.⁶⁸ 15. yüzyılda Languedoc⁶⁹ (ve ayrıca diğer bölgeler) için ayrı bir Parlamento (*Parlement* veya yüksek mahkeme) ve *Chambre des Comptes* (Hesap Komisyonu) oluşturuldu. Bu tür tedbirler şüphesiz görevli seyahatlerinde biraz zaman tasarrufu sağladı, merkezdeki yoğunluğu hafifletti ve taşranın gururunu okşadı.

Bunlar, yine de, bürokrasi anlayışını değiştirmede. Yeni meclislerdeki hakimler çabucak geleneklere ve orijinal Paris Parlamentosu'nun işbirliği ruhuna uyum sağladılar. Yeni mali birimler, mal-mülk ve gelirin doğru tespitinin sağlanmasında veya ödenmesi gereken tutarların yeterli bir oranını hazineye katmakta eskilere nazaran daha başarılı değillerdi. Aslına bakılırsa, Fransızlar, bürokrasilerinin boyutunu devlet yönetimini daha karmaşıklatacak kadar büyütmüşlerdi ancak bu halkla doğrudan ilgilenilebilmesi için yeterli değildi. Birçok vergiyi mültezimler ve *gabelle*'yi (tuz vergisini) de tüccarlar topluyordu, bu tür kimseler halka baskı uyguluyor ama kralın gelirlerini artırmış olmuyorlardı.⁷⁰

İngiltere oldukça farklı bir yol izledi. Birkaç yeni daire tesis edildi ve bürokrasi daha az yayıldı. Özellikle kendilerine ödeme yapılmayan eşraftan Sulh Hâkimliği'in kuruluşu aracılığıyla yerine getirmeleri istenen hizmetlerde bir yayılma, genişleme oldu. 14. yüzyılın sonlarına doğru; hâkimler, seçkinler ve şehir oligarkları yerel düzeyde kanunların ve idari emirlerin uygulanmasından, suçluların tevkifinden ve küçük ceza davalarına bakmaktan sorumluydular. Bu nedenle İngiliz bürokrasisi görece olarak küçük ve sade kalabildi. Bu mekanizma çok verimli değildi, ancak diğer birçok devletin yetersizliğine bakılırsa nispeten daha iyiydi. Kral ve varlıklı sınıflar amaçlarında uzlaştıklarında, İngiliz sistemi, yerel seçkinlerin yardımıyla insan kaynaklarının ve mali kaynakların hareketliliğinde diğer ülkelere nazaran daha etkili olabildi.

Geç ortaçağ devletlerinin problemleri, ne bürokrasinin hacmini ve karmaşıklığını artıran Fransız deneyimi ne de ödeneği olmayan yerel seçkinlerden daha fazla iş talep eden İngiliz deneyimi tarafından çözülebildi. Bu temel problemler, iki ana başlık altında gruplanabilir: ilk olarak, karar alıcılarla bürokratlar arasındaki kaçınılmaz mesafe tehlikeli derecede

açıldı. Kısmen bu mesafe yüzünden ve kısmen de diğer nedenlerle, karar alıcılar da bürokratlar da 14. ve 15. yüzyılın tekrarlanan krizleriyle başa çıkabilecek teknikler üzerinde düşünme becerisi gösteremediler.

Karar alıcılar ile bürokratlar arasındaki mesafe 14. asra kadar ciddi boyutta değildi, ancak 14. yüzyılda iki grubun da hatalarıyla, arttı. Siyaset; kral ve (kraliyet ailesi üyeleri, kraliyet seçkinleri, baron gruplarının liderleri, saray ve devlet dairelerinin üst düzey yetkililerinden oluşan bir topluluk olan) kralın Danışma Meclisi tarafından yapılırdı. Ara sıra prensler ve seçkinler de katılırdı, Danışma Meclisi çoğunlukla kraliyet görevlileri ve idari görevlilerden oluşurdu. Böyle bir meclis, bir ordunun toplanması ya da ihtiyacının karşılanması gibi işlerinin sıradan meseleleriyle meşgul olabilir ve üzerinde zaten uzlaşmış olan kararları uygulayabilirdi. Fakat savaş ve barış, mütarekeler ve ittifaklar gibi büyük (ve pahalı) meseleler söz konusu olduğunda prenslere ve lider baronlara danışılırdı. Bunlar genellikle, ne çok iyi enformasyon alabilen ne de enformasyon eksikliklerini gidermeye çalışan kişilerdi. Ancak enformasyon eksikliklerini gidermeye istekli olsalardı bile, bunu yapmayı zahmetli bulurlardı. Gördüğümüz gibi, profesyonel bürokratlar gitgide katılaştan rutinleri yüzünden karar vericilere işleri hakkında güncel enformasyon iletemiyorlardı. Yabancı devletler hakkında bilgi toplamak için kimse görevlendirilmemişti, profesyonel bürokratlar ve Danışma Meclisi'nin aristokrat üyeleri ise asla vazifelendirilmezdi. Bu nedenle büyük siyasi kararlar, çok sınırlı bilgilere dayanılarak verilirdi ve çoğunlukla önemli kimselerin şahsi hırsları ve ihtilaflarıyla yönlendirilirdi. Bir harekât, bir kraliyet ailesi üyesine, orduya komuta ederek sadece kendisini sivriltilmek, ganimet ve fidye toplayarak zenginleşme şansı vermek için planlanmış olabilirdi. Bir harekâtı takviye etmek için çıkarı-

lan bir vergi; hediyelerle, maaşlarla ve yetersiz miktardaki askeri hizmet için şişirilmiş ödemelerle israf edilebilirdi. Karar alıcılar cihetinde böyle bir sorumsuzluk, kralın zayıf ve kabiliyetsiz olduğu dönemlerde, örneğin Fransa'da VI. Charles ve İngiltere'de VI. Henry devirlerinde, doruk noktasına ulaştı. Ancak en iyi Danışma Meclisi üyelerini seçmiş güçlü ve yetenekli krallar bile, akla uygun ve süreklilik arz eden bir politika çizgisi geliştirmekte sorun yaşadılar. Mali ve askeri kaynaklarını gözlerinde büyütme ve dâhili reform ihtiyaçlarını hafife alma eğiliminde oldular.

Yukarıda belirtildiği gibi, profesyonel bürokrasinin siyasi kararları etkileme şansı yoktu, çünkü bir yandan önemli kimselerin düşüncelerine nüfuz edecek bilgiden yoksundu, bir yandan da güçlü iktisadi ortaklık geleneği ve yapısı tesis ederek kendisini siyasetten soyutlamıştı. Danışma Meclisi'nde yer alan daire başkanlarına dahi, politika esaslarından ziyade gelir çoğaltma araçları konusunda akıl danışılıyordu. Gelirleri artırma yöntemlerine gösterilen büyük ihtimam, yönetimin gelirlerinin yapısını değiştirebilir ve artırabilirdi, böylece siyasette değişikliklere de yol açılabilirdi. Fakat İngiltere'de 1338⁷¹ Walton Kararları veya Fransa'da 1389⁷² Marmousets Kararları gibi idari reformlar için çok dikkatli tasarlanan planlar asla tam anlamıyla uygulanmadılar. Prensler ve önemli soylular, güçlerini ve gelirlerini azaltabilecek reformlara güvenmediler. Savaşın yarattığı mali baskılar, sahtekârlık ve verimsizliği azaltabilecek çabaların cesaretini kırmıştı. Bir kriz dönemindeki elli bin pound, reform tedbirleriyle iki yıl daha geç elde edilecek yüz bin pounddan daha değerliydi. Kısacası karar alıcılar, dengesiz ve öngörüsüz kararlarla, yeterli bilgilendirilmemiş ve kötü teşekkül edilmiş bürokrasi üzerine yeni yükler getirdiler. Bürokrasi, ani para bulma ve eyleme geçme taleplerini karşılamak için kâh bir önlem kâh

bir başka önlem almak zorunda kalıyordu ve uzun vadeli planlar yapacak zamanı da olmuyordu.

Bütün bunları kabul etmekle birlikte, ortaçağın sonlarına doğru büyük Avrupa devletlerinin amatör ve profesyonel yönetim mensuplarının her ikisinde de garip bir tasavvur eksikliği vardı. Devlet inşasının –yaklaşık 11. yüzyıldan 13. yüzyılın sonuna kadar olan– ilk döneminde hükümdarlar ve danışmanları, yeni kurumlar ve yönetim teknikleri oluşturmada büyük beceri gösterdiler. Yeni kurumlarda ikame edilen –13. asra kadar zar zor profesyonel denebilecek– görevli kişiler, etki alanını genişletme ve çalıştıkları dairelerin prosedürlerini mükemmelleştirmede aynı derecede maharet gösterdiler. Ancak 14. yüzyılda (bazı İtalyan şehir devletleri hariç) devletler, yeni sorumluluklar üstlenmek veya yeni idari birimleri geliştirmek için öncesine göre daha az istekliydiler. Tam anlamıyla teşekkül edilip kalıcı olarak tesis edilmiş olan kurumlar; arşiv daireleri, mahkemeler ve hükümdarın bütçe ve harcamalarıyla ilgilenen birimlerdi. Profesyonel sivil görevliler sadece; mali konular, yargı idaresi ve kayıtların tutulmasıyla ilgilenen kişilerdi. Hepsi değil ama yerel yönetimdekilerin bazıları bu gruba eklenebilirdi. Yine de en güçlü bağlarını kendi yöre ve kasabasıyla kurarak kendini sınırlamış olan deneyimli amatörler ile nihayetinde merkezi yönetimde bir mevki kazanmayı uman yetişmekte olan profesyoneller arasına bir çizgi çekmek genellikle zordu. Ancak yönetim dairelerini veya profesyonel sivil görevlileri nasıl tanımlarsak tanımlayalım, modern bir devletin birçok işlevinin ya tam anlamıyla icra edilmediği ya da kötü icra edildiği açıktı. Bir ortaçağ yönetiminin sağlık ve eğitim meseleleriyle alakadar olması neredeyse hiç beklenmezdi. Ancak ekonomik istikrarsızlık, iç karışıklık ve neredeyse sürekli harp hali dönemlerinde; ekonomiyi düzenlemek, asayişi sağlamak, silahlı

kuvvetleri düzenlemek ve devletler arası ilişkileri yürütmek için uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkması beklenebilirdi. Bu tür kurumlar, İtalya hariç ortaya çıkmadı ve İtalya'da dahi iptidaiydiler.

Para yokluğu ve güçlü bir özdenetim geleneği eksikliği, bu yetersizliklerin bazılarını açıklar. Bu durum, herhangi bir büyük devletin yeterli bir polis gücünü maddi olarak karşılayabilmesinden çok önceydi. Aynı zamanda kentlerin kendi gözcüleri ve taşra veya bölge idarecilerinin de "çavuşları" – muhafızlıktan küçük askeri operasyonlara kadar her alanda kullanılabilen küçük bir grup silahlı adamı– vardı.

İç ekonomik faaliyetler neredeyse tamamen; kırsal bölgelerde toprak sahipleri, kentsel alanlarda ise kent idarecileri ya da ustabaşı örgütlerinden oluşan yerel otoriteler tarafından idare edilirdi. Siyasi ve ekonomik üstünlükler için dış ticareti düzenlemeye yönelik bazı beceriksiz teşebbüsler oldu. En yaygın uygulama, dost olmayan devletlere değerli metaller, gıda, at ve silah ihracatını yasaklamaktı.⁷³ İngiliz yönetiminin durumu biraz daha karmaşıktı. İngiliz yünü Kıta'da büyük oranda talep edildiğinden beri; İngiltere, yün sevkiyatına bağlı ihracat vergilerinden oldukça fazla gelir elde edebildi. Ayrıca İngiltere, düşman ya da olası düşman ülkelere yün ihracatını yasaklayarak hasımlarını cezalandırabilir ya da dostlarını ödüllendirebilirdi.⁷⁴ İngiltere sonuçta, ham yünden imal edilen kumaş desteklemek için ihracat vergilerini kullanarak yerli bir yün endüstrisinin gelişmesini teşvik etmişti.⁷⁵ Üretimi artırmak amaçlı bir diğer devlet müdahalesi örneği, sürülerini yaylaktan kışlağa naklederken koyun yetiştiricilerine geniş otlatma haklarının verildiği Kastilya'da görülebilir.⁷⁶

Ancak, dış ticareti düzenlemek için yapılan tüm bu teşebbüsler, idari yapıların şekillenmesini çok az etkiledi. Diğer birçok ülkeye göre ihracat vergilerinde daha bağımlı olan

İngiltere dahi, etkili ve merkezi bir gümrük hizmetine sahip olamadı. Başta, gümrükler genellikle yabancı veya yerli bankerlere teminat olarak verildi (aslında sözleşmeyle devredildi).⁷⁷ O zaman dahi, yerel gümrük vergisi tahsildarları, genellikle liman şehri tüccarları ve geri ödenmeyen borçlar için gümrük vergisini teminat olarak alan kişilerdi.⁷⁸ Aynı şekilde, İngiliz yönetimi, sonunda, ihraç ürünlerinin sadece izin verilen pazarlara gitmesini sağlamak için bir tüccarlar birliğine (the Company of the Staple) güvendi.⁷⁹ Merkezi yönetimde, ihracat veya ihracat (ve ithalat) vergilerinin tahsilinin kontrolünden mesul bir tane bile büro yoktu. Fransa 14. yüzyılın başında, en azından teoride, daha merkezi bir sisteme sahipti. (Daha sonra bire düşürülen) üç genel ihracat müfettişi vardı; ancak ekipleri yetersizdi ve grubun en aktif üyesi Pierre de Chalon, nadiren Paris'te bulunuyordu.⁸⁰ İhracatı ve ihracat vergilerinin ödemelerini, *Chambre des Comptes*'un genel gözetimi altında "liman ve sefer amiri" kontrol etmeye devam etti. Fakat onunki çok da önemli bir daire değildi, çok az gelir elde etmişti ve ülkenin ekonomisine katkısı çok az olmuştu.⁸¹

Asıl mesele, savunma ve dış ilişkilerle ilgilenen birimlerde gelişen yavaşlıktır. Çoğu 14. yüzyıl yönetiminin temel uğraşı savaştı. Savaşlardan önce muhtemel düşmanlar ve potansiyel müttefiklerle müzakereler olurdu ve savaşlar, yine dikkatli müzakereler gerektiren mütarekelerle bölünür, yalnız uzun müzakereleri değil ayrıca antlaşma koşullarını değerlendirmek için yapılan sonraki toplantıları da ihtiva eden barış antlaşmalarıyla sonlanırdı. Bu şekilde nesiller boyu devam eden savaş ve müzakereler, Harp ve Dışişleri Daireleri gibi ortaya çıkması beklenen kurumların husule gelmesini engelledi.

13. yüzyılda uzmanlaşmış askeri birimlerin neden ortaya çıkmadığını anlamak yeteri kadar basittir. 1215'ten 1290'lara kadar büyük devletlerin hiçbiri önemli bir savaşa dâhil olma-

mıştı. Fransa'ya yapılan İngiliz akınları kolaylıkla püskürtülmüştü. Charles d'Anjou, Sicilya krallığını bir tek çarpışmada ele geçirmişti. Aragon'a 1284'teki Fransız saldırısı; kısa, başarısız bir yaz harekâtından ibaretti. Bunlardan daha acı verici etkileri olan papa-Hohenstaufen mücadelesi bile büyük ölçekli bir savaşa dönüşemedi. Savaşın büyük bir kısmı, rakip İtalyan şehir devletleriyle Alman prenslikleri arasındaydı. Karşıtlıklar bu derece düşük seviyelerde kaldığı sürece, daimi ordulara ve Harp Dairelerine çok az ihtiyaç duyuldu. Ortaya çıkan devletler, içişlerini ilgilendiren kurumlar geliştirmeye odaklanabildiler.

Diğer taraftan, 13. yüzyılın sakinliği diplomasinin gelişmesini teşvik etti. Fransa'da IX. Louis, İngiltere ve Aragon'la olan anlaşmazlıklarını dikkatlice hazırlanmış antlaşmalarla bir karara bağladı ve bu antlaşmalar, muğlak kalan sorunların çözümü için başka müzakereler yapılmasını gerektirdi.⁸² Papa ve Hohenstaufenlerin her ikisi de, İngiltere ve Fransa kralları ve daha az etkili hükümdarlarla, onların mevcut desteğini ya da koruma sağlayan tarafsızlıklarını güvenceye almak için faal bir yazışma yürüttü.⁸³ İtalyan şehirleri ve Alman prenslikleri, ister istemez dâhil oldukları papa-Hohenstaufen mücadelesinde kendileri için en az riskle en yüksek faydayı elde edebilmek için bitmek bilmeyen müzakereler yürüttüler. Asrın sonuna doğru İngiltere ve Fransa kralları, Batı Alman prensliklerinin desteğinin peşindeydi.⁸⁴ Yunanlar ve Müslümanlar dahi bu yoğunlaşan diplomatik faaliyete dâhil olmuştu. Ticari antlaşmalardan bahsetmeye gerek bile yok, II. Frederick, Kudüs'ün güvenliğini bir antlaşma sayesinde sağladı.⁸⁵ IX. Louis, kendisini Mısır seferinden bir antlaşmayla kurtardı.⁸⁶ 1270'teki başarısız Tunus harekâtı, Sicilyalı I. Charles'a büyük avantajlar sağlayan bir antlaşmayla sona erdi⁸⁷ ve aynı Charles'ın, Mihail Paleologos'un diplomasisiyle tekrar canlanan

Bizans İmparatorluğu'na yönelik saldırıları defalarca engellendi.⁸⁸ Diplomaside 13. yüzyıl Batı Avrupa hükümdarlarının birbirine güveninin belki de en dikkat çekici örneği, Moğolların Ortadoğu'daki ani ortaya çıkışına verdikleri tepkiydi. Papa ve Fransa'da IX. Louis, Han'a hemen elçilerini gönderdi ve yüzyılın geriye kalanı boyunca Müslümanlara karşı Hristiyanlar ve Moğollar arasında bir ittifak kurmak için tekrar tekrar çaba harcadı. Bu çabalar başarısızlığa uğradı; fakat saygın bilim adamları, Avrupalı hükümdarlar Doğu hakkında biraz daha bilgili olsalardı ve biraz daha gerçekçi politikalar üretselerdi bunun başarılabilceğini düşünmektedir.⁸⁹

Kısacası, 13. yüzyılın sonuna doğru, Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde hareketli diplomatik ilişkiler geliyordu. Ancak diplomatik ilişkilerin sayısı oldukça artsa da, bu durum müstakil dış ilişkiler dairelerinin oluşmasını çabuklaştırmadı. "Dış ilişkiler" kavramı, egemen devletler yığınınından ibaret olduğunu kabul eden fakat hangi devletlerin egemen olduğu konusunda emin olmayan bir Avrupa'da güçlkle ortaya çıkabilirdi. Örneğin, Fransa kralı, mutlak surette vasalı olan fakat oldukça başına buyruk ve itaatsiz olan Flandra Kontu'na, İmparatorluk prensi olan fakat Fransa kralının bir tımarını (düzenli yıllık gelirini) elinde tutan Lüksemburg Kontu'na, egemen bir devletin mutlak yöneticisi ve ayrıca Fransız kraliyet ailesinin bir prensi olan Sicilya kralına aynı gün mektuplar gönderebilirdi. Böyle bir durumda, içişleri ve dışişleri birbirinden güçlkle ayırt edilebilirdi. Yüksek kâtibe ve onun sekreterlik ekibine, mahiyeti ne olursa olsun bütün yazışmaları tutmak ve bütün önemli kararların kayıtlarını diplomatik yazışmalar için ayrı bir kayıt oluşturmayı denemeden muhafaza etmek iznini vermek mantıklı görünüyordu.

Genelde, eğer bir devlet dairesi 13. yüzyılın sonlarına doğru kurulmadıysa 16. yüzyıl ve hatta 17. yüzyıla kadar ortaya

çıkması mümkün değildi. Savaş ve diplomasiyle bu durum doğrulandı. Askeri işler idaresi ve diplomatik belgelerin hazırlığı ve muhafazası, eski maliye ve sekreterlik birimlerinin elinde kaldı. Elbette bazı ihtisaslaşmalar oldu. Savaşlarda, genellikle yardımına başvurulmuş ve maliye dairesinin makamlarına geri gönderilen mali işler sorumluları vardı. Bu tür kişiler, özellikle birliklere yapılacak ödemeler gibi askeri harcamaları genel olarak idare ediyorlardı ve bayağı geniş bir kâtip ekibinden destek alıyorlardı.⁹⁰ Çünkü savaşlar, önceki yüzyıllara göre çok daha uzun sürüyorlardı ve savaş maliyesi makamı, neredeyse daimi hale geldi. Ancak maliyeci (ya da maliyeciler; sayıları genellikle iki veya daha fazlaydı) bir Harp Bakanlığı'nu yönetmedi. Hatta bütün askeri harcamaları da kontrol etmedi; birçok komutan ve bölük, anlaşmasını kendisi yaptı ve maaşını doğrudan kraldan ve Danışma Meclisi'nden aldı.⁹¹ Savaş maliyesi sorumluları, asker toplama konusunda pek bir şey yapamazdı ve hiçbir harekâtta da sorumlu değildi. Kral ve Danışma Meclisi, deneyimli komutanların tavsiyesiyle, bu tür konuları kararlaştırırdı. Barış zamanında, askeri işlerle ilgilenen kişilerin sayısı hızla azalırdı. Önemli kalelerde, yeteri kadar güçlü olmayan ve çok az ödeme yapılan garnizonlar hariç, kalıcı bir ordu yoktu. Kral maaşlarını ödemeyi kestiğinde, birliklerin savaşçıları ya dağılırdı ya da onları bir araya getiren komutanların idaresinde küçük ve tehlikeli bir özel ordu oluşturlardı. Bu tür "serbest birlikler", yağmacı ve yıkıcı faaliyetlerine ilişkin mevcut kayıtların da gösterdiği gibi hiçbir yönetim kurumu tarafından kontrol altına alınmazlardı.

Diplomaside de bazı uzmanlaşmalar söz konusuydu. Diplomatik bir anlaşmazlık bir müddet sürdüğü zaman, müzakerelerin kayıtlarını tutmaları için bazı görevlilerin sorumlulukları devam ettirilebilirdi. Profesör Cuttino'nun belirttiği gibi, İngiltere ve Fransa arasındaki Akitanya Dükalığı'nın

müsaderesi hakkındaki anlaşmazlıkta, İngiliz kralının bir kâtibi yer alırdı ve bu kişi "taşra masası" diyebileceğimiz bir yetkide olup meseleye başından beri değinen belgelerin dosyasını tutardı.⁹² Sürecin sonuna doğru, müzakere takımında üst üste birkaç yıl sabit uzmanlar tutmak sıra dışı bir durum değildi. Fakat nasıl savaş maliyesi bir Harp Dairesi meydana getirmediyse, aynı şekilde Akitanya uzmanları papalık mahkemesi ve diğerleri de bir Dışişleri Dairesi ortaya çıkarmadı. Bu uzmanlar, daimi dairelere bağlıydılar, çoğu tüm zamanını diplomatik uzmanlıklarına harcamamıştı ve siyasete çok az tesirleri vardı. Oldukça kesin yönergeleri vardı; alabildiklerini alacaklardı; başarısız olurlarsa sorumlu tutulmazlardı. Dışişleri politikası, askeri politikada olduğu gibi kral ve Danışma Meclisi tarafından kontrol edilir ve karara bağlanırdı.

Erken uzmanlaşmanın olmadığı şartlarda, 14. yüzyılın siyasi atmosferinde bu tavır anlaşılabilir. Kral, pekâlâ savaş ve diplomasinin profesyonel idarecilere emanet edilemeyecek kadar önemli meseleler olduğunu düşünmüş olabilir. Muhakkak birçok eyaletteki hâkim unsur olan piskoposlar, henedan soyundan prensler ve soylular, buraların özel sorumluluğa ve göreve sahip oldukları alanlar olduğunu düşünüyorlardı. Bu kişiler; diplomatik görev liderleri, sınır bölgesi idarecileri ve ordu komutanları olarak vazgeçilmezlerdi. Ne yazık ki, gördüğümüz üzere bunlar tam da, idari usule uymakta pek istekli olmayan kişilerdi. Doğrudan kralla muhatap olmak ve herhangi bir düzenli hesap ya da kayıt tutma işleminden muaf tutulmak istiyorlardı. Aristokratik ayrıcalık, asırlarca idari verimliliğin en büyük düşmanı olarak kaldı ve bu durum, askeri harekât ve diplomatik müzakere alanlarının dışında hiçbir yerde buralardaki kadar geçerli bir durum değildi. Nüfuzlu kimseler, devletin bu fonksiyonlarının kurumlaşmasından ve profesyonelleşmesinden hoşnut değillerdi

ve bu kişilerin direnişi, askeri ilişkiler ve dışişlerinde uzmanlaşmış ve etkili dairelerin yavaş gelişmesini bir dereceye kadar açıklar.

Yukarıda belirtildiği gibi hükümdarlar, bu ayrıcalıkları bir yere kadar paylaştılar. Elçilerinin bir sekretere değil doğrudan kendilerine rapor vermelerini ve savaşlarını bizzat kendileri planlamak ve yönetmek istediler. Nasıl ki prensler ve soyluların askeri güçlere komuta edecek en uygun kişiler olduklarını düşünüyorlarsa, bir papazın veya soylunun da bir elçilikte onları, öyle, en uygun şekilde temsil edebileceğini varsayıyorlardı. Ayrıca muhtemelen, daimi askeri ve diplomatik kurumların masraflarından dolayı endişeliydiler. Olağanüstü durumlar için soylular her zaman kullanılabilirdi ve barış zamanlarında ya da müzakerelere ara verildiğinde ödeme almak zorunda değillerdi. Bazı adamlarını genellikle masraflarını kendileri karşılayarak ikmal ediyor ve sürekli geciken ücretleri beklerken destekçilerine kendi ceplerinden ödeme yapıyorlardı. Aristokrasinin hizmetlerinin uygulamada, teoride yapılandan bir hayli fazlaya mal olduğu doğrudur, çünkü kralın dikkate aldığı herkes; hediyeler, ödemeler ve toprak hibeleri istiyordu. Ancak bu mükâfatları herhangi bir durumda talep edebilirlerdi ve bu da karşılığında birkaç iş almaları demekti. Yönetimlerin mali daireleri, eğer düzenli ve yeterli vergiler tedarik edebilselerdi, yıllar boyunca bir kemik askeri yapılaşmayı mevcutta tutmak ve küçük diplomatik kurulları muhafaza edebilmek muhtemelen daha ucuza mal olurdu. Ancak vergiler, yavaşça ve yetersiz miktarlarda toplandı, borçlar durmadan arttı ve her devlet, bütün harcamaların tamamen kesilmek zorunda kaldığı mali çöküş dönemlerine katlanmak zorunda kaldı. Herhangi bir ortaçağ devletinin küçük bile olsa daimi bir orduyu besleyebileceği şüphelidir. Bir diplomatlar kurulunun Batı Avrupa'nın asli

mahkemelerinde az çok kalıcı ikameti, görece az masraflı olabilirdi, fakat gördüğümüz gibi, böyle profesyonel bir grup önemli müzakereleri yürütme yetkisinden mahrum olabildi. Yeni diplomatik tekniklerin gelişmesine öncülük eden Venedikliler dahi, kalıcı bir elçi grubu oluşturmada nispeten yavaşlardı.⁹³ Bu arada, Avrupa devletleri arasındaki temaslar kesintili devam ettirildi, elçiler belirli görevlerle gönderildi ve işleri bittiğinde veya kesintiye uğradığında ülkeye geri döndüler. Daimi bir Dışişleri Dairesi yoktu.

Özetlemek gerekirse, Avrupa devletlerinde 1300'e nazaran 1450'de muhtemelen daha fazla profesyonel bürokrat olmasına rağmen birçok yeni büro ya da en azından birçok yeni türde büro yoktu. Bürokratlar daha uzman, kendi usullerinde daha çok yönlüydüler fakat 13. yüzyıldaki seleflerine göre daha fazla malumat sahibi ve idari kararlar alınmasında daha etkili değillerdi. Asıl karar alıcılar –Danışma Meclisi'nin üyesi olan lortlar– cahil, çıkarıcı ve düşüncesizce hareket eden kimselerdi. Profesyonel idareciler ve karar alıcılar arasında büyük bir mesafe oluşmuştu.

Avrupa devletleri 1300-1450 dönemi boyunca çok az şey başarmış gibi görünebilir; aslında, 1450’de 1300’de sahip olduklarından daha az işe yarar siyasi aygıtlara sahipti. Ancak bu görünüm, yanıltıcıdır. Evvela ayakta kaldılar, ki bu durum ortaçağ sonrası zorluklar göz önünde bulundurulduğunda hiç de küçük bir başarı değildir. İkincisi, arzu edildiği kadar genişletip geliştiremedilerse de temel idari yapılarını muhafaza ettiler. Üçüncüsü, tekrar eden krizler, siyaseten bilinçli olan çok az sayıda kişinin farkında olamayacağı organizasyonda ve prosedürdeki zayıflığa açıkça dikkat çekmiş oldu. Kısacası, Avrupa devletleri, bir siyasi teşekkül için çok değerli olan iki şey kazandı: zaman ve tecrübe.

15. yüzyılın sonlarına doğru cereyan eden ani siyasal değişimler, bazen öyle görünse de, açıklanması güç olaylar değildir. O dönemde ihtiyaç duyulan tek şey, gerilimlerin hafifletilmesi ve önceki asırdan alınan derslerin hayata geçirilebileceği soluklanma alanları bulunmasıydı. Ekonomik ve siyasi durum 1450’den sonra gelişme gösterdi. Hâlâ buhran yılları ve şiddet dönemleri vardı; fakat uzun vadede Avrupa ekonomisi tekrar genişliyor ve savaş sıklığı azalıyordu. Alplerin ötesindeki ülkelerin çoğu, 15. yüzyılın son çeyreği itibariyle epey müreffehti. Fransa’da Burgonyalı Charles’ın yenilgisi, İspanya’da Ferdinand ve Isabella’nın tahta çıkması ve İngiltere-

re'de Tudorların zaferiyle iç savaşlar gitgide azalmıştı. 1453'te Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesinden sonra uluslararası çatışmalar, bir süre için daha az yoğun hale geldi. İngiltere, bir asırdan fazla bir süre herhangi bir ciddi savaştan kaçındı. Fransa ve İspanya, İtalya üzerinde çekiştiler ancak 16. yüzyılda uzun bir süre tam anlamıyla düşmanca çarpışmadılar. Böylelikle "Yeni Monarklar", yönetimlerini güçlendirme işine hasretmek için zaman, para ve enerjiye sahip oldu.

Ayrıca halklarının büyük çoğunluğunun desteğini aldılar. Daha fakir sınıfların güvenlik ve iyi bir yönetim istemesi şaşırtıcı değildir; bunlar sürekli dile getirilen ve sürekli boşa çıkan eski arzulardı. Hayal kırıklıkları, 14. ve 15. yüzyılda onları umutsuz başkaldırlara yönlendirdi, kısmi hoşnutlukları, 16. yüzyıl yönetimlerine biraz daha fazla istikrar sağladı. Ne var ki köylü-esnaf ayaklanmaları, varlıklı sınıfların muhalefeti kadar tehlikeli değildi ve en can alıcı değişim baronların, seçkinlerin ve şehir oligarşisinin tutumlarındaydı. Bu gruplar, huzursuzluklarını, ayrıcalıklarına düşkünlüklerini sürdürdüler ve merkezi yönetimden bir nebze de olsa şüphe duymaya devam ettiler. Bazıları, onaylamadıkları resmi eylemleri kabul etmektense isyanı göze almaya hâlâ hazırды. Fakat ayrıcalıklı sınıfların büyük çoğunluğu, yönetimle işbirliği yapmaya ve önceki asırda ender olan bir istekle kraliyet liderliğini kabul etmeye şimdi hazırды. Saray merasiminin ve kralı çevreleyen kraliyet gücünün yükselişi; hükümdarın iktidar ve otoritesine saygıda artışın sadece harici bir işaretiydi. Nasıl ki kralın yegâne yönetici güç olduğu, Bodin'in egemenlik doktrinini formüllemesinden birkaç nesil önce kabul edildiyse, krala aşırı övgüler düzme âdeti de ilahi yönetme hakkı teorilerinin ortaya atılmasından çok önce çıkmıştı. Aslında, hem ilahi yönetme hakkı hem de egemenlik, devletin başındaki konumda çoktan meydana gelen bir değişikliği açıklamak ve meşrulaş-

tırmak için teolojik ve yasal terimler bulma teşebbüsleridir. Bu doktrinler bir kere formülleştirildikten sonra, monarşiye karşı hâlihazırda var olan, ancak doktrinlerden önce ortaya çıkmış olan tutumları kuvvetlendirdiler.

Varlıklı sınıfların tavrını hangi etmenlerin değiştirdiğine karar vermek zordur. Bazıları, özellikle ve daha azınlıkta olan toprak sahipleri, iç karışıklıktan fakirler kadar çok mustarip olmuş ve fakirler gibi barış ve güvenlik istemişlerdi. Bazıları, kalıcı yönetimleri desteklemekle başlayan ekonomik canlanmadan daha fazla kâr elde edebildiklerini fark etmişlerdi. Bazıları da, 15. yüzyıl sonu ayaklanmalarının başarısızlığından etkilenmiş olabilir. Sebep ne olursa olsun, varlıklı sınıflar her şeyi göz önünde tutarak, 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başındaki zor yıllar boyunca yönetimlerine karşı koymaktan ziyade destek oldular. Kabul edelim ki, tutumlardaki bu değişiklik ve merkezdeki çok küçük reformlar, bir bütün olarak devlette orantısız şekilde büyük sonuçlar doğurdu.

Tarihçilerin, “Yeni Monarşiler” ifadesinde yeni çok az şey bulabilmelerinin nedeni budur. Eski kurumlar daha iyi çalıştırılabilseydi yeni kurumlar oluşturmaya ihtiyaç duyulmazdı. Halkın büyük çoğunluğu, kendi özgür iradesiyle biat etmeye hazır olduğunda güç kullanmaya mahal yoktu. Bazı tarihçilerin üzerinde durduğu şekilde daimi orduların oluşturulması, içişlerine nazaran dışişleri için daha önemliydi.⁹⁴ İngiltere’nin daimi ordusu yoktu, Fransız daimi ordusu ise küçüktü ve esasen sınırlarda görevlendirilmişti, İspanyol daimi ordusu ise genellikle İtalya’da, İmparatorluk’ta ya da Hollanda’da bulunuyordu. 16. yüzyıl devletlerinin başarısı ne idari marifetler ne de askeri güçle açıklanabilir. Mevcut kaynakların akıllıca kullanımı ve hükümdarlarla halk arasında artan dayanışma, “Yeni Monarşiler”in temel bileşenleriydi.

Geç ortaçağ devletlerinin en zayıf yönlerinden birinin, karar alıcılarla profesyonel devlet görevlileri arasında bir mesafe bulunması olduğunu gördük. Karar alıcılar; [devlet görevlilerince] kendilerine yetersiz enformasyon verilen, kendi çıkarlarının peşinde koşan ve ne yapacağı belli olmayan kimselerdi. Bürokratlarsa; hayal gücünden yoksun, katı bir rutine kapılmış, bazı temel konulardan bihaber ve her zaman yerel liderleri kontrol edecek bir durumda olmayan kişilerdi. Geç 15. yüzyıl kralları, oldukça makul bir şekilde bürokratlardan ziyade karar alıcıları ıslah etmenin daha kolay olduğuna karar verdi. Binlerce bürokrata sahip olmaları gerekirken sadece bir düzine kadar karar alıcıya ihtiyaçları vardı; her sene alınması gereken sadece birkaç yüz siyasi karara karşılık on binlerce rutin adli, mali ve idari karar söz konusuydu.

Buna ek olarak, politika oluşturma süreci Danışma Meclisi'nde yoğunlaşmıştı ve meclisin dağınık yapısı reform yapmayı kolaylaştırdı. Hükümdar, meclis üyelerini ve görevlerini tayin etmekte tamamen özgürdü. İhtiyaç duyulan tek şey; birkaç ehil kişi bulmak, onları işe yerleştirmek ve yeterli bilgi ve yetenekleri edininceye kadar işte kalmalarına müsaade etmektir. Danışma Meclisi özellikle resmi işlerde, hep olduğu gibi hâlâ çok etkin olabilirdi. Resmi olarak hanedan üyelerine, önde gelen piskoposlara, seçkinlere ve büyük devlet memurlarına yer verebilirdi. Ancak resmi Danışma Meclisi içinde, gerçek anlamda faaliyet gösteren, gitgide profesyonelleşmiş bir Danışma Meclisi (ya da Danışma Meclisleri) vardı (bazen görevler iki veya daha fazla grup arasında bölüştürülüyordu). Bu ekip ya da ekipler ekseriyetle, ayrıcalıklı sınıfların daha düşük kademelerinden, daha alt aristokrasiden ve devlet memurlarından oluşturulurdu. Daha yüksek soylular sınıfı bunun dışında tutulurdu; çünkü asıl, faal Danışma Meclisi'nin üyesi olmak, tam zamanlı ve genellikle uzun vadeli

bir işti. Gerçekten uzman bir danışman, art arda gelen çok farklı bakış açılarına sahip hükümdarlar tarafından vekil olarak tutulabilirdi. Fransa'da Florimond Robertet; VIII. Charles, XII. Louis ve I. Francis'e⁹⁵ hizmet etti; İngiltere'de William Paget, kariyerine VIII. Henry'nin himayesinde başladı, VI. Edward ve Mary'nin idaresinde etkili makamlarda görev aldı ve Elizabeth⁹⁶ tarafından önemli olaylarda danışmanlığına başvuruldu. Belki de daha zor bir görev, yıllar boyunca aynı hükümdarın güvenini muhafaza etmektir; ama Kraliçe Elizabeth yönetimi altındaki Cecillerin tecrübesi bunun yapılabilirliğini gösterdi. Hatta görece kısa dönem hizmetlerinden sonra gözden düşen profesyonel danışmanlar dahi genellikle siyasette kendi izlerini bırakacak vakte sahip oldular.

Danışma Meclisi'nin amatör kalan, tam zamanlı çalışmayan üyeleri, tedricen nüfuzlarının büyük kısmını kaybettiler. Belirli bir sorun hakkında uzmanlık bilgisine sahip olan birkaç üyeye zaman zaman danışılabilirdi; ancak onlar sadece danışmandı, siyasete yön veren kişiler değildi. Siyaset, hükümdar ve az sayıda (nadiren on ya da on ikiden daha fazla, genellikle üç veya dört) profesyonel danışman tarafından yapılıyordu.

Danışma Meclisi'nin profesyonelleşmesinin iki önemli sonucu oldu. İlki çok açıktı: karar alıcılar, düzenli olarak bilgilendirilmek ve hükümlerini ölçüp tartmak için daha fazla fırsat buldular. İkincisi, taşıdıkları ağır sorumlulukların doğal bir sonucuydu: kâtipler, muhbirler ve ajanlardan oluşan bir destek personeline ihtiyaç duydular. Böylece Danışma Meclisi'nin profesyonel üyeleri etrafında, hükümdarın taleplerine daha uygun ve usullerinde ortaçağdan miras alınan eski tüzel bürokrasiye göre daha esnek, yeni bir bürokrasi belirginleşmeye başladı.

Bu değişikliklerin en iyi örneği, bakanlık (sekreteryâ) denilen yapının gelişiminde bulunabilir.⁹⁷ Bakanlar (genellikle iki ya da daha fazla olurdu), Danışma Meclisi'nin en profesyonel ve çoğu kez de en güçlü üyeleriydiler. Esas itibarıyla hükümdarın özel sekreteri (sır kâtibi) oldukları için, devlet işleri hakkında diğer herhangi bir danışmana göre daha fazla malumatları oluyordu. Kralın isteklerini dile getiren belgeler hazırlandıktan sonra, siyasi kararları eyleme dönüştürmede çoğunlukla onlara başvuruluyordu. Devlet görevlisi olduktan çok sonra dahi, hükümdarla yakın şahsi ilişkilerini muhafaza ettiler; bu, onların, son kararları veren adamın isteklerini herhangi bir kişiden daha iyi bildikleri anlamına geliyordu. Bakanların itibar ve otoritesi, 15. yüzyılın sonlarında boyuna arttı, çevre ve nüfuz arayan hırslı ve kabiliyetli kişiler onların etrafında toplandı. Devletin sonunda inkişaf eden yeni birimleri, bu gruplar arasından çıktı.

Ne var ki, 16. yüzyılda yeni dairelerin teşekkülü çok uzakta görünüyordu. Tam bu sırada, bakanlıkların yapacak çok şeyi varken personel destekleri çok azdı. Öncelikli görevleri, iç ve dış düşmanlara karşı devletin güvenliğini sağlamaktı. Askeri güç açısından işe yarayacak pek az şeye sahiptiler. Gördüğümüz gibi, İngiltere'nin daimi bir ordusu yoktu, diğer devletlerin orduları da küçük ve dağınıktı. Hiçbir ülkenin yeterli bir polis gücü ve milis kuvvetleri yoktu veya seçkinlerin toplama askerleri, sadece kendileri gibi az eğitilmiş ve teşkilatsız gruplara karşı etkiliydi. İç güvenlik, güç kullanımıyla değil, istihbarat ve bakanlarla (ve Danışma Meclisi'nin diğer çalışan üyeleriyle) nüfuz sahibi yerel kimseler arasında bir şahsi ilişkiler ağı kurulmasıyla muhafaza ediliyordu. İstihbarat, öneriler, propaganda ve talimatlar merkezden geçerek yerel nüfuzlu kişilere aktarılıyordu; istihbarat, talepler ve uyarılar da herkesi bir bir dolaşarak Danışma Meclisi'ne gidiyordu. Sistem mükemmel olmaktan uzaktı, fakat 16. yüzyılda 15.

yüzyıla nazaran yerel durumlar hakkında çok daha fazla bilgi ediniliyor ve yerel otoritelere daha fazla güvenilebiliyordu.

Güvenliği hedef alan dış tehditlerle de aşağı yukarı aynı şekilde başa çıkıldı. Yine, üzerinde durulan şey bilgi edinmeydi.⁹⁸ Daimi elçilikler kuruldu, gizli ajanlar ve casuslar tutuldu. Bilgi sahibi tüccarlar ve gezginler sorgulandı. Yabancı ülkelerdeki nüfuzlu ve epey enformasyon sahibi olan kişilerle şahsi ilişkiler kurulmaya çalışıldı. Alınan sonuçlar dışişlerinin içişlerine nazaran muhtemelen daha kötüydü. Daha iyi bilgi edinmesi gereken kişiler tarafından bir dolu saçma şey rapor ediliyordu ve zaman zaman yabancı hükümdarlar tarafından şaşırtıcı derecede yanıltılmayan yönetim neredeyse yoktu. Buna karşın, yüzyıl boyunca hem istihbarat kalitesinde hem de buna dayalı olarak verilen kararlarda gelişme söz konusuydu.

Kesin ve erken bilgi elde etme çabası, yeni tip karar alıcıların ortaya çıkmasının işaretlerinden biriydi. Ancak şunu unutmamalıyız ki çabalar derli toplu değildi ve yönetimler tarafından layığıyla desteklenmedi. Hatta bakanların, dikkat çekecek derecede az sayıda elemanı ve sınırlı ödeneği vardı. Danışma Meclisi'nin diğer üyelerine de daha az destek veriliyordu. Çünkü güç, bilgi edinmek için sosyal ve mali varlıklarını kullanan tahsilli ve hırslı kişilere geçmişti ve güç, itibar ve belki zenginlik; Danışma Meclisi ile yakın ilişkiler sayesinde edinilebilirdi. Genç kişiler, çok az bir ödemeye veya karşılıksız olarak Danışma Meclisi üyelerine danışmanlık yapmakta istekliydiler. Ancak yönetimler, hususi kimselerin hırslarına ve kaynaklarına güvenerek tasarruf ederken, diplomasi ve harbiye gibi idarenin kilit noktalarının profesyonelleşmesinin hızını kesmiş oldu. Danışma Meclisi'nde belirmeye başlayan küçük profesyonel unsur, amatörlerin ve zamanlarının sadece bir kısmını bu işe ayıran üyelerin geniş çaplı desteğine

dayanmalıydı. Bu amatörler ve profesyoneller karışımı, Danışma Meclisi'nin içinden derli toplu devlet dairelerinin çıkmasının uzun sürmesinin bir nedenidir. Ancak devletler çok sayıda profesyonel elemana ödeme yapamadığı veya yapamayacağına inandığı sürece, bu karışımın otaya çıkmasının nasıl engellenebileceğini kavramak zordur.

Bir diğer problem, eski köklü bürokrasi ile hâlâ tam olarak biçimlenmemiş yeni bürokrasiyi eşgüdümlü hale getirmektir. Elbette, bir hayli uyuşmazlık söz konusuydu. Hiçbir devlet, birimler arası rekabeti ortadan kaldıramamıştı ve rekabet, yeni bir birimin kalıcı bir idari yapıda kendisi için bir yer bulmaya çalıştığı vakit özellikle büyük olma eğilimindeydi. Bu tür rekabetin 16. ve 17. yüzyıllardaki en açık örneği mahkemelerdedir. En güçlüsünden en zayıfına kadar tüm Avrupalı hükümdarlar, davaların büyük çoğunluğunun kendi profesyonel yargıçları tarafından karara bağlanmasına izin verdiklerinde dahi kendileri için belirli yargı haklarını muhafaza ettiler. 15. yüzyılın sonuna doğru ve hatta 16. yüzyılda, hükümdarlar bu saklı haklarını önceye göre daha fazla kendi lehlerine kullanıyordu. Hükümdar adına hareket eden Danışma Meclisi, Meclis'in bir komitesi veya tek bir üyesi, devlet güvenliğini ilgilendiren davalara ya da hukukun katı uygulamalarının haksız düzenlemeye işaret ettiği davalara bakabiliyordu. İngiltere muhtemelen bu süreci, Seçkinler Mahkemesi (Court of Star Chamber) ve Maruzatlar Mahkemesi (Court of Requests) gibi Danışma Meclisi ile ilgili mahkemelerin tesisiyle tam anlamıyla kurumsallaşarak geçirdi ve İngiltere'de imtiyazlı mahkemelere karşı protestoların bu denli şiddetli olmasının nedeni bu olabilir.⁹⁹ Fakat birçok Fransız devlet adamı, kral tarafından önemli davalara bakmak için kurulan özel komisyonlardan ve meclislerden hoşnut değildi ve krala mahsus yargılama haklarını düzenlemek ve sınırlandırmak için önemli sayıda *Ordonnance* (Kurul) vardı.¹⁰⁰

Merkezi yönetimin memurları arasında mali problemler gibi başka sürtüşme örnekleri bulunabilir, ancak bunların önemi abartılmamalıdır. Gördüğümüz gibi faal yani asıl Danışma Meclisi birkaç üyeden ve bu üyelere bağlı pek az görevliden oluşuyordu, öyle yapılmak istendiyse bile eski bürokrasinin bütün işlerini yüklenemezdi. Diğer taraftan eski bürokrasi, tamamıyla rutin yönetim işleriyle meşguldü; yeni usulleri tecrübe etmeye veya Danışma Meclisi'nin ağır sorumluluklarını üstlenmeye istekli değildi. En büyük uyuşmazlık noktası olan adaletin idaresinde bile, sıradan mahkemelerle Danışma Meclisi mahkemeleri arasındaki hatırı sayılır miktarda işbirliği vardı. Eski mahkeme hâkimleri, zor veya siyasi olarak tehlikeli davalarda diğerlerinin karar vermesinde bazı avantajlar görüyordu.

Yeni bürokrasi için daha büyük bir problem, yerel veya bölgesel otoritelerle ilgilenmektir. Bu kişilerin çoğu, bürolarının yerleşik kuralları ve usulleri arkasına sığınacak kadar profesyonel; ve bir makam elde etmeye, hele de evlerinden ayrılmalarını gerektirecek bir makam elde etmeye çok da heveslenmeyecek kadar amatör yerel ileri gelenlerdi.

Bu kişilerin çoğu, merkezi yönetimin talimatlarını gereksiz şiddete başvurarak uygulama eğiliminde değildi. Şehir yönetimlerinin çoğunun üyeleri ve çoğu taşra yöneticisi, yerel ileri gelenlerle aynı durumdaydı. İngiltere'de neredeyse bütün yerel memurlar bu türdeydi. Başka yerlerde, özellikle Fransa'da, işleri için biraz eğitim almış olmak ve kralın hizmetinde ilerlemek için biraz arzulu olmak anlamında tam olarak profesyonel yerel hâkimler ve idareciler vardı. Fakat bu kişiler bile, yerel kayırma fikrine sahiptiler ve İngiltere'nin şehir oligarkları ve taşralı toprak sahipleri gibi yerel veya bölgesel imtiyazları büyük bir gayretle savundular.¹⁰¹ Danışma Meclisi'nin bütün siyasi kararları, bu yerel lider ve memur tabakasının süzge-

cinden geçmek zorundaydı ve süreç içerisinde temel unsurlar genellikle eleniyordu. On yedinci yüzyıla kadar en iyi organize olan eyaletler, bir bakıma taşra ve idari bölge federasyonlarıydı ve federasyonun her birimi, merkezden gelen emirleri kendi ihtiyaçlarına uyacak şekilde adapte etti.

Bu problemi süratle çözmenin bir yolu yoktu. Tüm ülkeyi doğrudan merkezden yönetebilecek kadar çok sayıda profesyonel idareci yoktu; olsaydı bile onların maaşını ödeyecek para yoktu; para olsaydı bile profesyonel idarecilerin varlığını hoş karşılayacak, yeterli miktarda birlik beraberlik duygusu mevcut değildi. On yedinci yüzyıl Fransız idarecileri, güçlü bir direnişle karşılaştılar ve asla gördükleri gibi yetkili değillerdi. İngiltere’de Cromwell döneminin en nefret edilen hatıralarından bir tanesi, Tümgeneraller idaresiydi. Erken modern Avrupa, tam merkezileşme için daha hazır değildi. Geliştirilecek en son birimlerden bir tanesi, etkili bir İçişleri Bakanlığı idi.

Zorluklar dikkate alındığında, birçok Avrupa yönetimi, bölgesel ve yerel bağlılık problemiyle akıllıca başa çıktı. Daha önce bahsedildiği gibi, merkezi yönetim üyeleri, yazışma yoluyla taşra liderleriyle irtibatta olmaya ve ajanlarla muhbirler aracılığıyla onları gözetlemeye çalıştılar. Yerel seçkinlere baskı yapmak mümkün olmayabilirdi fakat paye taltifleri, ailelerine ve yakınlarına iltimaslarla desteklerini kazanmak genellikle mümkündü. Birçok yerel uyumsuzluk, bariz olmadığı sürece, basit bir şekilde görmezlikten gelinebilirdi. Askeri güç hoşgörü sınırını aşan bir grup ya da bölgeye karşı, son çare olarak kullanılabilirdi. Bütün asileri ve kafa tutanları cezalandırmak mümkün değildi; fakat adı çıkmış suçlular, ibret olsun diye cezalandırılabilirdi.

Çok zayıf ve dolaylı olsa da; vilayetlerin Batı krallıklarının merkezi yönetimleri tarafından kontrolü, 16. ve 17. yüzyılda

makul sayılabilecek ölçüde etkili hale geldi. Bölgesel bütün isyanlar, er ya da geç bastırıldı. Mahkeme kararları zorla uygulandı, yavaş olsa dahi, bireysel güvenlik arttı. Vergiler, düzenli bir şekilde toplandı, fakat ne yönetimlerin dilediği kadar kazanç sağladı ne de halkı gerçek zenginliğe ulaştıracak şekilde düzenlendi. Erken modern devletler, ortaçağdaki selefleri gibi para açısından sıkıntıda olmakla birlikte, iflasın eşiğine yaklaşmadan önce daha fazla şey yapabiliyorlardı. Saraylar ve krallık ihtişamının diğer belirtileri için, idari uygulamalar için, savaş ve diplomasi için daha fazla harcama yaptılar. Üstelik, harcadıkları paranın büyük bir kısmı, istemeyerek de olsa, yönetim için yerel seviyede çalışan adamlar tarafından bulunuyordu.

Sonunda, yeni bürokrasi, kurucusu olan kral veya prensle muhatap olurken belli ölçüde zorluk yaşadı. Hükümdarlar, onların gücünü kıskanıyordu; özerk, kendi kendini yenileyebilen ve kontrol etmesi zor olan birimler oluşturmayı istemediler. Böyle birimleri özellikle de; savaş, diplomasi ve iç güvenlik gibi geleneksel olarak hükümdarın şahsi kararlarına bırakılmış olan alanlarda istemediler. Egemenliğin gerçek işareti şimdi yürütme gücüne sahip olmaktı. Egemenliğin evvela, adalette nihai kararı verme hakkı olduğuna dair eski düşünce, VIII. Henry döneminde çıkarılan Temyiz Sınırlandırma Yasası'nın (Act in Restraint of Appeals) gerekçesinde belirtildiği gibi, yok olmaktan uzaktı.¹⁰² Egemenliğin, yasa yapma hakkında bulunabileceği şeklindeki yeni fikir, kuşkusuz yönetimlerin davranışlarını etkiledi. Erken modern devletler, daha fazla kanun yaptılar ve onların yasaları, ortaçağ devletlerine nazaran daha geniş yelpazede insan eylemine (örneğin dine) temas etti. Ancak 16. ve 17. yüzyılın siyasi krizleri, yasama gücü üzerindeki ihtilaflardan değil, yürütme gücünün mülkiyeti ve kapsamı üzerindeki çekişmelerden

kaynaklandı. Birçok hükümdar, devleti korumak ve güçlendirmek için alınması gereken kararları alma hakkına sadece kendisinin sahip olduğunu ileri sürdü. Bu gücü sınırlamaya ya da kontrol etmeye yönelik herhangi bir teşebbüs zorlarına gitti. Bu son derece şahsi bir tasarruftu, diğerleri tavsiyede bulunabilir; ancak sadece hükümdar karar verebilirdi.

Bu suretle, 16. ve 17. yüzyıl kralları, rahatsız edici bir ikilemle karşılaştı. Bütün problemleri çözebilecek ve bütün tehlikeleri öngörebilecek bilgili ve deneyimli adamlara, uzman danışmalara ihtiyaçları vardı. Fakat bir danışman bu ideale ne kadar yakınsa, büyük olasılıkla, krala bırakmaktansa kararları kendisi alırdı. Yine, Danışma Meclisi'nin çalışma üyeleri sadece yetersiz ve kısmen amatör bir ekip tarafından destekleniyorsa, mantıklı ve tutarlı politikalar bulunmaz ve tatbik edilmezdi. Ancak, dışişleri ve askeri meseleleri yürüten kimselere liyakatli ekip desteği vermek; çok öncesinde hukuki kararlar almak amacıyla gücünün büyük kısmını yargıçların elinden alması gibi, hükümdarı bazı karar alma güçlerinden mahrum bırakabilecek güçlü bürokratik gruplar oluşturmak anlamına geliyordu. Uzmanlık bilgisine ihtiyaç olduğunun farkında olsalar da, hükümdarların uzman danışmaları hakkında neden biraz şüpheli oldukları anlaşılabilir bir şeydir.

Krala, herhangi birine çok fazla yetki vermeden deneyimli, daha fazla veya daha az profesyonel danışmanı özgürce kullanma imkânı veren bir çözüm, meslektaş dayanışması prensibini benimsetecekti. Bu sayede, çeşitli bakanlıklar ya da dışişleriyle ilgili bir Danışma Meclisi komitesi veya ticareti düzenlemek ve kolonileri idare etmek için kurullar oluşabilirdi. Örneğin hem İngiltere hem de Fransa'da, dışişlerinin yönlendirilmesi bir süre için iki, üç veya dört bakanlık arasında bölünmüştü. Her bakanlık, belli bir coğrafi bölgeden sorumluydu. 17. yüzyıl İngiltere'sinde, bir bakanlık kuzey ülkele-

riyle ilişkilerden sorumluyken, diğerleri Amerikan kolonileri de dâhil olmak üzere güneydeki ülkelerle ilişkilerden sorumluydu.¹⁰³ Fransa'da 16. yüzyılda, her biri Fransa'nın bir bölgesinin iç güvenliğinden ve sınır komşusu ya da kendi bölgesine en yakın yabancı ülkelerle ilişkilerden sorumlu dört bakanlık vardı.¹⁰⁴ Açıkça görülüyor ki böyle bir sistem altında, hükümdarın dış ilişkileri doğrudan kontrolüyle çatışan hiçbir Dışişleri Bakanlığı ve Dışişleri Dairesi mevcut olamazdı.

Bütün bu engellerle karşılaşarak yeni bürokrasinin, açıkça tanımlanmış sorumluluk alanlarıyla mükemmel bir şekilde tertiplenmiş birimler geliştirmesinin iki ya da üç yüzyıl sürmesi şaşırtıcı değildir. Sürecin erken modern dönemde, ortaçağda olduğundan daha hızlı ilerlememesine şahit olmak biraz şaşırtıcıdır. İlk yarı profesyonel hâkimler İngiltere'de 1130'larda ortaya çıkar; Bracton'un İngiliz hukuku üzerine ünlü eserini yazdığı sıralarda, 1250'lerde, profesyonelce eğitilmiş hâkimlerin görevlendirildiği merkezi hukuk mahkemeleri tamamıyla inkişaf etmişti. Fransızlar biraz daha sonra başladılar, fakat belirleyici özellikleri olmayan, büyük oranda amatör *curia regis*'in haricinde Paris Parlamentosu'nu kurmaları onlara bir buçuk yüzyıldan daha aza mal oldu. Yeni yönetim birimleri (dışişleri, harbiye... vs.) Fransa'da diğer krallıklara göre daha hızlı gelişti, ancak Fransa'da dahi ilk güçlü bakanlıkların ortaya çıkması ve kalıcı bir Dışişleri Dairesi'nin kurulması arasında neredeyse bir buçuk yüzyıl geçti. İngiltere bile yavaştı ve bütün dış ilişkilerin yönetimini 1782'ye kadar tek bir bakanlığın elinde birleştirmede. Benzer gecikmeler, yekpare bir harbiye dairesinin teşekkülünde ve hatta daha büyük gecikmeler içişleri bakanlıklarının oluşturulmasında görülebilir. Avrupa'nın bütünü ele alındığında, yeni devlet birimlerinin tam şekillenmiş hallerinin ancak 19. yüzyıl başlamadan önce görüldüğü söylenebilir.

Yeni birimlerin bu yavaş gelişimi, büyük oranda karışıklığa ve verimsizliğe neden oldu. Otorite bölünmüştü ve ne kadar isteseler de bölünmüş makamlar iş birliğinde zorlandılar. Kötü niyet söz konusu olduğunda, ki genellikle olurdu, önemsiz tartışmalar sonsuz aksamalara neden olur ve bu da hükümdarın politikalarının uygulanmasını neredeyse imkânsız hale getirirdi. Eğer Avrupa devletleri, dünyaya erken modern dönemde egemen olmaya başladıysa, bu kesinlikle idari teşekküllerini mükemmelleştirdikleri için değildi. Daha ziyade, ortaçağın sonuyla Fransız Devrimi arasında, Avrupa devletlerinin idari sistemlerinin yeterliliğin en alt sınırında işlediği söylenmelidir, öyle ki her yeni iç ya da dış kriz onlara ciddi derecede zarar vermiştir.

Ancak, yeterliliğin en alt sınırında işlemek, başarısızlıktan bambaşka bir şeydir. Karşılaştıkları siyasal sorunları gidermeyi başaran Avrupa devletleri siyasi sermayelerini tedricen artırdılar. Avrupa devletlerinin yapısının, mükemmel olmasa da, Avrupalıların ilgilenmek zorunda oldukları denizaşırı siyasi toplulukların çoğundan bir hayli güçlü olduğu akıldan tutulmalıdır. Amerika'da, Hindistan'da, Doğu Hint adalarında ve Afrika'nın çoğunda, bir Avrupa devletinin sahip olduğu bütünlük ve dayanıklılıktan eser yoktu. Ayrıca Türkiye'den başlayıp İran üzerinden Çin ve Japonya'ya kadar uzanan geniş Asya imparatorlukları kuşağı, teşkilatlanmada Avrupa devletleriyle rekabet edip 18. yüzyıl sonunda bu fırsattan yararlanabilse de, Asya imparatorluklarının yapısı zayıflamaya başlarken Avrupa devletleri yönetim aygıtlarını daha da geliştiriyordu.

Avrupa devletleri, bu sayede temel kurumların yavaş gelişmesiyle ilgili herhangi bir tehlikeye düşmediler. Hatta idari sistemlerinin düzensizliğinin bazen yararı dokundu. Örneğin, eski bürokratlarla yeni nesil profesyonelleşmiş karar

alıcılar arasındaki güç paylaşımı, hep sakıncalı değildi. Her zamanki görevler, rutini takip etmek dışında hiçbir şey yapmak istemeyen kişiler tarafından alışlagelmiş şekilde yerine getirildi, bu esnada karar alıcılar da önemli ve sıradan olmayan problemlere odaklanabildi. Ayrıcalıklı sınıfların liderleri, merkezi yönetimin emirlerine her zaman tam anlamıyla duyarlı değildiyse de, aynı zamanda belirli siyasi yükleri üstlenerek yönetimi karışıklık ve masraftan kurtardı. Kolonilerin kuruluşu, varlıklı kişilerin, cazip görünen ancak erken modern devletlerin kaynaklarını aşan görevleri yerine getirmesinin dikkat çekici bir örneğiydi. Ayrıca birçok ülkede yerel seçkinlerin; ekonomiyi etkileyen düzenlemelerin çoğunu uygulamak, suçluları tutuklamak ve toplumsal hizmetleri karşılamaktan hâlâ sorumlu olduğunu hatırlamamızda tutmalıyız. Varlıklı sınıflar, bu görevleri her zaman çok etkili ve dürüstçe yerine getirmedi, ancak bunları devletin hepsini icra edemediği bir çağda yerine getirdiler. Bu işin fiilen icra edilmesinden ziyade belki de daha mühim olanı daha çok sayıda kişinin siyasi sürece katılımıydı. Feodalizmin ikinci evresinin, daha küçük vasallara, yargıç ve idareci olarak yönetim işinde yer alma şansı vermesi gibi, aynı şekilde bürokrasinin ikinci aşaması da taşralı ve şehirli orta sınıfa benzer türde bir fırsat verdi. İki durumda da gerekçe aynıydı: Eski egemen sınıf, kendi içinden, yapılması gereken bütün işleri yapacak yeterli sayıda adam çıkaramıyordu, öyleyse kendi saflarına yeni adamlar dâhil etmeliydi.

16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sında devlet yapısı ülkeden ülkeye büyük değişiklik gösterir. Bazı devletler (başta 17. yüzyıl Fransa'sı), oldukça iyi teşkilatlanmıştı; bazıları (bilhassa 17. yüzyıl Rusya'sı) zar zor ayakta durabiliyordu. Dikkatli planlama ve bilinçli taklit, bu farklılıkları 18. yüzyıldan sonraki dönemde azalttı fakat yok etmedi. Yüzeysel benzerlikler, ma-

neviyat ve verimlilikteki derin farklılıkları gizlese de, 19. yüzyıla birlikte, birçok Avrupalı (ve Avrupa kaynaklı) devlette idari yapılar birbirine çok benziyordu. Ancak 19. yüzyıl itibariyle daha zayıf Avrupa devletleri dahi daha iyi teşkilatlanmıştı, insan ve maddi kaynaklarını önceki dönemlerin güçlü devletlerinden daha iyi kullanabiliyorlardı.

Ne var ki, teşkilatlanma kendi başına modern devleti ortaya çıkaramazdı. Gördüğümüz gibi, 16. yüzyıl başındaki görece kötü teşkilatlanmış devletler, bir istikrarsızlık ve içsavaş sarmalından çıkabilirdi, çünkü yaklaşımlardaki bir değişim hükümdara ve devlete daha büyük bir bağlılık sağlamıştı. 17. yüzyılın daha iyi teşkilatlanmış devletleri, hâlâ itaatsizlik ve içsavaş problemleriyle uğraşmak zorundaydı ve selefleri gibi, halka yaklaşımlarını değiştirmenin faydasını gördüler. Hükümdara kişisel bağlılık, zirvesine ilahi yönetme hakkı doktrininde ulaştı. Eğer Tanrı tarafından açıkça belirlenmiş sadece bir kişi, belirli bir anda belirli bir ülkeyi yönetme hakkına sahipse, o zaman bütün doğru düşünen insanlar sorgusuz sualsiz ona itaat etmelidir. Önceki dönemlerde insanlar, belli bir monarkın tüm emirlerine uyulması gerektiğine ya da herhangi bir monarkın yerine başka bir monark getirilemeyeceğine inanmadan, monarşinin en iyi yönetim şekli olduğunu kabul edebilirlerdi. İlahi hak monarşisi teorisinin kabulü, direnişi kanunsuz olarak gösterdi ve böylece devleti güçlendirdi. Monarkların ilahi hakları konusunda şüpheci olanlar içinse, devletin insan refahı için kesinlikle gerekli olduğu ve işte bu egemenlik diye adlandırılan güç yoğunlaşmasının devletin varlığı için esas olduğu teorisi vardı. İnsanlar, egemen bir devlette yaşamayıp onun emirlerine uymadığı sürece düzgün bir hayat yaşayamazlar; aslına bakılırsa, Hobbes'a göre hiçbir surette düzgün bir hayat yaşayamazlar. Devleti zayıflatmak veya yok etmek, insan ırkının geleceğini tehdit etmektir. Dola-

yısıyla bir devlet, bekasını sağlama almak için, haksız ve zalimce gelse bile istediği adımı atma hakkına sahipti.

Bu ikinci bakış açısı en yaygın olarak kabul edileniydi. Mevcut rejim karşıtları bir yolunu bulabilir, icabında ilahi hak tartışmasını geçersiz kılabilirlerdi. 18. yüzyılda İspanya'nın meşru kralının kim olduğu, gerçek bir inanan için bile çok açık değildi; bir kimse adaylardan birini gönül rahatlığıyla destekleyebilirdi. 18. yüzyılda bir İngiltere kralının yönetme hakkını tanrıdan aldığını iddia edememesi İngilizlerin büyük çoğunluğunu endişelendirmişe benzemiyor; çünkü krallarına, ilahi hakla hüküm süren önceki krallarından daha çok itaat etmişlerdi. Ancak monarşinin zayıfladığı ve yönetimin keyfi eylemlerine yasal sınırlamaların getirildiği İngiltere'de bile, siyasi olarak önemli hiçbir grubun, devletin korunması ve güçlendirilmesi gerekliliği hakkında şüphesi yoktu. Bu sayede savaş zamanında, ülkedeki en nüfuzlu siyasi grup olmasına rağmen toprak sahipleri, varlıkları üzerine konan epey yüksek vergiyi kabul etti. Devlete bağlılık, idari düzenlemedeki birçok zayıflığı telafi etmişti.

Devlete bağlılık, yakın zamanda milliyetçilik fikrinin doğmasıyla teste tabi tutulacaktı. Milletle devletin oldukça yakın bir şekilde örtüştüğü yerlerde, belirgin bir problem yoktu. Fakat Almanya'da olduğu gibi, milli bir grubun birçok devlete dağıldığı veya Habsburg topraklarındaki gibi bir devletin birçok milli grubu kucakladığı yerlerde, bir çatışmanın çıkması muhakkaktı.¹⁰⁵ Bu anlaşmazlığın çözümü, bu çalışmanın kapsamı dışındadır; gerçek şu ki, bu çatışmanın bu yüzyılda nihai bir sonuca ulaşmayacağı aşikârdır. Bizim amaçlarımıza uygun olan soru; milliyetçiliğin, 17. yüzyılda ortaya çıkan Avrupa devletlerine bağlılığı pekiştirmeye ya da ona zorluk çıkarmaya başlayıp başlamadığıdır.

Bu konuda delil bulmak zordur. Milliyetçilik muğlak bir terimdir; salt yabancı düşmanlığının dışında bir şey olmaya ne zaman başlar, eski yerel ve bölgesel bağılıklardan nasıl ayrışır; dini, kültürel ve dilsel farklılıklarla bağı nedir? Bütün bunlar hakkında söyleyebileceğimiz şey, milliyetçiliğin ne olarak düşünüldüğünün bazı işaretlerinin 17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve İspanya köklü krallıklarında olduğu ve bu tür milliyetçiliğin mevcut haliyle bu ülkeleri güçlendirme eğiliminde olduğudur. Milliyetçilik başka yerlerde henüz mevcut devletleri parçalayacak ve tam anlamıyla birleşmemiş devletlerin bütünleşmesini engelleyecek kadar güçlü değildi. Nitekim kendi kurumlarına ve yaşam tarzlarına şüphesiz çok güçlü bir şekilde bağlı olan İskoçlar, 1707’de İngiltere’yle organik bir birliği kabul ettiler; Macarlar ile Çeklerin Avusturya egemenliğine içerleyişi, Habsburg topraklarının birbirlerine yaklaşmalarını engellemedi. Katalanların sürekli isyanla tehdit ettiği ve Portekiz’in İspanya kralına kısa bir dönem tabi olmasından sonra 1640’ta bağımsızlığını tekrar kazandığı İspanya’da daha fazla karışıklık vardı. Ancak İber Yarımadası’nun bir hükümdarın egemenliği altında birleşmesi daha yeni bir olaydı. Portekiz ve Katalonya, yüzyıllar içerisinde kendi geleneklerini geliştirmişlerdi ve muhtemelen bu nedenle ülkenin büyük bir kısmı tek hükümdarın yönetimi altında kalırken Portekiz’in ayrılması daha dikkat çekicidir. Bunun da ötesinde, Madrid’deki yetkililere yapılan bazı direnişler, milliyetçiliğe nazaran daha çok bölgecilik, ayrı bir ulus devlet yaratmaktan ziyade yerel ayrıcalıkları muhafaza etme teşebbüsü olarak tanımlanabilir.

18. yüzyıl itibariyle Batı Avrupa devlet yapısı, bugünkü birçok devletin yapısını belirleyen kendi karakteristik siyasi modelini geliştirdi. Birçok birim hâlâ ilkel aşamada olsa dahi, teşkilatlı ve uzmanlaşmış yönetim birimleri kurma teknikleri

iyi anlaşılmıştı. Yetkin bir bürokrasi ortaya çıktı ve bürokratlarla karar alıcılar arasında elverişli bir bağ kuruldu. Dış ilişkiler sonunda, içişlerinin işleyişini uzun süredir betimleyen bazı benzer vasıflarla ele alındı. İktisadi faaliyetlerin yoğun baskısı ve varlıklı sınıfların işbirliğini sağlama ihtiyacı, siyasal sürece dâhil olan grubun büyüklüğünü sürekli artırdı. 17. yüzyıl Avrupa devleti bir demokrasi olmaktan çok uzaktı, ancak aynı zamanda bir monark ve birkaç dostu tarafından yönetilen bir despotizm de değildi. İzlenen siyaset, yönetici sınıfların binlerce üyesine açıklanmalı ve meşrulaştırılmalıydı, istinai durumlar hariç hepsinde hukuk kuralları izlenmeliydi. Nihayet ve belki de en önemlisi, devlet yaşamın bir gerekliliği haline gelmişti. Halkının temel bağlılığını kazanmıştı. Bağlılığın yoğunluğu çeşitlenmişti, ancak sadece pasif itaat gösterenler dahi devletsiz bir dünya düşünemiyorlardı. Batı Avrupa, düzenlemelerin pekiştirilmesine ve devletin işlevlerinde bir artışa psikolojik olarak hazırды. Uygulanan politikalar saldırıya uğrayabilir, yönetimler dağıtılabiliirdi; ancak siyasi karışıklıklar bundan böyle devlet kavramını yok edemezdi.

Öndeyiş I

- ¹ Strayer'ın izinden giderek çoklu devlet karşılaştırmaları ve araştırmaları yapan 1990'dan beri yayımlanmış sadece İngilizce kitaplar; Peter Blicke, ed., *Resistance, Representation, and Community* (Oxford: Clarendon Press, 1997); Wim P. Blockmans, *A History of Power in Europe: People, Markets, States* (Antwerp: Fonds Mercator, 1997); Wim P. Blockmans ve Charles Tilly, ed., *Cities and the Rise of States in Europe* (Boulder: Westview, 1994); Victor Lee Burke, *The Clash of Civilizations: War-Making and State Formation in Europe* (Cambridge: Polity, 1997); Samuel Clark, *State and Status: The Rise of the State and Aristocratic Power in Western Europe* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1995); Karel Davids ve Jan Lucassen, ed., *A Miracle Mirrored: The Dutch Republic in European Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); Jonathan Dewald, *The European Nobility, 1400-1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Brian M. Downing, *The Military Revolution and Political Change: Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992); Thomas Ertman, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); Jan Glete, *War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic, and Sweden as Fiscal-Military States, 1500-1660* (Londra: Routledge, 2002); Philip S. Gorski, *The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe* (Chicago:

University of Chicago Press, 2003); Mark Greengrass, ed., *Conquest and Coalescence: The Shaping of the State in Early Modern Europe* (Londra: Edward Arnold, 1991); Nicholas Henshall, *The Myth of Absolutism: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy* (Londra: Longman, 1992); Philip T. Hoffman ve Kathryn Norberg, ed., *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government, 1450–1789* (Stanford: Stanford University Press, 1994); Wolfgang Reinhard, ed., *Power Elites and State Building* (Oxford: Clarendon Press, 1996); Hendrik Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994); Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, A.D. 990–1992* (Oxford: Blackwell, 1992).

- ² Charles Tilly, ed., *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975), s. 26.'daki "Reflections on the History of European State-Making"

Öndeyiş II

- ¹ Yönlendirilen öğretim planı <http://www.people.virginia.edu/~daw4h/PLCP-806-Fall-2002.pdf> adresinde bulunabilir. Derste sunulan diğer bilgiler, bilgisi verilen diğer müfredattan alınmıştır.
- ² Antony Black tarafından yazılan değerlendirme, 65. sayıda çıktı (1971), 1171-1172.
- ³ Joseph Strayer'ın kısa bir biyografisi için bakınız; William Chester Jordan ve Teofilo Ruiz, *Luminaries: Princeton Faculty Remembered* (Princeton, N.J.; Association of Princeton Graduate Alumni, 1996), s. 297-304'te "Joseph Reese Strayer".

Bölüm I-II-III

- ¹ Philip C. Salzman, "Political Organization among Nomadic Peoples" *Proceedings of the American Philosophical Society*, 111, (1967), 115-131'e ve kaynakçasında verilen atıflara bakınız.
- ² Bu, 1075 *Papalık Emirleri*'nin (18-21. maddeler) temel ilkesidir. Ewart Lewis, *Medieval Political Ideas* (New York, 1954), 11,

381'deki İngilizce çevirisine bakınız: "onun kararının hiç kimse tarafından denetlenmemesi gerektiği ve yalnız onun, herkesin kararlarını gözden geçirebildiği; onun hiç kimse tarafından yargılanamayacağı". III. Inosan, bunu daha özlü bir şekilde ortaya koyar: o tektir "qui de omnibus judicat et a nemine judicatur [o herkesi yargılar ve hiç kimse onu yargılayamaz. (çev.)]" R. W. ve A. J. Carlyle, *A History of Medieval Political Theory* (Edinburgh, 1928), iv, 153'e bakınız.

- ³ Bu mesele hakkında Gaines Post, *Studies in Medieval Legal Thought* (Princeton, 1964), 5, 8, ve 10. bölümler ve özellikle 280-289, 301-309, 445-453, 463-478. sayfalara bakınız; E. H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies* (Princeton, 1957), 5. bölüm, özellikle 236-258. sayfalara bakınız. I. Westminster Kanunu'nun (1275) 17. maddesinde, kralın iradesinin geçerli olmadığı Galler'de dahi, kralın egemen güç olarak herkese adalet dağıtabileceğini ve aynı vakitlerde Fransa'da yazan Beaumanoir'ın da, *Coutumes de Beauvaisis* 1043 numaralı paragrafta kralın herkese hükmettiğini, kamu yararı için istediğinde bu tür kanunlar yapabileceğini ve herkesin onun yargılama hakkına tabi olduğunu söylediğini göz önünde bulunduralım.
- ⁴ Samo hakkında, J. Peisker, *Cambridge Medieval History* (Cambridge, Eng., 1926), II, 451-452'ye bakınız.
- ⁵ İngiltere için, F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England* (Oxford, 1943), s. 289-296, 389, 485-495, 538-539 ve J. E. A. Jolliffe, *Constitutional History of Medieval England* (Londra, 1937), s. 57-74, 107-127'ye; Fransa için F. L. Ganshof, *Frankish Institutions under Charlemagne* (Providence, 1968), s. 71-97'ye bakınız.
- ⁶ W. Ullmann, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages* (Londra, 1955), s. 276-299, 414-437.
- ⁷ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, s. 93-97; Carlyle, *History of Political Theory*, II, Part II, 3, 5 ve 8. bölümler.
- ⁸ L. Hubert, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landesfrieden* (Ansbach, 1892); Georges Molinié, *L'organisation ju-*

- diciaire, militaire et financière des associations de la paix* (Toulouse, 1912); L. C. Mackinney, "The People and Public Opinion in the Eleventh Century Peace Movement", *Speculum*, v (1930), 181-206; Hartmut Hoffmann, *Gottesfriede und Truga Dei* (Stuttgart, 1964).
- ⁹ Normandiya için, H. Prentout, "La trêve de Dieu en Normandie", *Mémoires de l'Académie de Caen*, n.s. vi (1931), 1-32; J. Yver, "L'interdiction de la guerre privée en Normandie", *Travaux de la semaine d'histoire de droit normand 1927* (Caen, 1928), s. 307-348'e bakınız.
- ¹⁰ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, 3. bölüm; J. W. Thompson, *Feudal Germany* (Chicago, 1928), 1. ve 2. bölümler; E. Amann ve A. Dumas, *L'Église au pouvoir des laïques 888-1057* (Paris, 1948), I. Kitap, 2. bölüm; II. Kitap, 2. ve 3. bölümler; III. Kitap, 1. bölüm.
- ¹¹ Gerd Tellenbach, *Church, State and Christian Society at the Time of the Investiture Conflict* (Oxford, 1940), s. 147-161; Ullmann, *Growth of Papal Government*, s. 272-299; A. Fliche, *La réforme grégorienne* (Paris, 1946), s. 55-64, 76-83.
- ¹² 11. dipnotta bahsedilen kitapların yanı sıra G. Barraclough, *The Origins of Modern Germany* (Oxford, 1949), s. 127-155 ve N. Cantor, *Church, Kingship and Lay Investiture in England* (Princeton, 1958), 1 ve 5. bölümler.
- ¹³ C. H. Haskins, *Renaissance of the Twelfth Century* (Cambridge, Mass., 1927; G. Paré, A. Brunet, P. Tremblay, *La renaissance du XIIe siècle* (Paris, 1933); D. Knowles, *The Evolution of Medieval Thought* (Londra, 1962), s. 71-171; R. W. Southern, *The Making of the Middle Ages*, 4. bölüm.
- ¹⁴ 1187'de yazılmış olan Glanvill, *De Legibus et Consuetudines Regni Angliae* (ed. G. E. Woodbine, New Haven, 1932) adlı önemli irdelemesine "Placitorum aliud criminale aliud civile [ceza ve diğer asli davalar hakkında (çev.)]" (s. 42) ifadesiyle başlar.
- ¹⁵ Post, *Studies*, s. 258-290.
- ¹⁶ Devlet inşasının hâlihazırda başlamış olduğu 12. yüzyılda, İngiltere, Normandiya ve Flandra gibi ileri düzeydeki siyasi bir-

liklerde dahi gelirlerin büyük çoğunluğu metinde bahsedilen türdendir. Bakınız, B. Lyon ve A. E. Verhulst, *Medieval Finance* (Providence, 1967); L. Delisle, "Des revenus publics en Normandie au XIIe et XIIIe siècles," *Bibliothèque de l'École des Chartes* x, x1, x11 (1848-1849, 1852); 1130'da İngiltere'deki kraliyet gelirleri için *Magnum rotulum*, 31 Henry I, ed. J. Hunter (Londra, 1833). 1202'de Fransa hala bu durumdaydı, bakınız F. Lot ve R. Fawtier, *Le premier budget de la monarchie française: Le compte général de 1202-1203* (Paris, 1932).

- 17 W. Stubbs, *Select Charters* (Oxford, 1921), s. 251-257. 1194'te İngiliz bölge hâkimlerinin, bütün savunmalarını dinlemesi, vârisi olmayan mülkleri, vasilikleri ve diğer kârlı krallık haklarını araştırması ve krallığa ait kasabaları vergilendirmesi beklenirdi.
- 18 Glanvill, *De Legibus*, s. 42, 1 ve 2. bölümler; *Le très ancien coutumier de Normandie, texte Latin*, ed. E. J. Tardif (Rouen, 1881), s. 43, 53. bölüm: "de placitis ensis ad Ducem pertinentibus [Dük'ü ilgilendiren karar (çev.)]"; E. Perrot, *Les cas royaux* (Paris, 1910).
- 19 Bu, İngiliz kamu hukukunda temel bir düşünce olan mülkiyetin korunmasıdır; bakınız: F. Pollock ve F. W. Maitland, *History of English Law* (Cambridge, Eng., 1923), 1, 145-149. Bu aynı zamanda Fransa'da da önemliydi; bakınız: L. Buisson, *König Ludwig IX, der Heilige, und das Recht* (Freiburg, 1954), s. 10-19, 99-118.
- 20 Fransız devletinin inşasında temyizinin özellikle önemli bir yeri vardı; bakınız: F. Lot ve R. Fawtier, *Histoire des institutions françaises au Moyen Age*, Vol. 11, *Institutions Royales* (Paris, 1958), s. 298-323. Bir on üçüncü asır hukukçusu olan Philippe de Beaumanoir, kuralı eserinde açık bir şekilde ifade etmişti; *Coutumes de Beauvaisis* (ed. A. Salmon, Paris, 1899), 1043 numaralı paragraf: "Et si n'i a nul si grant dessous li [the king] qui ne puist estre tres en sa court pour defaute de droit ou pour faus jugement et pour tous les cas qui touchent le roi [kraldan daha nüfuzlu kimse olmadığı için hak kaybı ya da yanlış kararda ve kralı etkileyen tüm kararlarda (çev.)]"

- ²¹ Carlyle, *History of Political Theory*, 11, 125-140. Taç giyme yeminleri hakkında, *Kaiser, Könige and Päpste*'de toplanmış olan P. E. Schramm makalelerine bakınız. II. Toplu Makaleler (Stuttgart, 1968), s. 99-257 10. yüzyılın başına kadar olan taç giyme usullerine dair çalışmalarını kapsar ve Toplu Makaleler III'te daha fazlası yer alacak.
- ²² İngiltere'de, Glanvill 14. dipnota bakınız; Normandiya'da, *Très ancien coutumier*'in bilinmeyen yazarı için 18. dipnota bakınız.
- ²³ Bracton'ın *Note Book*'u ed. F. W. Maitland, 3 cilt (Londra, 1887), İngiliz hukuku üzerine geniş bir eser yazmış olan ünlü bir 13. yüzyıl İngiliz hâkimi tarafından kullanılan önceki vakalar hakkında düşülen bir notlar toplamı.
- ²⁴ W. Stubbs, *Constitutional History of England*, (Oxford, 1891), 1, 381.
- ²⁵ Papalık ve Capet yüksek kâtipleri için A. Giry, *Manuel de diplomatique* (Paris, 1925), s. 661-704, 731-764. İngiltere için L. Delisle'nin *Recueil des actes de Henri II*'daki (Paris, 1916) önsözüne, özellikle 1-151. sayfalara bakınız. *Recueil*, Henry'nin sadece Fransız varlıkları hakkındaki kayıtlarını içerse de, Arşiv Dairesi hakkındaki mülahazaları İngiltere için de geçerlidir.
- ²⁶ Maliye hakkında bakınız R. L. Poole, *The Exchequer in the Twelfth Century* (Oxford, 1912); C. Johnson, *Dialogue de Scaccario: The Course of the Exchequer* (Londra, 1950); Lyon ve Verhulst, *Medieval Finance*, s. 57-71.
- ²⁷ Magna Carta, 17. madde: "communia placita non sequantur curiam nostram sed teneantur in aliquo loco certo", [Savunmalar kraliyet huzurunda yapılmak zorunda değildir, belirli mahkemelerde yürütülebilir. (çev.)]
- ²⁸ İngiliz mahkemelerinin 12. asırdaki gelişimi için, bakınız, Pollock ve Maitland, *History of English Law*, 1, 79-110, 136-173; W. S. Holdsworth, *History of English Law* (Boston, 1922), 1, 32-54; T. F. Plucknett, *A Concise History of Common Law* (Boston, 1956), s. 101-113, 139-150.
- ²⁹ Glanvill, *De Legibus*, 25. bölüm; "... nemo tenetur respondere in curia domini suo sine praecepto domini regis vel eius capitalis

iustitiae [kralın veya yüksek yargıcın izni olmadan hiç kimse onun mahkemesine cevap vermeye zorlanamaz. (çev.)]" Woodbine baskısı s. 273'te bu kuralın yorumuna bakınız.

- ³⁰ S. K. Mitchell, *Taxation in Medieval England*, (New Haven, 1951), s. 156-195.
- ³¹ Glanvill, *De Legibus*, Giriş (Woodbine baskısı s. 24): "Leges namque Anglicanas licet non scriptas leges appellari non videtur absurdum ... eas scilicet quas super dubiis in concilio definiendis, procerum quidem consilio et principis accedente auctoritate constat esse promulgatas. [Yazılı olmasalar da, İngiliz yasalarına *leges* demek, mantıksız olarak düşünülmemelidir ... en azından nüfuzlu kimselerin tavsiyesi ve prensin yetkisi altında, açıkça yürürlüğe sokulan, konseyde karara bağlanan şüpheli noktalarla ilgili şeyler (çev.)]"
- ³² Stubbs, *Select Charters*, s. 277, 348, 351, 356, 358'deki örnekler.
- ³³ Şövalyelerden askerlik hizmeti yerine alınan vergi hakkında, bakınız; Pollock ve Maitland, *History of English Law*, 1, 274 ve T. Madox, *History of the Exchequer* (Londra, 1711), s. 469-474. Kasabaların vergilendirme gücü hakkında, Pollock ve Maitland, 1, 662-663.
- ³⁴ *Statutes of the Realm*, 1, 71, 106. Edward'ın kanunlaştırması için, bakınız; T. F. T. Plucknett, *Legislation of Edward I*, (Oxford, 1949), s. 2-10.
- ³⁵ W. Stubbs, *Constitutional History of England*, (Oxford, 1906), 11, 135-136, 140, 144-145, 147.
- ³⁶ Post, *Studies*, s. 342: kral "omnia iura ... quae ad coronam et laicalem pertinent potestatem et materialem gladium qui pertinet ad regni gubernaculum [tüm haklara sahiptir ... idare için esas olan kılıç gücü, kraliyete ve dinsel olmayan sınıfa aittir (çev.)]" Helen Cam, *The Mediaeval English Franchise*. "Speculum", xxxii (1957), s. 440'a bakınız.
- ³⁷ J. R. Strayer, "Laicization of French and English Society in the Thirteenth Century," *Speculum*, xv (1940), 76-86.

- ³⁸ Bu durumun en iyi ifadesi, R. F. Treharne, *The Baronial Plan of Reform* (Manchester, 1932)'dedir.
- ³⁹ 35. dipnota ve F. M. Powicke, *The Thirteenth Century* (Oxford, 1953), s. 674-678'e bakınız.
- ⁴⁰ *Registres de Boniface VIII*, no 2354, *Etsi de statu* papalık fetvası, savunma için ne zaman gerekirse ruhban sınıfının vergilendirilmesine izin verdi.
- ⁴¹ F. Palgrave, *Parliamentary Writs* (Londra, 1827), 1, 382: 1278'te Kral Mahkemesi'nden üç, Medeni Hukuk Mahkemesi'nden beş ve on iki de bölge yargıcı vardı.
- ⁴² Yakında çıkacak olan çalışmam *Les gens de justice du Languedoc*'a bakınız. 13. yüzyılın sonundan itibaren sadece Languedoc'ta kırka yakın kraliyet yargıcı vardı. [Yazarın hakkında bilgi verdiği eser Joseph R. Strayer, *Les gens de justice du Languedoc sous Philippe le Bel* (Cahiers de l'Association Marc Bloch de Toulouse. Études d'histoire méridionale, Number 5.) Toulouse: the Association. 1970'dir. (çev.)]
- ⁴³ J. R. Strayer, *The Administration of Normandy under St. Louis* (Cambridge, Mass., 1932), s. 91-99; "Normandy and Languedoc," *Speculum*, XLIV (1969), 1-12.
- ⁴⁴ *Ord.*, I, 67-75; ne bir bölge görevlisi yardımcısı ne de vekilharç, idare ettiği bölgede ne ailesi ne de kendisi için mülk edinmemeli (1254, sık tekrarlı). *Archives de la Ville de Montpellier*, ed. F. Castets ve J. Berthelé (1895), 1, 51; 1317'de, V. Philip, Beaucaire-Nîmes yetki bölgesinin başyargıcını azletmişti; çünkü o bölgenin yerli siydi ve kraliyet emirleri, herkese doğduğu yörede yargıç olmayı yasaklamıştı. Buna karşılık İngiltere'de bir şerif, idare ettiği kontlukta elinde toprak bulundurmalıydı; *Rot. Parl.*, 1, 282, 353, 465; *Statutes of the Realm*, 1, 160, 174; *Cal. Fine Rolls*, IV, 463, 467-468'e bakınız: 1330-1332 yılları arasında Wiltshire'da ve 1333-1335 yılları arasında da Dorsetshire'da hizmet etmiş oldukça deneyimli bir şerif, toprak sahibi olmadığı için 1335'te Devonshire'ın şerifi olmasına izin verilmedi.

- ⁴⁵ *Decr. Greg.*, IX, 4, 17, 13; 1202'de III. Innocent, Fransa kralının "superiorem in temporalibus minime recognoscit [dünyevi meselelerde kimseyi daha üstün olarak tanımadığını (çev.)]" söyledi; bu resmi Kilise doktrini haline geldi. Bir süre sonra birisi "rex (Fransa kralı) est imperator in regno suo [kendi krallığında kral, imparatorudur (çev.)]" ifadesini türetti, diğer bir deyişle, en yüksek dünyevi iktidar, onundur. Bu yorum, F. Calasso, *I Glossatori e la teoria della sovranità* (Milan, 1951) tarafından tartışıldı, fakat Sergio Mochi Onory, *Fonti Canonistiche dell'idea moderna dello stato* (Milan, 1951), ve Post, *Studies*, s. 453-480' e bakınız.
- ⁴⁶ *Olim*, 1, 142, 244, 300 (Flanders), ı, 284, ıı, 94, 97, 138, 148, 236 (Aquitaine). *Olim*, ıı, 3-8: I. Edward'a yapılan Parlamento'yla ilgili bir atıf, 1294'te Gaskonya'nın işgaliyle ilgili bir gerekçedir; *age*. 394-396: Parlamento, 1295'te Flaman kentlerinin ilişkilerine dâhil olarak mahkemeyi zayıflattı ve Flandra'nın sonraki işgalinin yolunu hazırladı.
- ⁴⁷ Beaumanoir, *Coutumes de Beauvaisis*'daki kilit paragraflar 1512-1515: kamu yararı için kral "müesseseler" oluşturabilir; herkes onlara uymak zorundadır; kral, onları ihlal eden her kim olursa olsun cezalandırabilir; ancak yeni "müesseseler" makul bir sebeple ve "büyük konsey" aracılığıyla yapılmış olmalıdır. 1300'lere doğru Fransa'da İngiltere'dekinden daha az kayda değer kanun yapımı söz konusuydu; ancak bir kraliyet kararının otoritesi, bir İngiliz kararnamesinden daha bütüncüdür, örneğin; at ve silah ihracatı üzerindeki ambargolar, uzak bölgelerde dahi uygulanmıştır, *Ord.*, XI, 353; Champollion-Figeac, *Lettres de rois* (Paris, 1839), 1, 285, 298.
- ⁴⁸ Genel mahiyette J. R. Strayer ve C. H. Taylor, *Studies in Early French Taxation* (Cambridge, Mass., 1939)'daki "Consent to Taxation under Philip the Fair" başlıklı makaleme bakınız. Ayrıntılı olarak, *Hist. Litt.*, XXXVI, 515; Adil Philip için çok büyük sevgi beslemeyen ve bir Montpellier hukukçusu olan Pierre Jame, krallığın müdafaası için kralın onay olmadan vergi koyabileceğini kabul etmişti. Bu, VIII. Boniface'ın 1297'deki (*Reg. Bonif. VIII*

no. 2354) krallığın müdafaası için kralın ruhban sınıfını dahi ver-gilendirebileceği kabulünün az çok tekrarıdır.

⁴⁹ P. Dupuy, *Histoire du differend* (Paris, 1655), *preuves*, s. 26.

⁵⁰ Temel belgeler, G. Picot, *Documents relatifs aux États Généraux et Assemblées réunis sous Philippe le Bel* (Paris, 1901)'de yayımlandı.

⁵¹ R. Holtzmann, *Wilhelm von Nogaret* (Freiburg i. B., 1898), 4. ve 7. bölümler.

⁵² Bu konu hakkında iki mükemmel kitap; M. Bloch, *Les rois thau-maturges* (Paris, 1961), ve P. E. Schramm, *Der König von Frankreich* (Weimar, 1939), 5-8. bölümler.

⁵³ J. R. Strayer, "France: The Holy Land, the Chosen People, and the Most Christian King," *Action and Conviction in Early Modern Europe*, ed. T. K. Rabb ve J. E. Siegel (Princeton, 1969), s. 3-16.

⁵⁴ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, s. 232-262 ("Pro Patria Mori" başlıklı bölüm).

⁵⁵ Buhranın iyi bir anlatımı L. Genicot'nun *The Cambridge Economic History of Europe*, ed. M. M. Postan, 2. ed. (Cambridge, Eng., 1966), 1, 660-741.'undaki bölümdür. "Economic Conditions in the County of Beaumont-le-Boger," *Speculum*, xxvi (1951), 277-287'de buhranın 1280'lerde başladığını tartıştım.

⁵⁶ Post, *Studies*, s. 91-238. Teorinin ciddiyetle ele alındığının güzel bir örneği E. Martène ve U. Durand, *Thesaurus Novus* (Paris, 1717), 11, sütun. 508'de bulunabilir. Sicilyalı I. Charles, 1267'de krallığında genel bir vergi uygulamaya koydu. Papa IV. Clement, bu hare-ketin büyük bir skandala sebep olduğunu ve böyle bir verginin nasıl ve ne zaman uygulamaya konması gerektiğini tartışmak üzere kralın baronlar, piskoposlar ve şehrin önde gelenleriyle bir toplantı yapması gerektiğini söyleyerek hemen sert tepki verdi.

⁵⁷ Erken bir örneği, Gévaudan üzerindeki yetki haddi hakkında kralın Mende piskoposuna karşı talep ettiği davadır: R. Michel, *L'administration royale dans la sénéchaussée de Beaucaire* (Paris, 1910), s. 454; dava 1269'da başladı: J. Roucaute ve M. Saché, *Lettres de Philippe le Bel relatives au pays de Gévaudan* (Mende, 1897), s. vii-

- xii, 174-195; 1307'de bir uzlaşmayla karara bağlandı, fakat (s. 67-69, 202-208) bölgenin soyluları davayı temyiz ettiler ve davaları 1341'e kadar kapatılamadı. Yasal prosedürdeki gecikmelerin ileri bir tarihteki tartışması için bakınız B. Guenée, *Tribunaux et gens de justice dans le bailliage de Senlis (1380-1550)* (Paris, 1963), s. 221-250.
- ⁵⁸ M. Rey, *Le domaine du roi et les finances extraordinaires sous Charles VI* (Paris, 1965), s. 181-182, 269-275, 14. yüzyılın sonlarında Fransa'da yürürlükte olan bazı vergilendirme muafiyetlerini listeler.
- ⁵⁹ Bu konudaki literatür muazzamdır ve sadece birkaç kitaba atıfta bulunulabilir. C. H. McIlwain *The High Court of Parliament* (New Haven, 1910) ile öncülük eder. H. G. Richardson ve G. O. Sayles, *Transactions of the Royal Historical Society*, xı (1989)'daki makalelerinde ve *Bulletin of the Institute for Historical Research*, v (1927-1928) ve vi (1928-1929)'da parlamentonun hukuki yönünü vurgularken D. Pasquet, *An Essay on the Origins of the House of Commons* (Cambridge, Eng., 1925)'te ilk parlamentoların siyasi yönlerini önemle belirtir. Ayrıca *Parliaments and Great Councils* (Londra, 1961) eserlerine bakınız. Fransa için H. Hervieu'nun eski kitabı, *Recherches sur les premiers États Généraux* tamamen güncelliğini yitirmiştir ve C. Soule'ün son çalışması *Les États Généraux de France* (Heule, 1968) çok hukuk içerikli ve erken dönem hakkında çok az şey söyler. C. H. Taylor'un erken Fransız meclisleri hakkında *Speculum*, xı (1936), xııı (1938), xxıx (1954), xıııı (1968)'da yayımlanan makalelerinde oldukça faydalı görüşler vardır. T. N. Bisson'un *Assemblies and Representation in Languedoc in the Thirteenth Century* (Princeton, 1964) Güney Fransa'daki ilk meclisler hakkında mükemmel bir çalışmadır. İspanya için Post, *Studies*, s. 70-79'a; İtalya için, A. Marongiu, *L'Istituto parlamentare in Italia dalle origini al 1500* (Milan, 1958) ve Post, *Studies*, s. 80-90'a bakınız. Marongiu'nun kitabı, S. J. Woolf tarafından *Medieval Parliaments* (Londra, 1966) adıyla uyarlanarak çevirisi yapıldı.
- ⁶⁰ Bu başlıklar hakkındaki en ayrıntılı araştırmalar Post, *Studies*, 3. ve 4. bölümlerde bulunabilir. Post, yasal yapının önemi ve iki

kanunun etkisi hakkında görüş bildirir; fakat görüşünü değiştirebilecek eleştirilere de atıfta bulunur.

- ⁶¹ E. B. Fryde, "Parliament and the French War, 1336-1340" *Essays in Medieval History Presented to Bertie Wilkinson*, editörler T. A. Sandquist ve M. R. Powicke (Toronto, 1969) s. 250-269, zorlu bir dönemde İngiliz Parlamentosu'nun yönetimin keyfini ne kadar bozabileceğini gösterir. R. Cazelles, *La société politique et la crise de la royauté sous Philippe de Valois* (Paris, 1958) s. 224-225, 427-428; 1347'nin Eyalet Meclisleri, yönetimi bazı geçici reformlara zorlamıştır. J. B. Henneman, "The Black Death and Royal Taxation in France, 1347-1351" *Speculum*, xliii (1968) 407-412, 1348'de bölge meclislerinin kendi vergi tahsildarlarını ve müfettişlerini tayin etme hakkını nasıl kazandığını göstermiştir. *Ord.*, iii, 19; bu uygulama 1355'te bütün krallığa yayıldı ve kral, tahsildarların kontrolünü ele geçirinceye kadar birkaç yıl devam etti. İngiltere'de, vergilerin sadece uygun bulunan amaçlar için harcandığını tahkik edecek Parlamento'nun talebi üzerine atanan bazı özel komisyon örnekleri vardı; örn. *Rot. Parl.*, iii, 7 (1377), 35-38 (1387), 523y (1404).
- ⁶² J. B. Henneman, "Financing the Hundred Years' War" *Speculum* xlii (1967) 280-292, 1340 yılı için bazı güzel örnekler verir. Sonraki yıllar için s. 420-424'te 61 numaralı dipnotta verilen makalesine bakınız.
- ⁶³ J. F. Willard, *Parliamentary Taxes on Personal Property* (Cambridge, Mass., 1934) s. 11-13, 344-345. Geleneksel değer biçme hakkındaki yorumlarına bakınız s. 138-144. Şahsi mülk üzerindeki resmi oran; şehirlerde %10, kırsalda ise 6 2/3 oranındaydı.
- ⁶⁴ Bir İtalyan şehir devletinin maliyesinin en ayrıntılı çalışması W. Bowsky'nin Siena Komünü hakkındaki yakında çıkacak olan kitabıdır. Bazı yargıları şu makalesinde "The Impact of the Black Death upon Sienese Government and Society" *Speculum*, xxxix (1964) 11-13, 21-23 özetlenmiştir. [Yazarın yakında çıkacağı bilgisini verdiği eser, W. Bowsky, *The Finance of The Commune of Siena, 1287-1355*, (Oxford, 1970)'tir. (çev.)]

- ⁶⁵ Borrelli de Serres, *Recherches sur divers services publics* (Paris, 1909) III, 5. bölüm ve özellikle s. 406-433. A. Higounet-Nadal, *Les Comptes de la taille de Perigueux* (Paris, 1965) s. 66-71, 1360'larda *feu fiscalin feu réele* hala yakın olduğunu keşfeder; ancak bu denklik sonradan ortadan kaybolmuştur.
- ⁶⁶ T. F. Tout, *Chapters in the Administrative History of Medieval England* (Manchester, 1937) II, 211-221, 258-267,
- ⁶⁷ *Otd.*, I, 647, 702, 718; II, 219-224; III, 653; IV, 512; VII, 224; XIII, 479 ve diğerleri.
- ⁶⁸ G. Dupont-Ferrier, *Les origines et le premier siècle de la chambre ou cour de aides* (Paris, 1933); M. Rey, *Les finances royales sous Charles VI* (Paris, 1965) s. 543-559.
- ⁶⁹ H. Gilles, *Les états de Languedoc au XVe siècle* (Toulouse, 1965) s. 250-263.
- ⁷⁰ M. Rey, *Le domaine du roi*, s. 178-179, 1-233-244 (satış vergisi tahsil), 184-185 (tuz), 195-198.
- ⁷¹ Tout, *Chapters*, III, 69-79.
- ⁷² Rey, *Le domaine du roi*, s. 71-72, 100, 103-104, 135-136, 175-176, 282-283. Bu reform hareketinin liderlerinden birinin hayatı H. Moranvillé tarafından yazıldı, *Étude sur la vie de Jean le Mercier* (Paris, 1888) *Mémoires présentés par divers savants d l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 2e s., t.6.
- ⁷³ Fransızlar, bu tür ambargoları 13. yüzyıl sonunda uygulamaya başladı; bakınız *Ord.*, XI, 353; I, 324, 351, 422, 505. II. Henry yönetiminde İngilizler, ambargoları bir ekonomik silah olarak kullandı. John, silah ihracatını kesinlikle yasakladı; bakınız *Rot. lit. pat.*, s. 42-43. Daha fazla ayrıntı için yakında çıkacak olan "Notes on the Origin of Export Taxes" adlı makaleme bakınız. [Yazarın yakında çıkacağı bilgisini verdiği eser, Joseph R. Strayer, "Notes on the Origin of English and French Export Taxes" *Studie Gratiana (Post Scripta)*, xv 1972'dir. (çev.)]
- ⁷⁴ N. S. B. Gras, *The Early English Customs System* (Cambridge, Mass., 1918), s. 63; J. de Sturler, *Les relations politiques et les échanges commerciaux entre le duché de Brabant et l'Angleterre* (Paris, 1936), s. 124-

- 126; *Cambridge Economic History of Europe*, ed. M. M. Postan, E. E. Rich, E. Miller, (Cambridge, Eng., 1963), III, s. 313-316; G. Unwin, *Finance and Trade under Edward III* (Manchester, 1918).
- ⁷⁵ M. McKisack, *The Fourteenth Century* (Oxford, 1959), s. 363-369; E. F. Jacob, *The Fifteenth Century* (Oxford, 1961), s. 349-350; E. E. Power ve M. M. Postan, *Studies in English Trade in Fifteenth Century* (Londra, 1933); E. Power, *The Wool Trade in English Medieval History* (Oxford, 1941), s. 101-103.
- ⁷⁶ *Cambridge Economic History*, 2. ed., ed. M. M. Postan (Cambridge, Eng., 1966), I, 132-133, 438-439.
- ⁷⁷ R. L. Baker, "The English Customs Service, 1307-1343" *Transactions of the American Philosophical Society*, n.s., 41, 6. Bölüm (1961), özellikle s. 10-14, 23-27.
- ⁷⁸ *The English Government at Work 1327-1336*, ed. W. A. Morris ve J. R. Strayer (Cambridge, Mass., 1947), II, s. 27-31 ve Mabel H. Mills'in tahsildarlar hakkındaki bölümü; Baker, *English Customs Service*, s. 43-49.
- ⁷⁹ E. Power, *Wool Trade*, s. 86-103.
- ⁸⁰ J. R. Strayer, "Pierre de Chalon and the Origins of the French Customs Service" *Festschrift Percy Ernst Schramm* (Wiesbaden, 1964), I, 334-339.
- ⁸¹ Rey, *Le domaine du roi*, s. 54-55; *Cambridge Economic History*, III, 319; R. Doucet, *Institutions de la France au XVIe siècle* (Paris, 1948), III, 556.
- ⁸² G. P. Cuttino, *English Diplomatic Administration 1259-1339* (Oxford, 1940), s. 5-14; *Histoire de Langue doc*, VIII, *preuves*, sütun 1519, x, sütun 24.
- ⁸³ F. Graese, *Die Publizistik in der letzten Epoche Kaiser Friedrichs II* (Heidelberg, 1909); H. Wieruszowski, *Vom Imperium zum Nationalen Königtum* (Münih ve Berlin, 1933); s. 58-65.
- ⁸⁴ F. Kern, *Die Anfänge der französischen Ausdehnungspolitik* (Tübingen, 1910), s. 71-80; B. Lyon, *From Fief to Indenture*, (Cambridge, Mass., 1957), s. 161-180.

- ⁸⁵ T. C. Van Cleve, *A History of Crusades*, ed. K. M. Setton, (Philadelphia, 1962), II, 452-458'deki "The Crusade of Frederick II"
- ⁸⁶ Joinville, *Histoire de St. Louis*, ed. Natalis de Wailly, (Paris, 1874), s. 186-200.
- ⁸⁷ *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, xciii, 79-80'deki *Chronique de Primat*. R. Sternfeld, *Ludwigs des heiligen des Kreuzzug nach Tunis*, (Berlin, 1896), s. 264-271'deki yorumlara bakınız.
- ⁸⁸ C. Chapman, *Michel Paléologue*, (Paris, 1926).
- ⁸⁹ R. Grousset, *Histoire des Croisades*, III, (Paris, 1948), 518-530.
- ⁹⁰ L. Mirot, "Dom Béry et le comptes des trésoriers des guerres" *Bib. De l'École des Chartes*, LXXXVI (1925), 245-379; H. Moranvillé, "Étude sur Jean le Mercier" (72. nota bakınız); *Tout, Chapters*, III, 73, 316, 338, 347-349, 396; IV, 225.
- ⁹¹ F. Lot, *L'art militaire et les armées au Moyen Age* (Paris, 1946), I, 395-410; Sandquist ve Powicke, *Essays*, s. 371-382'de M. R. Powicke, "Lancastrian Captains".
- ⁹² Cuttino, *English Diplomatic Administration*, s. 19-48.
- ⁹³ D. E. Queller, *The Office of Ambassador in the Middle Ages* (Princeton, 1967), s. 78-84; Garrett Mattingly, "The First Resident Embassies" *Speculum*, XII (1937), 425-433.
- ⁹⁴ J. Russell Major'ın *Representative Institutions in Renaissance France* (Madison, 1980), s. 9-10'daki Fransız ordusu hakkındaki değerlendirmelerine bakınız.
- ⁹⁵ G. Robertet, *Les Robertets au XVIe siècle* (Paris, 1888).
- ⁹⁶ Paget; 1543'te Devlet Sekreteri, 1547'de Kraliyet Denetçisi, 1555'te Hükümdarlık Mührü Muhafızı, eski Konsey görevlisi ve Edward ve Mary'nin himayesinde Konsey'in etkili bir üyesiydi.
- ⁹⁷ İngiltere'deki bakanlıklar için J. Otway-Ruthven, *The King's Secretary and the Signet Office in the Fifteenth Century* (Cambridge, Eng., 1939); F. M. G. Evans, *The Principal Secretary of State 1558-1680* (Manchester, 1923); ve Conyers Read'in dikkat çeken çalışmaları, *Mr. Secretary Cecil and Queen Elizabeth* (New York, 1955),

Mr. Secretary Walsingham, 3 cilt (Cambridge, Mass., 11925)'a bakınız. Bakanlığın görevlerinin ilginç çağdaş bir tasviri son bahsedilen eserde bulunabilir, 1, 423-443. Fransa için Fauvelet du Toc'un eski çalışması *Histoire des Secrétaires d'Etat* (Paris, 1668), hâlâ yararlıdır. Ayrıca, H. de Luçay, *Des origines du pouvoir ministériel en France: Les Secrétaires d'Etat depuis leur institution jusqu'à la mort de Louis XV* (Paris, 1881); ve N. M. Sutherland, *The French Secretaries of State in the Age of Catherine de Medici* (Londra, 1962)'ye bakınız. Bireysel kariyerler için; J. Nouaillic, *Villeroy, Secrétaire d'Etat et ministre de Charles IX, Henri III et Henri IV* (Paris, 1888) ve 95. dipnotta alıntılanan Robertets hakkındaki kitaba bakınız.

- ⁹⁸ 97. dipnotta alıntılanan Sekreteryâ'nın görevleri hakkındaki makaleye bakınız; E. H. Harbison, *Rival Ambassadors at the Court of Queen Mary* (Princeton, 1940); Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (New York, 1955).
- ⁹⁹ W. S. Holdsworth, *History of English Law* (Boston, 1922), 1, 414-415, 459-465, 508-514.
- ¹⁰⁰ J. Declareuil, *Histoire Générale du Droit Français* (Paris, 1925), s. 664-666.
- ¹⁰¹ R. Mousnier, *Les XVIe et XVIIe siècles* (Paris, 1954), s. 164: "Il s'agissait de savoir qui allait administrer le royaume: des fonctionnaires royaux nommés et révoqués à volonté ... ou des corps d'officiers propriétaires de leur charges, donc peu maniables et pratiquement irrévocables, plus soucieux des intérêts qu'ils représentent que de l'utilité publique...alliés de nobles d'épée, devenus des puissances provinciales ou locales ... représentant plus les provinces et les intérêts particuliers en face du roi que le roi devant les intérêts particuliers et les provinces ... [Bu, krallığı kimin yöneteceğini bilmekle ilgiliydi; keyfi olarak atanan ve görevden alınan kraliyet yetkilileri mi ... yoksa idare edilmesi zor ve görevden alınması neredeyse imkansız olan, kendi çıkarlarıyla halkın çıkarlarından daha fazla meşgul olan ... kraliyet kılıçlarıyla donatılmış ve bölgesel veya yerel güç hâline gelmiş ... kralın karşısında özel çıkarları ve niyetleri, özel çıkarlar ve

niyetler karşısında kralı temsil etmekten daha çok temsil eden sorumlu memurlar mı... (çev.))”

¹⁰² *Statutes of the Realm*, 111, 427 ve sonrası; İngiltere’nin “imparatorluk tacı”nı giyen kral, “krallığının sakinleri ve tebaasına karşı adaleti ve son kararı uygulamak ve sağlamak için ... mutlak, yekpare ve tam güce...” sahiptir.

¹⁰³ Evans, *Principal Secretary of State*, s. 131-136, 261-267, 323-328.

¹⁰⁴ Declareuil, *Histoire Gen. Du Droit Français*, s. 471.

¹⁰⁵ Karl Deutsch ve William J. Foltz, ed., *Nation-Building* (New York, 1963)’e, özellikle Deutsch, Strayer ve Friedrich tarafından yazılan ilk üç makaleye bakınız.